ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΣΑΒΒΑ Κ: ΙΩΣΗΦΙΔΟΥ

ΔΙΑΤΥΠΩΣΙΣ ΤΩΝ ΝΗΣΤΕΙΩΝ

ΑΠΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΕΠΟΨΕΩΣ

ΜΕΤΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

ΠΕΡΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΧΡΗΣΕΩΣ

ΗΘΙΚΟΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΝΗΣΤΕΙΑΣ

ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

ΤΩΝ ΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ Θ. ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ

«Πολλοί ἐσμὲν οἱ λέγοντες, ὀλίγοι δὲ
» οἱ ποιοῦντες· ἀλλ' οὖν τῶν λόγων τοῦ
» Θεοῦ σύδεις ἄφειλε νοθεύειν διὰ τὴν
» ἰδίαν ἀμέλειαν, ἀλλ' ὁμολογεῖν μὲν τὴν
» ἑαυτοῦ ἀσθένειαν, μὴ ἀποκρύπτειν δὲ
» τὴν τοῦ Θεοῦ ἀλήθειαν. Ἵνα μὴ ὑποδι-
» κοι φανώμεθα μετὰ τῆς τῶν ἐντολῶν
» καταθάσεως καὶ τῆς τοῦ λόγου τοῦ
» Θεοῦ κατηχήσεως . . .»

(ἱ. Χρυσ. Ἐκ τῶν περὶ Ἀγάπης κεφ.).

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ
1909

5721

ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΣΑΒΒΑ Κ: ΙΩΣΗΦΙΔΟΥ

ΔΙΑΤΥΠΩΣΙΣ ΤΩΝ ΝΗΣΤΕΙΩΝ

ΑΠΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΕΠΟΨΕΩΣ

ΜΕΤΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

ΠΕΡΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΧΡΗΣΕΩΣ

ΗΘΙΚΟΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΝΗΣΤΕΙΑΣ

ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

ΤΩΝ ΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ Θ. ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ

«Πολλοὶ ἐσμὲν οἱ λέγοντες, ὀλίγοι δὲ
» οἱ ποιοῦντες· ἀλλ' οὖν τὸν λόγον τοῦ
» Θεοῦ οὐδεὶς ὤφειλε νοθεύειν διὰ τὴν
» ἰδίαν ἀμέλειαν, ἀλλ' ὁμολογεῖν μὲν τὴν
» ἑαυτοῦ ἀσθένειαν, μὴ ἀποκρύπτειν δὲ
» τὴν τοῦ Θεοῦ ἀλήθειαν. Ἵνα μὴ ὑπόδι-
» κοι γενώμεθα μετὰ τῆς τῶν ἐντολῶν
» παραβάσεως καὶ τῆς τοῦ λόγου τοῦ
» Θεοῦ παρεξηγήσεως . . .».
(Ἁγ. Μαξιμ. Ἐκ τῶν περὶ Ἀγάπης κεφ.).

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ
1909

ΤΗι ΧΡΙΣΤΩΝΥΜΩι

ΜΙΑι ΑΓΙΑι ΚΑΘΟΛΙΚΗι ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗι

ΕΚΚΛΗΣΙΑι

ΕΥΛΑΒΩΣ Ο ΠΟΝΗΣΑΣ
ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

SISAM
MEDIATECA MANOGLIO
SAMO

Πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας.

Διὰ τῆς παρούσης ἐκδόσεως δημοσιεύομεν τὴν ἐναίσιμον ἡμῶν θεολογικὴν διατριβὴν περὶ Νηστειῶν πρὸ διετίας εἰς ἐξέτασιν ὑποβληθεῖσαν κατενώπιον τῆς Α.. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς περὶ Αὐτὴν ἁγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου καὶ ἐγκριθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων καθηγητῶν, τοῦ τότε Διευθυντοῦ μὲν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, καθηγητοῦ δὲ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας κ. Εἰρηναίου, καὶ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου κ. Δ. Γεωργιάδου· ὅστις δημοσίᾳ κρίνων αὐτὴν ὡς πρωτότυπον ἐχαρακτήρισε καὶ μετὰ αὐστηρᾶς κριτικῆς συνειρομένην· οὐδεμιᾶς ἑτέρας γενομένης παρατηρήσεως, οὔτε ὡς πρὸς τὸ ἱστορικὸν καὶ κανονικὸν αὐτῆς περιεχόμενον, οὔτε ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν καὶ διάταξιν τῆς πολυσχιδοῦς καὶ ἐν ταῖς πηγαῖς αὐτῆς λαβυρινθώδους ὕλης, εἰμὴ ὡς πρὸς τὸ ὕφος μόνον ὡς οὐχὶ λίαν εὔχαρι. Ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἐνταῦθα ἡ ἐξῆς ἀντιπαρατήρησις, ὅτι τὸ δοκίμιον ἡμῶν δὲν σκοπεῖ πρότυπον φιλολογίας νὰ παρουσιάσῃ, οὐδὲ διεκδικεῖ δάφνας τοιούτου εἴδους· ἄλλοις ταῦτα χαίρειν ἐῶμεν. Ὁ ἡμέτερος σκοπὸς ἦν ἡ μετὰ ἐπιπόνου ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος ταλαίπωρος τῆς ἀληθείας ζήτησις καὶ ἡ ἀπέριττος διατύπωσις αὐτῆς. Ἐν δὲ τῇ σοβαρᾷ φιλολογίᾳ, οἵα μάλιστα ἡ ἐκκλησιαστική, οὐχὶ τὸ εὔχαρι καὶ τερπνόν, ἀλλ' ὅ,τι ἀκριβὲς καὶ τὸ κανονικὸν ἐπιζητεῖται, ἢ ὡς ἄλλως λέγει ὁ ἐν ἁγίοις Μ. Ἀθανάσιος: ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς οὐ λόγων ἐπίδειξίς ἐστιν, ἀλλὰ κανόνες ἀποστολικοὶ καὶ σπουδὴ τοῦ μὴ σκανδαλίζειν ἕνα τῶν μικρῶν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Αὕτη ἦν ἀκριβῶς ἡ ἡμετέρα σπουδὴ καὶ φροντίς. Καὶ ἡ μὲν σύνταξις, ὡς εἴπομεν, ἐγένετο πρὸ δύο ἐτῶν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἀνακινηθέντος τότε ζητήματος τῶν Νηστειῶν, περὶ οὗ λόγος πολὺς ἐγένετο ἐν τῷ τύπῳ χωρὶς πολλάκις βαθείας τοῦ πράγματος μελέτης. Ἤδη δὲ ἐκδίδοται ἕνεκα τῆς παρατηρουμένης παρ' ἡμῖν ἐλλείψεως συστηματικῆς καὶ αὐτοτελοῦς ἐπὶ τοῦ θέματος ἐργασίας ἢ καὶ ἔστω μονογραφίας τινὸς ἀπὸ τῆς διπλῆς ταύτης ὄψεως τῆς ἱστορικοκανονικῆς, διερευνώσης τὸ ζήτημα ἐμπεριστατωμένως ἀπ' ἀρχῆς μέχρις ἡμῶν. Ἡ μελέτη ἡμῶν ἐγένετο ἰδίως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν ὧν τινες, ἰδίᾳ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, μήπω προσηκόντως μελετηθεῖ-

σαι χρήζουσι κριτικῆς ἐξεργασίας, ἐντεῦθεν δικαιολογεῖται καὶ ἡ παρ' ἡμῖν χρῆσις αὐτῆς. Ἡ ἱστορία τοῦ θέματος ἄρχεται ἀπ' ἀρχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ φθάνει μέχρις ἡμῶν· διαιρεῖται δὲ εἰς δύο περιόδους, ἐν αἷς ἐξετάζονται τὰ ἑξῆς κεφάλαια: **χρόνος, τρόποι, εἶδος καὶ ποιὸν τῆς Νηστείας.** Ἐν εἰσαγωγῇ εἴδει, ἐν ἀρχῇ τῆς διατριβῆς ἐκτίθεται ἡ ἠθικοθρησκευτικὴ σημασία καὶ πάγκοινος χρῆσις τῆς νηστείας παρ' ἅπασι τοῖς θρησκευτικοῖς φιλοσοφικοῖς συστήμασι τῶν ἀρχαίων, παρ' οἷς ὑπῆρχεν ἡ διάκρισις ὕλης καὶ πνεύματος καὶ τὸ δόγμα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ἐν τέλει δὲ τῆς ὅλης πραγματείας ὁμοῦ μετὰ τῆς τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων ἀπαριθμήσεως καὶ ἑνὸς λαμπροῦ περὶ Νηστείας λόγου τοῦ Μ. Βασιλείου ἐπακολουθεῖ γενικὸν συμπέρασμα, ἐν ᾧ ἐξετάζονται τὸ δυνατόν, τὸ κανονικὸν ἢ μή, ὡς καὶ ὁ τρόπος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς κανονικῆς διαρρυθμίσεως τῶν παρ' ἡμῖν Νηστειῶν.

Οὐδεμία ἀνάγκη ἵνα ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων ἐξαρθῇ ἡ σημασία καὶ σπουδαιότης τῆς Νηστείας, ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Νηστεία εἶναι ἄσκησις τῆς ἐγκρατείας, ἥτις κατὰ μὲν Σωκράτην «κρηπὶς πάσης ἀρετῆς», κατὰ δὲ τὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα «θεμέλιος γνώσεως καὶ προεισαγωγὴ ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ ἐπὶ τὸ τέλειον ὁρμή». «Νηστεία κρείσσων προσευχῆς» κατὰ τὸν Ρώμης Κλήμεντα, καὶ κατὰ τὸν ἱ. Χρυσόστομον «μήτηρ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων καὶ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἁπάσης ἀρετῆς διδάσκαλος», τροφὸς τῆς οἰκονομίας, «παιδαγωγία τῆς ψυχῆς», κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, καὶ «ὑγιείη τοῦ σώματος» κατὰ τὸν Κῷον Ἱπποκράτην.

Ἡ Νηστεία εἶναι ἐγκρατεια γαστρός, ἀφ' ἧς δὴ πάντα γίγνεται κακά, κατ' Εὐριπίδην· καὶ ἐπ' ὀμφαλῷ τῆς ὁποίας καὶ ὀσφύϊ ἔγκειται πᾶσα ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἀρχεκάκου δράκοντος, κατὰ Φώτιον. «Καὶ εἰ μὲν κρατήσεις γαστρός, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, οἰκήσεις τὸν παράδεισον· εἰ δὲ οὐ κρατήσεις, γέγονας θανάτου παρανάλωμα. «Οὐ γὰρ μόνον τὴν εὐσέβειαν ἡμᾶς ἐπιτηδεύειν δεῖ, κατὰ Μ. Ἀθανάσιον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἀρέσκειν τῷ Θεῷ, οἷον διὰ νηστείας καὶ διὰ συνεχοῦς προσευχῆς». Ὅθεν καὶ ἡ Γραφὴ λέγει: «ἀγαθὸν προσευχὴ μετὰ νηστείας»· ἐν αἷς ὁμοῦ συνδυαζομέναις καὶ οἱονεὶ διασταυρουμέναις ἀποκαλύπτεται ἡ θεία καὶ κρυφιόμυστος Δεξιά, ἡ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καταπολεμοῦσα τὸν ἐν ἡμῖν ἐμπαθῆ πολέμιον, τὸν Ἀμαλήκ,

ὡς ἐν ἐρήμῳ πάλαι, οὕτω καὶ νῦν ἐν τῇ τῶν παθῶν ἐρημίᾳ καὶ ἠρεμίᾳ τῆς ψυχῆς· αἷς δὲ ἀπαλλαγεῖσα ἡ ψυχὴ ἀναπτεροῦται πρὸς κατάπαυσιν, ἣν ἄλλως ἐπιποθοῦσα καὶ ἡ τοῦ προφητάνακτος ἀλύουσα ἐν ψαλμοῖς ἔλεγε: «Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς καὶ πετασθήσομαι καὶ καταπαύσω».

Καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, κατὰ τὸν μελίρρουν καὶ χρυσοῦν τὸ στόμα Ἰωάννην, «φιλῶμεν τὴν νηστείαν, ὅτι μήτηρ τῆς σωφροσύνης ἐστὶ καὶ πηγὴ φιλοσοφίας—νηστεία γάρ ἐστιν ἡ γαλήνη τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ἡ τῶν γεγηρακότων εὐκοσμία, ἡ τῶν νέων παιδαγωγός, καὶ τῶν σωφρονούντων διδάσκαλος, ἡ πᾶσαν ἡλικίαν καὶ φύσιν κατακοσμοῦσα».

SISMANOGLIO MEGARO

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περὶ τῆς παγκοσμίου χρήσεως, ἠθικοθρησκευτικῆς σημασίας τῆς νηστείας καὶ διαφορᾶς τῶν ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τῆς θείας Ἀποκαλύψεως. . . Σελ. 1—20

I. Ἡ νηστεία κατὰ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν καὶ φιλοσοφίαν . . . . . » 1

II. Ἡ νηστεία κατὰ τὴν Θείαν Ἀποκάλυψιν Π. καὶ Κ. διαθήκης. . . . . » 6

III. Οὐσιώδης διαφορὰ τῆς χριστιαν. νηστείας ἀπο τῆς τῶν ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων . . . . . » 18

ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΙΣ ΝΗΣΤΕΙΩΝ ΑΠΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΕΠΟΨΕΩΣ

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ

διατυπώσεως καὶ διακανονίσεως τῶν νηστειῶν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας δεικνουμένη μέχρις ἡμῶν . . . . . » 21

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἡ νηστεία κατὰ τὰς δέκα πρώτας ἑκατονταετηρίδας . . . . . »22—48

Α΄.

Αἱ κατ' ἀρχαίαν Ἀποστολικὴν καὶ Κανονικὴν παράδοσιν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Καθολικῇ πρωτογόνῳ Ἐκκλησίᾳ διατυπωμέναι νηστεῖαι . . . . . » 22

I. Χρόνος: ἡ Τετρὰς καὶ Παρασκευή· τὸ Πάσχα καὶ ἡ τεσσαρακοστή: ἀριθμὸς τῶν ἑβδομάδων καὶ ἡμερῶν αὐτῆς . . . . . » 22

II. Τρόπος—1) εἶδος καὶ 2) ποιὸν . . . . » 36

ι'.

III. Ἀπαγορευτικαὶ παραδόσεις καὶ διατάξεις περὶ νηστείας. . . . . Σελ. 41

Β'.

IV. Αἱ κατὰ προαίρεσιν καὶ συνήθειαν προεόρτιαι ἢ καὶ μεθέορτοι νηστεῖαι. . . . . » 43

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἡ νηστεία κατὰ τὰς δέκα τελευταίας ἑκατονταετηρίδας . . . . . » 49—66

I. Ἀνάπτυξις, διαμόρφωσις καὶ διακανόνισις τῶν κατ' ἔθος προεορτίων νηστειῶν Χριστουγέννων, Θεοτόκου καὶ Ἁγ. Ἀποστόλων . . . . . » 49

II. Χρόνος. Ἀπαρίθμησις τῶν νηστίμων ἡμερῶν » 60

III. Τρόπος.—1) Εἶδος καὶ 2) ποιὸν . . . . » 63

— Γενικὸν συμπέρασμα. . . . . » 66

— Πηγαὶ καὶ βοηθήματα . . . . . » 70

— Λόγος Μ. Βασιλείου περὶ νηστείας . . . » 72

— Κατακλείς: Περὶ τῆς κοινωνικῆς ἐπιδράσεως τοῦ θέματος . . . . . » 87

— Παράρτημα : Ἀποφθέγματα καὶ Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς περὶ νηστείας φιλολογίας τῶν Πατέρων » 91

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΧΡΗΣΕΩΣ, ΗΘΙΚΟΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΝΗΣΤΕΙΑΣ, ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ

I

Ἡ νηστεία κατὰ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν καὶ φιλοσοφίαν.

Ἡ λέξις *νηστεία ἐκ τοῦ νηστεύω*(1) *—κατὰ τὸ ἔτυμον αὐτῆς σημαίνει ἔνδειαν τροφῆς ἢ ὡς λέγει τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, στερεῖσθαι σιτίων. Ἡ ἁπλῶς στέρησιν τροφῆς σημαίνουσα ἐν τῇ γραμματικῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ νηστεία, καθόσον μὲν προέρχεται, ἐξ οἰκείας καὶ ἐλευθέρας βουλήσεως ὡς ἐκδήλωσις τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἠθικῆς αὐταρχίας τοῦ πνεύματος καὶ κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ σώματος ἢ ἐπιτηδεύεται ὡς ἄσκησις πρὸς ἰδίαν αὐτοπαιδαγώγησιν—κέκτηται ἠθικὴν σημασίαν ἐγκράτεια κατ' ἀρχὴν θεωρουμένη, ἀσκουμένη δὲ ὡς ἀποχὴ ἀπὸ πάντων ἢ ἀπό τινων βρωμάτων· Καθόσον δὲ προέρχεται ἀπὸ θρησκευτικῆς τοῦ ἀνθρώπου εὐλαβοῦς συνειδήσεως περὶ αὐτοῦ ὡς ἐναγοῦς οἴκοθεν ἐπιβαλλομένη πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐξάγνισιν ἐν τῇ ἐπιτελέσει καὶ μυήσει ἢ προσεγγίσει ἱερωτάτων μυστηρίων καί τελετῶν ἀναντιρρήτως προσκέκτηται θρησκευτικὴν σημασίαν ἀποτελοῦσα στοιχεῖον ἀπαραίτητον ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ θείου. Ἡ τοιαύτη δὲ κατ' ἄμφω σημασία τῆς νηστείας εἶνε καὶ ὁ λόγος δι' ὃν ἀνέκαθεν ὑπῆρχεν ἐν κοινῇ χρήσει παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς καὶ ἔθνεσι τῆς ὑφηλίου Σίναις, Ἰνδοῖς, Χαλ-*

(1) Ὅρα Λεξικὸν Σουΐδα.

δαίοις Ἕλλησι τε καὶ Ρωμαίους(1), καὶ συλλήβδην εἰπεῖν παρὰ πᾶσι τοῖς θρησκευτικοῖς καὶ φιλοσοφικοῖς συστήμασι τῶν ἀρχαίων παρ' οἷς ἐπρεσβεύετο ἡ ἀρχὴ διακρίσεως ὕλης καὶ πνεύματος καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ἐκ τῶν μάλιστα ἐν χρήσει καὶ θρησκευτικῶς ἐπιβαλλομένων ἀναφέρονται αἱ νενομισμέναι ἁγνεῖαι τῆς Δήμητρος(2) συμβολιζούσης τὴν ἀθανασίαν, αἱ πανδήμως τελούμεναι ἔν τε τῇ ἑορτῇ τῶν Θεσμοφορίων(3) καὶ τῇ τελετῇ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων(4) ἐχόντων Αἰγυπτιακὴν τὴν προέλευσιν. Οἱ δὲ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων παρ' οἷς ὑπῆρχε βαθὺ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ ἀνεπτυγμένον ἐν ταῖς κατ' αὐτοὺς ἁγνείαις ὤφειλον νὰ ἀπέχωσι ἀπὸ σαρκοφαγίας καὶ ἰχθύος καὶ ἐν γένει παντὸς ὅ,τι καθίστα πλαδαρὸν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα(5). Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ τῶν Ἰνδῶν φιλοσόφων(6) καὶ λοιπῶν τῆς Ἀνατολῆς Θεοσόφων(7) τὴν τοιαύτην ἄσκησιν ἐπηγγέλλοντο καὶ οἱ κράτιστοι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἐν τοῖς πρώτιστα οἱ Πυθαγόρειοι, περὶ ὧν μαρτυροῦσιν οἱ παρ' Ἀθηναίῳ ἀπαντῶντες ἑξῆς διαλογικοὶ στίχοι:

Α. Οἱ Ἰνδαγορίζοντες γὰρ ὡς ἀκούομεν
Οὔτε ὄψον, οὔτε ἄλλο οὐδὲν
Ἕψυχον, οἶνον τ' οὐχὶ πίνουσι μόνοι
. . . . Τὰ δὲ καθ' ἡμέραν τάδε·
Ἄρτος καθαρὸς εἷς ἑκατέρῳ, ποτήριον
Ὕδατος, τοσαῦτα ταῦτα. Β· Δεσμωτηρίου
Λέγεις δίαιταν. Α. Πάντες οὗτοι γε οἱ σοφοὶ
Διάγουσι καὶ κακοπαθοῦσί που . . .

(IV, 17. X, 4 πρβλ. Διογεν. Λαερτ. VIII, 19)

Πρβλ.

(1) Real—Encyklopædie von Dr Herzog t. 4 p. 331

(2) Τερτυλλ. jejunii C. II

(3) Τρίτομον Λεξικ. Ἑλλην. Γλώσσης

(4) Λεξικὸν Ἑλλην. Ἀρχαιολογίας ὑπὸ Α. Ραγκαβῆ.

(5) Ἰουλιανοῦ Λογ 6·

(6) Στραβ· Γεωγρ. 15. Κλημ. Ἀλεξ. VII σ. 445. Εὐσεβ· Εὐαγγ. προπ. VI, 10 Παγκοσμ. Μυθολογ. Η' Οἰκονομοπούλου σ· 112, 144.

(7) Ἰωσηπ. Ἀρχαιολογ. XV C. X, 4 Ἰουδ. Πολ II C. VIII Φίλων Ἰουδ. περὶ Θεωρητ. § 4 Σωζομ. I, 12.

Τοιαύτην αὐστηρὰν δίαιταν ἀσκῶν ἄλλως καὶ ὁ ἐγκρατέστατος Σωκράτης ἀπελογεῖτο οὑτωσὶ διαλεγόμενος: «Ἐγὼ νομίζω τὸ μὲν μηδενὸς δεῖσθαι θεῖον εἶναι, τὸ δὲ ὡς ἐλαχίστων ἐγγυτάτω τοῦ θείου· καὶ τὸ μὲν θεῖον κράτιστον, τὸ δέ ἐγγυτάτω τοῦ θείου ἐγγυτάτω τοῦ κρατίστου» Ἀπομν. I, III 5—8 V, 1—6 Στοβ. Λογ. 17.

Ἐν δὲ τῷ περὶ Ἀθανασίας ἀθανάτῳ ἐκείνῳ διαλόγῳ(1) περὶ τοῦ ἀληθοῦς φιλοσόφου λόγον ποιούμενος ἴδιον τοῦ τοιούτου θεωρεῖ «Οὐ τὸ ἐσπουδακέναι περὶ τὰς ἡδονὰς καλουμένας τὰς τοιάσδε: οἷον περὶ σιτίων τε καὶ ποτῶν· ἀλλ' ὅ,τι μάλιστα μηδὲν ὁμιλεῖν τῷ σώματι, μηδὲ κοινωνεῖν ὅ,τι μὴ πᾶσα ἀνάγκη». Τῷ παραδείγματι τοῦ διδασκάλου αὐτῶν στοιχοῦντες ὁμοίως ἐπολιτεύοντο καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Σωκρατικοὶ καλούμενοι μείζονες καὶ ἐλάσσονες ἁπαξαπλῶς πάντες ἐξαιρέσει ὀλίγων οἷον τῶν περὶ Ἀρίστιππον Ἡδονικῶν, τῶν ὁποίων ἄκραν ἀντίθεσιν ἀπετέλουν οἱ περὶ τὸν Ἀντισθένην Κυνικοί. Ὡσαύτως τῇ τοιαύτῃ διαίτῃ οὐ πολὺ τῆς νηστείας ἀπεχούσῃ χρώμενοι φημίζονται μάλιστα πάντων οἱ ἐκ τῆς Στοᾶς, τῆς ὁποίας ὁ ἱδρυτὴς διεσύρετο ὑπὸ κωμικοῦ τινος ὧδέ πως.

« Φιλοσοφίαν κενὴν γὰρ οὗτος φιλοσοφεῖ
» Πεινῆν διδάσκει καὶ μαθητὰς λαμβάνει
» Εἰς ἄρτον, ὄψον, ἰσχὰς ἐπικιεῖν ὕδωρ.
(Διογέν. Λαερτ. ἐν βίῳ Ζήνωνος).

Ἐὰν λοιπὸν ἐξαιρέσωμεν ἐκ τῆς σεμνῆς συναυλίας ταύτης τῶν ἀληθῶς φιλοσόφων τοὺς περὶ τὸν Ἐπίκουρον, ὅστις, φιλήδονος(2) μᾶλλον ἢ φιλόσοφος, τὸ ἰδεῶδες τῆς φιλοσοφίας θέμενος ἐν τῷ μὴ πεινῆν μηδὲ διψῆν, «ἐν τούτοις, ἀσεβέστατα ἔλεγε, κἂν Διὶ πατρὶ μάχεσθαι»—καὶ μετ' αὐ-

---

Πρβλ.

(1) Φαίδων IX. XI.

(2) Ὅτι δὲ πράγματι τοιοῦτος ἦν ὁ Ἐπίκουρος μαρτυροῦσι τὰ παρ' Ἀθηναίῳ ἐναφερόμενα ὀλίγα ταῦτα: «Οὗτος οὖν ὁ Ἐπίκουρος οὐ μέντιον εἶχεν ἐπὶ ἑταιρείᾳ διαβόητον γενομένην; Ἡ δὲ οὐχ ὅτε φιλοσοφεῖν ἤρξατο ἐπαύσατο ἑταιροῦσα, πᾶσι δὲ τοῖς Ἐπικούροις συνῆν ἐν τοῖς κήποις. Ἐπικούρῳ δὲ καὶ ἀναγκαῖον, ὥστε ἐκεῖνον πολλὴν φροντίδα ποιούμενον αὐτῆς, τοῦτ' ἐμφανίζειν διὰ τῶν πρὸς Ἕρμαιον ἐπιστολῶν (XII, 6).

τῶν τοὺς προειρημένους Ἡδονικούς· οἱ λοιποὶ πάντες ἀνεξαιρέτως πάσης φυλῆς καὶ ἐποχῆς σοφοὶ καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες ποιηταί, φιλόσοφοι, ἠθικολόγοι καὶ ἰατροὶ κατεδίκασαν τὴν κυπρίζουσαν περὶ τὴν γαστέρα ἡδυπάθειαν καὶ Κιρκαίαν πλησμονήν, ἥτις καθ' Ὅμηρον μὲν μετεποίει εἰς ὗς τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ Σωκράτην δὲ λυμαίνεται γαστέρας καὶ κεφαλὰς καὶ ψυχάς. (Ἀπομν. 1 c. III, 7).

Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ συμφωνία, μεθ' ἧς λίαν ἀπεριφράστως ἐκήρυττε τὰ ἐκ ταύτης κακὰ ἡ ποίησις διὰ μὲν τοῦ Ὁμήρου ψάλλουσα :

« Γαστέρα δ' οὔπως ἐστιν ἀποπλῆσαι μεμαυῖαν
» Οὐλομένην, ἡ πολλὰ κακὰ ἀνθρώποισι δίδωσιν». (Ὀδυσ. P. 286).

διὰ δὲ τοῦ Εὐριπίδου τραγῳδοῦσα :

« Νικᾷ δὲ χρεία μ' ἡ κακῶς τ'ὀλουμένη
» Γαστὴρ ὑφ'ἧς δὴ πάντα γίγνεται κακά(1).

Καί που πάλιν :

« ἡ Κύπρις ἐν πλησμονῇ, ἐν πεινῶντι δ'οὔ».

(1) Πρβλ. ὅσα σύμφωνα λέγει ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ πολὺς γερμανὸς ἀλλ' ἐβραῖος φιλόσοφος Max Nordau ἐν σελ. 192 καὶ 189 τοῦ γαλλιστὶ μεταφρ. Mensonges Conventiels.

«... C'est ainsi que le torrent de la migration des peuples se dechaine en passant de contrées ingrates dans les pays du soleil ; l'héroisme d'un Genseric et d'un Attila, d'un Gengiskan et d'un Guillaume de Normandie, a son origine dans leur estomac ; sur les champs de bataille les plus sanglants et les plus glorieux que chantent les proètes et dont parle l'histoire, les armes décident la question du dîner"—"Aucun autre sujet ne passionne autant les masses. Au moyen âge, on remuait des millions des gens en leur parlant religion. A la fin du siècle et jusqu'au milieu du nôtre, les peuples s'enflammaient pour le progrès et la liberté politique. La fin du dix-neuvième siècle est dominée par la demande de pain pour la grande majorité. Ce cri est l'unique fond de la politique, qui parfois essaie, par toutes sortes d'intermèdes à effets, de detourner les peuples de la pensée qui les absorbe, telles sont l'excitation des peuples entre eux ou contre certaines classes de la société, les guerres, la colonisation, les expositions, les comédies dynastiques, les bavardages parlementaires, ou de soi-disant reformes (Mensonge Economique).

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς ὁποίας λίαν εὐθυρρημόνως ὁ Διογένης τρία τινὰ συνίστα, ἐν οἷς μάλιστα τὴν πεῖναν.

» Ἔρωτα παύει λιμός· εἰ δὲ μὴ χρόνος«
» Ἐὰν δὴ μὴ τούτοις δύνῃ χρῆσθαι, βρόχος.«

Πλεῖστοι δ' ἕτεροι, λογογράφοι, ἐν οἷς μάλιστα ὁ Ἐκλεκτικὸς φιλόσοφος καὶ ἄριστος ἠθικολόγος Πλούταρχος καὶ ὁ ἰατρὸς Ἀνδροκύδης, διαβλέποντες τοὺς ἠθικοὺς κινδύνους ἐκ τῆς πολλῆς σαρκοφαγίας καὶ οἰνοποσίας διὰ τῶν αὐτῶν σχεδὸν λέξεων ἐξεφράσθησαν ὧ δέ πως: οἶνος, ἔλεγεν ὁ πρῶτος, καὶ σαρκῶν ἐμφορήσεις σῶμα μὲν ἰσχυρὸν ποιοῖσι καὶ ῥωμαλέον, ψυχὴν δὲ ἀσθενῆ· ὡς δὴ ἀπ' αὐτῶν ἀναθυμίασις θολωδεστέρα οὖσα ἐπισκοτεῖ τῇ ψυχῇ (Πλουταρχ. περὶ Εὐθυμ. καὶ Σαρκοφαγίας). Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ δεύτερος συντομώτερον φέρεται παρ' Ἀθηναίῳ εἰπών: οἶνος καὶ σαρκῶν ἐμφορήσεις σῶμα μὲν ρωμαλεώτερον ἐργάζονται, ψυχὴν δὲ νωχελεστέραν». Τὰ αὐτὰ δὲ πραγματευόμενος ἀναφέρεται καὶ ὁ Ξενοκράτης εἰς τὰ Πυθαγόρεια αὐτοῦ, καὶ ὁ Πολέμων ἐν τοῖς περὶ τοῦ Κατὰ φύσιν βίου συντάγμασιν, ἔνθα παρατηρεῖ: «ὡς ἀσύμφορον ἡ διὰ τῶν σαρκῶν τροφὴ εἰργασμένῃ καὶ ἐξομοιουμένη ταῖς τῶν ἀλόγων ψυχαῖς».

Καθόλου δὲ εἰπεῖν κατὰ Φίλωνα· «ἡ Φιλοσοφία ἐγκράτειαν μὲν γαστρός, ἐγκράτειαν δὲ τὸν μετὰ τὰ γαστέρα ἀναδιδάσκει(1). Καὶ ταῦτα λέγεται μὲν εἶναι δι'αὐτὰ αἱρετά, σεμνότερα δὲ φαίνοιτο εἰ Θεοῦ τιμῆς καὶ ἀρεσκείας ἕνεκα ἐπιτηδεύοιτο», Ἀλλ' ἵνα πράγματι κατ' ἀρέσκειαν Θεοῦ καὶ τιμῆς χάριν ἐπιτηδεύηται ἡ νηστεία εἴτε ἐγκράτεια, εἴτε πεῖνα εἴτε ἀγνεία ἢ πῶς ἄν τις ἄλλως αὐτὴν χαίρῃ προσαγορεύων ἀνάγκη ὅπως ᾖ κατὰ θείαν ἐντολὴν καὶ βούλησιν. Τέλος, ἐν τοιαύτῃ τῆς νηστείας ἀντιλήψει ἐξερχόμεθα πλέον τοῦ κύκλου τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ, καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Ἀποκαλύψεως.

(1) Πρβλ. καὶ Ἀπομν. Ξεν. IV C. V. 1,—6 Κλημ.Ἀλεξ. Στρ. 1 C V.

SISMANOGLIO MEGARO

II

Ἡ νηστεία κατὰ τὴν θείαν Ἀποκάλυψιν.

1—Κατά τε τὴν Ἁγίαν Γραφὴν Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ τὴν ἱερὰν Παράδοσιν θεωρουμένη ἡ νηστεία εἶναι ἐντολὴ Θεοῦ, κατὰ δὲ τὴν περί αὐτῆς μυριόστομον μαρτυρίαν πλείστων ἀρχαίων ἐπισήμων Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας(1), ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐν τῷ Παραδείσῳ τῷ Ἀδὰμ δοθεῖσαν θείαν (περὶ ἐγκρατείας) παραγγελίαν, τὴν ἐν τῇ τηρήσει αὐτῆς ἐπαγγελίαν ἔχουσαν ἀθανασίας. Γινώσκομεν ἐκ τῆς Ἁγ. Γραφῆς ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ καὶ ἵνα κυριαρχῇ τῶν ἐπὶ γῆς. Ἀλλ' ὅπως ἀποβῇ ἄξιος τούτων κύριος ὤφειλεν ἐν πρώτοις νὰ γένηται τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ. Πρὸς κατόρθωσιν τῆς αὐταρχίας, τῆς ἀπαραιτήτου ταύτης ἀρετῆς πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων προσήκουσαν κυριαρχίαν ἐτάχθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ γνωστὸς ἐκεῖνος ὅρος τῆς ἐγκρατείας, ἥτις κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον «εἰκών ἦν καὶ εἶδος τῆς νηστείας». Ἀλλ' ἡ «ὁμόχρονος» μέν, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, «ἐνηλικιῶτις δὲ τοῦ ἀνθρώπου» κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, ἐντολὴ αὕτη τῆς νηστείας, ὡς μὴ ὤφειλε, δὲν ἐτηρήθη ὑπ' ἐκείνου μέχρι τέλους· Καὶ οὕτως ἐγένετο μὲν ὁ ἄνθρωπος ἔκπτωτος τῆς ἐπαγγελίας πλὴν ὁ ὅρος τῆς πα-

(1) Εἰρην. Αἱρεσ. V, 21 Τερτυλλ. De jejunii c. II Μ. Βασ. Περὶ Ἀποταγῆς καὶ τελειώσεως πνευματικῆς § 6 Λόγος Α' περὶ Νηστείας. Γρηγ. Θεολογ. Λογ. ΜΕ. § 28 Χρυσ. Ὁμ. Εἰς Γένεσιν. Λογ Ε' περὶ Μετανοίας Κυριλλ. Ἀλεξάνδρ. περὶ τῆς ἐν Πνεύματι καὶ Ἀληθείᾳ λατρείας εἰς τὴν Ἔξοδ· Ἀστερ· Ἀμασείας Λογ εἰς τὴν παρεί σβασιν τῶν Νηστειῶν· Ἱερων. adv. Jovinian, βιβ. II Αὐγουστ. Serm 77 de Tenpose, serm 12 de Guadragesinae, Contra jul. II, c 5 Δαμασκ· Παραλλ. τιτλ. Ε' Θεοφαν. Κεραμι Ὁμιλ. 24 Συμ· Θεσσαλ. Ἀποκρ. πρὸς Γαβριὴλ Πενταπόλεω ς52, 55. Οὗτοι πάντες ὁμοφώνως κηρύτουσι περὶ αὐτῆς ὡς ἀναγομένης πρὸς τὴν ἀπαρχῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ ἐξῆς διδάσκουσιν ἁπλῶς περὶ αὐτῆς ὡς ἐντολῆς θείας Π καὶ Κ. Διαθήκης (: præcepti non concilio) ἴδε Κλημ· Ἀλεξανδρ. Στρωμ· II C. Παιδαγ. II C. I Ὠριγεν. Ὁμιλ. Χ. εἰς τὸ Λευϊτικὸν Μ. Βασ· Ἀποκρ. ΣΚΤ' Γρηγορ. Θεολ. Ἐπ 112 Χρυσ. Ὁμιλ· 20 εἰς τὸν Ματθ. Κυριλλ. Ἀλεξανδρ· Ὑπομν· ἐξηγ. Εἰς τὸν Ματθαῖον, Ἀμβρ· Serm. 33, 34, 37, 39 Αὐγουστ· epist· ad Casulanum, Γρηγ· Σιναΐτ. περὶ ἐντολῶν 119,

ραγγελίας καθὸ θεῖος λόγος ἔμεινεν ἀμετάπτωτος εἰς τὸ διηνεκὲς διήκων δι' ἁπάντων τῶν αἰώνων τῶν πρὸ Νόμου καὶ μετὰ Νόμον γραπτῶς τε καὶ ἀγράφως οἱονεὶ ἐν αὐτῇ τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων κεχαραγμένος, οἵτινες ἀπαραιτήτως τιμωροῦνται(1) κατ' ἄτομα καὶ πόλεις καὶ κόσμον ἅπαντα παραβαίνοντες αὐτὸν· πολλαχῶς δὲ εὐεργετοῦνται(2) οἱ ἐν πνεύματι εὐσεβείας καὶ μετανοίας μεθ' ὑπακοῆς καὶ ταπεινώσεως φυλάσσοντες. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπιβάλλεται ὑπὸ ὅλως ἁπλούστερον τύπον, ὡς π. χ. ἐν παραδείσῳ ἐν μόνῃ τῇ ἀποχῇ τῶν καρπῶν τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ, καὶ τοῦ κακοῦ· ἐξῆς δὲ μετά τὴν ἐκεῖθεν ἐξορίαν διορίζεται τὴν εἰς μόνους τοὺς καρποὺς τῆς γῆς τροφὴν τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τοῦ Νῶε, εἰς ὃν(3) πρῶτον εὐθὺς μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἐπετράπη ἡ χρῆσις τοῦ κρέατος μετὰ τῆς οἰνοποσίας, πλὴν ἀπηγορεύθη ρητῶς ἡ τοῦ αἵματος ἥτις ἀπαγόρευσις(4) μέχρις ἡμῶν διήκουσα ἐπανελήφθη ἐπὶ Μωϋσέως, ὅστις ἤδη εἰδικώτερον καὶ θετικώτερον καθώριζε τὰ περὶ χρήσεως καὶ διακρίσεως βρωμάτων, καὶ ζώων ἐν οἷς διέστειλε τά μὲν εἰς δίχηλα, τὰ δὲ εἰς μηρυκώμενα καὶ ἐκ τῶν ἐνύδρων τὰ μὴ ἔχοντα λεπίδας, πτερύγια καὶ οὕτῳ καθεξῆς ἐπὶ τῶν λοιπῶν, περιορίζων ὅσον οἷόν τε εἰς ὀλιγώτερα τὰ πρὸς τροφὴν ἐπιτήδεια, καὶ ἐξ αὐτῶν πάλιν ἀπαγορεύων τὰ θνησιμαῖα τὰ πνικτὰ, τὰ εἰδωλόθυτα—εἰς τὴν ἐγκράτειαν ἐπαιδαγώγει τὸν Ἰσραὴλ, ὡς λίαν εὐφυῶς παρετήρησεν ὁ ἐξ Ἀθηνῶν χριστιανὸς φιλόσοφος(5) Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, τὴν

(1) Λουκ. 17, 27—29, 21, 34 Ἑβρ. 9, 10· 12, 17 Ἰεζεκ. 16, 48 Γ' Βασιλειῶν 13, 21—24 Κλημ. Ἀλεξανδρ. Παιδ. III, 8 Μ. Βασ. Λογ Α' περὶ Νηστείας· Χρυσ. Ὁμιλ. Α' εἰς τὴν Γένεσιν.

(2) Ἰωνᾶ 3, 6 Δανιὴλ 10, 3 Τωβίτ 12, 8 Μάρκ· 9, 29 Χρυσ. Ὁμιλ. 57 εἰς τὸν Ματθ,

(3) Ἐπιθ· Θεοδωρητ. Ἑρμην. εἰς τὴν Γένεσιν, Διοδωρ, Φίλων. καὶ Χρυσ· στιχ. 20· (Σειρὰ Πατέρων).

(4) Γεν. 9, 2—6 Λευϊτ. 3, 17· 17, 14 Δευτερ· 12, 16, 23· Πράξ. Ἀπ· 15, 20 Κλμ Ἀλεξαν. Παιδ· III, 3 Ὠριγ. Κατὰ Κελσ. VII Τερτυλλ. Ἀπολ 9, Εὐσεβ. Ἐκκλησ. Ἱστ. VI. ἔνθα Καβόλας ὁ μάρτυς πρὸς Ἀντωνῖνον φέρεται λέγων: Πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ αἷμα φαγεῖν ἔξόν. Κυριλλ. Ἱεροσολ· Κατηχ. IV, 17 Καν. Ἀπ· 63·

(5) Στρωμ· II, 10

ὁποίαν ἐν τῇ θετικωτάτῃ καὶ εἰδικωτάτῃ μορφῇ αὐστηρότατα ἐπέβαλεν εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως γένους καὶ ἡλικίας ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἐν τῷ ἑβδόμῳ μηνὶ, δεκάτην ἡμέραν τοῦ μηνός τὴν ἡμέραν τοῦ ἱλασμοῦ(1) ἡ ὁποία εἴθιστο ἐν τοῖς μετέπειτα νὰ λέγηται καὶ ἑορτὴ(2) τῆς Νηστείας. Ἐκτὸς τε τῆς νενομισμένης ταύτης νηστίμου ἡμέρας ἀναφέρονται καὶ δὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Προφητῶν καὶ ἕτεραι τοιαύται μνημονευόμεναι παρὰ τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ(3), ὡς ἦσαν τοῦ τετάρτου (δηλ· μηνὸς πρβλ. Ἑρμ. Θεοδωρητ.) τοῦ πέμτου, τοῦ ἑβδόμου, τοῦ δεκάτου καθιερωθεῖσαι ἐν τῇ πράξει καὶ οὖσαι ἐν συνηθείᾳ πρὸς ἀνάμνησιν σημαντικῶν γεγονότων διὰ τὸν Ἰσραὴλ· οἷον ἡ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ πολιορκία τής Ἱερουσαλὴμ, ἡ πυρπόλησις τοῦ Ναοῦ, ἡ δολοφονία τοῦ Γοδολίου καὶ τὸ ἐν Βαβυλῶνι διὰ ταῦτα ἐπισυμβὰν, μέγα πένθος. Συνήθης ἔτι ἦσαν καὶ αἱ εἰς ἐκτάκους κρισίμους περιστάσεις πανδήμως τελούμεναι νηστεῖαι ἤ δι' ἥτταν ἣν ἤθελον πάθει ἐν πολέμῳ, ἤ δι' ἐπερχομένας δημοσίους καὶ κοινὰς συμφορὰς ἤ ὅτε ἤθελον νὰ ἔχωσι τὸν Θεὸν εὐμενῆ καὶ σύμμαχον εἰς μελετωμένην τινὰ ἐπιχείρησιν(4). Ἀλλὰ τὰς τοιούτου εἴδους νηστείας ἀκαίρως καὶ ἀσκόπως ἤ καὶ ἄνευ ἐσωτερικῆς τινὸς καὶ εἰλικρινοῦς πρὸς μετάνοιαν διαθέσεως κηρυττομένας(5), πολλάκις δὲ καὶ ἕνεκα ἰδιοτελῶν σκοπῶν ἐπιβαλλομένας ἀπεκήρυττεν ὁ Θεὸς, ἐν οἷς μὲν διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου διεμαρτύρατο διαρρήδην εἰπών: «Εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, ἵνα τί μοι νηστεύετε ὡς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν· οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην(6)» — ἐν οἷς δὲ διὰ τοῦ προφήτου Ἰωὴλ ἀνετείλατο: «Ἁγιάσατε νηστείαν, κηρύξατε

(1) Λευῖτ· 16. 31. 32, 29·
(2) Φιλ. Ἰουδ. ὅρα Σειρὰν Πατέρων, Ἰουστ· Φίλοσοφ. Διαλογ. πρὸς Τρύφωνα.
(3) Ζαχαρ· 8, 19.
(4) Κριταὶ 29, 21. Α' Βασ. 14. 24' Β' Παραλειπ. 20, 3. Α' Μακκαβ. 13. 12. Ἱερμ 36, 6, 9. Β' Ἔσδρ· 8, 21·
(5) Γ' Βασ. 21, 9—12.
(6) Ἡσ. 58, 4.

θεραπείαν» — διοριζόμενος οὕτω τίνα νηστείαν ἐχαρακτήριζεν ὡς ἐκλεκτὴν καὶ εὐάρεστον(1). Ἀλλὰ πολὺ ἀπεῖχε νὰ κατανοήσῃ καὶ προσηκόντως τηρῶν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ νὰ ἐκτιμήσῃ τὸν πνευματικὸν τοῦτον τῆς ἀληθοῦς νηστείας σκοπὸν καὶ χαρακτῆρα τὸν πρὸς θεραπείαν τῆς ψυχῆς καὶ ἁγιασμὸν συντελεστικὸν, λαὸς παχυλὸς οἷος ἦν ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ, λαὸς εἰδωλομανὴς ὅσον καὶ ὑλομανὴς, ὅστις κατὰ τὴν ἀκριβῆ περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου Νομοθέτου, «ἐπαχύνθη ἐπλατύνθη καὶ ἐγκατέλιπε τὸν Θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτόν». (Δεύτερον. 32, 15). Μάτην λοιπὸν ὡς ἐν ἐρήμῳ βοῶν ὁ προφητικὸς λόγος ἐζήτει νὰ ἀνακόψῃ τὴν ἀκράτητον τοῦ λαοῦ ὁρμὴν καὶ φορὰν εἰς βυθὸν ἀπωλείας κρημνιζομένου, εἰς τὸν ὑλισμὸν καὶ ἐκφυλισμόν, μάτην ἐπομένως ἐκήρυττεν: «Ἐπιστράφητε πρός με ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν ἐν νηστείᾳ καὶ κλαυθμῷ. Αὐτοί, λέγει, ἐποιήσαντο εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα σφάζοντες μόσχους καὶ θύοντες πρόβατα, ὥστε φαγεῖν κρέατα καὶ πιεῖν οἶνον λέγοντες· φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. Καὶ ἀνακεκαλυμμένα ταῦτα ἐν τοῖς ὠσὶ Κυρίου Σαβαὼθ, ὅτι οὐκ ἀφαιθήσεται ὑμῖν ἡ ἁμαρτία αὕτη, ἕως ἂν ἀποθάνητε»(2)· πράγματι δὲ ἡ ἁμαρτία αὐτῶν αὕτη ἔμεινεν ἀσυγχώρητος, οὐδὲ εἰσηκούοντο ὅταν ἐζήτουν διὰ νηστείας ὀψέ ποτε νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν.

Πλὴν ἀλλ' ὅμως οὐδόλως πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἄνδρες ὁμολογουμένως ἐνάρετοι καὶ θεοσεβεῖς τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγοι ὑπῆρχον προφῆται, οἵτινες ἔν τε τοῖς λόγοις καὶ ἔργοις αὐτῶν πολλὰ προδιετύπουν τῆς ἐν Χριστῷ μελλούσης νὰ ἀποκαλυφθῇ εὐαγγελικῆς πολιτείας καὶ ἀληθείας. Οὗτοι πλὴν τῶν νενομισμένων καὶ πανδήμως τελουμένων νηστειῶν ἤσκουν κατ' ἰδίαν τὴν νηστείαν ἐν πνεύματι μετανοίας καὶ εἰλικρινείας εἴτε πρὸς ἱλασμὸν τῶν ἑαυτῶν

(1) Ἰωὴλ 2, 12—15.
(2) Ἡσ. 22,13—14·

καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἁμαρτημάτων· εἴτε πρὸς ἴδιον ἁγιασμὸν καὶ ἐπὶ μᾶλλον τῷ Θεῷ προσέγγισιν. Γνωστὰ δὲ τὰ ἔξοχα παραδείγματα τῶν ἁγίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἷον δὴ τοῦ Μωϋσέως (Δευτερ. 9, 8, 18) Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (7, 10) Δαβὶδ (ψαλμ. 34, 16. 68, 18. 108, 23) Ἠλιοὺ (Γ΄ Βασ. 19, 8) Δανιὴλ (9, 3, 10, 3) Ἰουδὶθ (8, 6) Ἄννης τῆς μητρὸς τοῦ Σαμουὴλ (Α΄ Βασ. 1, 7) Ἄννης τῆς προφήτιδος θυγατρὸς Φανουὴλ (Λουκ. 2, 36)· τέλος δὲ τοῦ ὑπάτου καὶ εὐγενεστάτου τῶν προφητῶν, Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, τοῦ κατ' ἐξοχὴν τούτου νηστευτοῦ, οὗ ὁ βίος ὅλος ὑπῆρξε νηστεία κατὰ τὴν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαν τοῦ Κυρίου.

2—Ἀλλὰ μὴν αὐτὸς ὁ Θεάνθρωπος Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις ἦλθεν οὐχὶ ἵνα καταλύσῃ ἀλλὰ πληρώσῃ τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἐνήστευσεν καθ' ὁμοιότητα Μωϋσέως καὶ Ἠλιοὺ τεσσαράκοντα ἡμέρας, οὐχ ὡς τῆς ἐκ τῆς νηστείας θεραπείας ἢ παιδαγωγίας δεόμενος(1), ἀλλ' ὅπως τὸ μὲν θεραπεύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ προπάτορος ἐξ ἀκρασίας παραβαθεῖσαν ἐντολήν, τὸ δέ, τοῖς ἀνθρώποις διαγράψῃ ἐν ἑαυτῷ τὸν τῆς ἐγκρατείας νόμον(2). Ἐν δὲ ταῖς ἐπὶ ὄρους ὑψηλαῖς διδαχαῖς ὁ τοῦ νόμου ποιητὴς καὶ τελειωτής, τῶν δὲ ψυχῶν θεραπευτὴς διδάξας τὰ περὶ προσευχῆς καὶ ἐλεη

(1) Εἰρην. Αἱρ. V, 21 Συμ. Θεσσ. πρὸς Γαβριὴλ τὸν Πενταπολέως Ἀπνκρ. 52: Τὴν νηστείαν δὲ οὐκ αὐτὸς χρήζων τετέλεκε, πῶς γὰρ ὁ μόνος ὢν ἀναμάρτητος; ἀλλὰ δι' ἡμᾶς νενήστευκε. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν ἡμῖν παρέχων νηστείας ὑπογραμμὸν τὴν τοῦ Ἀδὰμ ἀναιρῶν παράβασιν καὶ τὸν δι' ἀκρασίας καὶ γαστριμαργίας πεσόντα διὰ νηστείας ἀνορθῶν

(2) Κυριλλ. Ἀλεξανδρ. Ἐξηγ. Ὑπομνημ. εἰς τὸν Ματθ. πρβλ. Περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείας VIII εἰς τὴν Ἔξοδ. »Λόγος μὲν ἐν τῇ μήτρᾳ τὸ ἔμβρυον ἀνθρωποειδὲς ὁρᾶσθαι μόλις καὶ εἰς τύπους ἰέναι τότε τοῦ καθ' ἡμᾶς σώματος, ὅτε καὶ ὁ ἀριθμὸς ἐπ' αὐτῷ τεσσαράκοντα ἡμέρας, διαπεραίνεται· Ταύτῃ τοί φασι, Μωϋσέα μὲν ἐπὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πλάνης οἱονεί πως ἀνωδίνοντά τε καὶ ἀναμορφοῦντα τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν ἐν νόμῳ ζωήν, σιτίων ἀπέχεσθαι καὶ ποτῶν τεσσαράκοντα ἡμέρας. Καὶ εἰς ἡμᾶς δὲ αὐτοὺς ὑποτοπητέον δρᾶσαι τοῦτο καὶ ὑπομεῖναι Χριστόν. Ἀνεμορφοῦτο γὰρ ἐν αὐτῷ πρὸς ἁγιασμὸν δι' ἐγκρατείας ἡ φύσις ἐξ ἀκρατοῦς ὀρέξεως ἐν ἀρχαῖς ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ τὸν εἰς ἁμαρτίαν καὶ παράβασιν ἀρρωστήσασα μολυσμὸν» (Migne t. σ. 545).

μοσύνης, ἀφορώσης ταύτης μὲν εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ θυμικοῦ, ἐκείνης δὲ εἰς τὴν τοῦ λογιστικοῦ — συνέστησεν εἶτα καὶ τὴν νηστείαν πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τῆς ψυχῆς ὑποδείξας συνχρόνως καὶ τὸ πνεῦμα ὑφ' ὃ ἔδει νὰ ἀσκῆται ὅπως ᾖ ἀξιόμισθος παρὰ τῷ Θεῷ. Θέλων δὲ νὰ καταδείξῃ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δραστικωτάτην ἅμα καὶ εὐεργετικὴν ἐνέργειαν τῆς νηστείας συνδυαζομένης μετὰ τῆς προσευχῆς ὡς ἀλεξιφαρμάκων εἴδους τινὸς πονηρῶν πνευμάτων, ἅτινα οὐδὲ οἱ λαβόντες κατ' αὐτῶν ἐξουσίαν ἠδυνήθησάν ποτε δίχα ταύτης νὰ ἐξάρωσιν, ἐπηγγείλατο εἰπών· «τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενὶ ἐκπορεύεται εἰμὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ»(1). Οὐδεμίαν δὲ παρέλειπεν εὐκαιρίαν ὅπως συστήσῃ αὐτὴν διὰ ἐπαγγελιῶν καὶ ἀπειλῶν καὶ παραβολῶν: Οὕτω ποτὲ μὲν ἐμακάριζε τοὺς πεινῶντας(2), ποτὲ δὲ ἐταλάνιζε τοὺς ἐμπεπλησμένους διὰ τὸ ὅλως διάφορον ὅπερ ἀνέμενεν αὐτοὺς μέλλον(3). Ὑπηνίξατο δὲ ἐναργέστατα ἄλλως ἐν τῇ γνωστῇ παραβολῇ τοῦ πλουσίου ἐκείνου, καὶ τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου(4). Ἄλλοτε πάλιν κατέκρινεν ὡς ὀλιγοπιστίας ἔνδειξιν καὶ ἐθνικῶν ἴδιον τὸ διηνεκῶς μεριμνᾶν τὸ, τί φάγωμεν καὶ τί πίωμεν(5), Ἐν δὲ τῇ περὶ ἐσχάτων ὁμιλίᾳ ἐφιστῶν τὴν προσοχὴν τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ὅπως μήποτε βαρηθῶσιν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ ὑπέμνησεν εἰς αὐτοὺς τὴν τύχην τοῦ παλαιοῦ κόσμου ἐπὶ Νῶε, καὶ τῶν Σοδόμων ἐπὶ Λώτ, καὶ προεῖπεν ὅτι «οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε καὶ Λώτ, ὅτε ἤσθιον, ἔπινον, ... κ.τ.λ. (Λουκ. 17, 26· 21, 34). Εἰ καὶ πολλάκις ἐστιλίτευσε τὴν νηστείαν τῶν ὑποκριτῶν καὶ Φαρισσαίων ἀνθρωπάρεσκον οὖσαν καὶ δεισιδαίμονα, πλήν ποτε ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν μαθητῶν

(1) Μαρκ. 9, 29. Ματθ. 17, 21.
(2) Λουκ. 6, 21.
(3) αὐτόθ. 6. 25.
(4) αὐτοθ. 16, 19—25.
(5) Ματθ. 6, 31—32.

SISMANOGLIO MEGARO

τοῦ Ἰωάννου — «Διατὶ αὐτοὶ νηστεύουσι πολλά, οἱ δὲ μαθηταί Σου οὐ νηστεύουσι — Οὔτε τὴν ἐρώτησιν αὐτῶν ἀπέκρουσε ἢ ἀνῄρεσεν, οὔτε τὴν νηστείαν ἀπεδοκίμασεν, ἀλλ' ἡρέμα παρατηρήσας προεπήγγειλεν ὅτι — Ἐλεύσονται ἡμέραι, ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος. τότε νηστεύσουσι(1)». Πράγματι δὲ οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου καὶ Ἀπόστολοι οὐ μόνον αὐτοὶ κατὰ τὴν ρητὴν τοῦ Κυρίου παραγγελίαν ἐνήστευον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πιστοῖς ἑαυτοὺς παρέχοντες παράδειγμα συνίστων (Β' Κορινθίους 11, 27. 6, 5) διδάσκοντες οὕτως ἔργῳ τε καὶ λόγῳ ὅτι «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι βρῶσις καὶ πόσις»· τὴν δὲ εἰς ταῦτα ἐπίδοσιν ἐλέγχοντες ἴδιον ἐχαρακτήριζον τῶν ἀρνισηθέων, «ὧν Θεὸς ἡ κοιλία». — τῶν θνητοψύχων τῶν βιωτικὸν ἀξίωμα ἐχόντων τό, «φάγωμεν, πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν» (Α. Κορινθ. 15, 32 Φιλιπ. 3, 19). Καὶ ἐν ἀντιθέσει μὲν πρὸς τοὺς ἡδονὴν ἡγουμένους τὴν ἡμερησίαν τρυφὴν καὶ ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἐπιθυμίαις καὶ ἀπάταις φθειρομένους ὁ μέγας τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος παρακελεύεται, «τῆς σαρκὸς μὴ ποιεῖσθαι πρόνοιαν εἰς ἐπιθυμίας· ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός». — Πρὸς δὲ τοὺς δῆθεν τῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας ἐξ ὀνόματος ἐνισταμένους, ἢ ὅπως κάλλιον ἠδύνατο νὰ λεχθῇ κατὰ τὴν προσφυᾶ ἔκφρασιν τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων(2) «ἐπικάλυμμα ἔχοντας τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν» ἀντιπαρατηρῶν ἔγραφε: «πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος. Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταῦτα καὶ ταύτην καταργήσει(3). Καὶ ἐδίδασκε μὲν ὅτι, «πᾶν κτῖσμα Θεοῦ καλὸν μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον(4), ἵνα

(1) Ματθ. 9, 14
(2) Α' Πετρ. 2 16·
(3) Α' Κορινθ. 6, 12·
(4) Α' Τιμ. 4, 4·

ἐλέγξῃ τὴν παράλογον καὶ δεισιδαίμονα περὶ τὰς τροφὰς καὶ νουμηνίας παρατήρησιν καὶ περισσὴν περὶ τὸ σῶμα ἀφειδίαν ἐθελοσόφων τινῶν(1) τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων ἀλόγως δογματιζόντων «Μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς(2)» ἀλλ' οὐδόλως ἐντεῦθεν κωλυόμενος συνίστησιν εἰς τοὺς πιστούς:» Ὡς καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα μηδὲ πιεῖν οἶνον(3) καὶ πρὸς καιρὸν σχολάζειν τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ(4)»· καθόσον ἀγὼν παρίσταται ὁ βίος ἑκάστου· «πᾶς δὲ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται(5)».

3 — Ἀγωνιστὰς δὲ τῆς ἐξόχου ταύτης εὐαγγελικῆς ἐγκρατείας ἀναφέρει ἡ ἀρχαία παράδοσις αὐτοὺς τοὺς ἰδίους Ἀποστόλους, ἐν τοῖς μάλιστα Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, ὅστις κατὰ τὸν Εὐσέβειον οἶνον καὶ σίκερα οὐκ ἔπιεν οὐδὲ ἔμψυχον ἔφαγε — τὸν Ματθαῖον, ὅστις κατὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα ἐκ σπερμάτων μόνον καὶ λαχάνων ἄνευ κρεῶν μετελάμβανε — τὸν Πέτρον ὅστις κατὰ τὸν Ἱερώνυμον, ἄρτῳ μόνον καὶ ἐλαίαις, σπανίως τε καὶ λαχάνοις χρώμενος λέγεται. Ἱερωνυμ. ἐν Καταλόγῳ ἐκ τοῦ Ἡγησίππου «Petro pannis solis cum olivis, et raro cum oleribus in usum fuisse dicitur» πρβλ. Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. ΙΙ, 23 Κλημ. Ἀλεξ. Παιδ. ΙΙ· Ἐπιφ· Αἵρ. 80, 15 Γρηγ· Ναζ. Ποιημ. 18).

Ἀλλὰ καὶ οἱ τούτων ἄμεσοι διάδοχοι Ἀποστολικοὶ ἐντεῦθεν καλούμενοι Πατέρες ὥσπερ ἐν ἄλλοις οὕτω καὶ ἐν τῇ περὶ νηστείας ἀσκήσει καὶ διδαχῇ ὁμότροποι καὶ ἀκόλουθοι αὐτῶν πιστοὶ ἐγένοντο. Ἐκ τῶν ἐλάχιστα σωζομένων ἔργων αὐτῶν κατάδηλον γίνεται ὁποίαν σημασίαν εἶ-

(1) Οἵοι: οἱ Δοσίθεοι αἵρεσις Σαμαρειτῶν ἀπὸ Δοσιθέου, ὃς σύγχρονος τοῦ Ι. Χριστοῦ δ' ὑπερβολὴν ἐθελοσοφίας ματαίως καὶ ὑποκριτικῶς καρτερῶν ὡς λόγος ἔχει, οὕτως ἀπέθανεν. Ὡσαύτως δὲ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ἐμψύχων ἀπέχονται . . . . καὶ τὸ μὴ θιγγάνειν τινὸς διὰ βδελύττεσθαι (Ἐπιφ· Αἱρεσ. 13, 13).

(2) Κολοσσ. 2, 16—21.
(3) Ρωμ. 14, 21.
(4) Α' Κορινθ. 7. 5.
(5) Α' Κορ. 9 25—27.

χεν ἡ νηστεία παρὰ τοῖς σεβασμίοις ἐκείνοις ἀνδράσιν, Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι Κλήμης ὁ Ρώμης «ὁ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους Ἀποστόλους καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς καὶ ἔτι ἔναυλον τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποσοόλων καὶ τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων Κορινθίους ἐπιστέλλων, — «Νηστεία, ἐδίδασκε, κρείσσων προσευχῆς» (ὅρα Β΄ Κορ. κ· 15 σ. 137) Ὁ δὲ Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ μαθητὴς καὶ ἱερομάρτυς Πολύκαρπος ἀποστολικῷ τῷ τρόπῳ γράφων Φιλιππησίοις παρήνει, ἵνα προσκαρτερῶσι νηστείαις καὶ δεήσεσιν αἰτούμενοι μὴ εἰσενεγκεῖν εἰς πειρασμὸν (Ἐπ· 7). Πῶς ἐν γένει οὗτοι διέκειντο περί τε τὰς τροφὰς καὶ τὰς λοιπὰς τοῦ κόσμου ματαιότητας μαρτυροῦσιν οἱ ὀλίγοι μὲν οὗτοι πλήρεις ὅμως ἐνθέου πνεύματος καὶ ζώσης πίστεως Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου λόγοι: «Ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοὶ πῦρ φιλόϋλον· ὕδωρ ζῶν, ἀλλόμενον ἐν ἐμοὶ ἔσωθεν μοι λέγει· δεῦρο πρὸς τὸν πατέρα. Οὐχ ἥδομαι τροφῇ φθορᾶς οὐδὲ ἡδονῇ τοῦ βίου τούτου· ἄρτον Θεοῦ θέλω, ἄρτον οὐρανιον· ἄρτον ζωῆς». Τοιαῦτα μὲν ἔλεγεν ἐπιστέλλων πρὸς Φιλαδελφεῖς (Ἐπ· 7) ὁ ἄριστος οὗτος ποιμὴν καὶ Ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, ἣν ἐκυβέρνησεν ἐπιμελῶς καθάπερ κυβερνήτης ἀγαθὸς τῷ οἴακι τῆς προσευχῆς καὶ τῆς νηστείας καὶ τῇ συνεχείᾳ τῆς διδασκαλίας, τῷ τόνῳ τῷ πνευματικῷ πρὸς τὴν ζάλην τῶν ἀντικειμένων ἀντεῖχε». (Μαρτυρ. Ἰγν, 1). Ἀλλὰ καὶ οἱ μετὰ τούτους ἀκμάσαντες Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας ὁμόλογα τούτοις ἔπραττον καὶ ἐδίδασκον περὶ νηστείας· καὶ δὴ κατὰ μὲν τῶν ἐθελοθρήσκων κεκαυτηριασμένην ἐχόντων τὴν συνείδησιν Ναζαραίων, Ἐβιωναίων, Σαμψαίων, Ἐλκεσαίων, Μανιχαίων, Κασσιανῶν, Σευηριανῶν, Ἐγκρατιτῶν, Μαρκιωνιτῶν, Μοντανιστῶν καθώριζον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ πνεῦμα, τὰ ὅρια καὶ τὸν σκοπὸν τῆς Χριστιανικῆς ἐγκρα-

τείας καὶ νηστείας (1) κατὰ δὲ τῶν Ἀλεξανδρινῶν Γνωστικῶν, οἷαι ἦσαν Καρποκρατιανοί, Σεκουνδιανοί, Προδικιανοί, Φιβηνῖται, Βαρβαρῖται, Στρατιωτικοί, οἱ διαβόητοι ἐπὶ αἰσχρουργίας καὶ καταρώμενοι τὸν νηστεύοντα λέγοντες:» οὐδεῖ νηστεύειν, τοῦ γὰρ ἄρχοντος τούτου τοῦ ποιήσαντος τὸν αἰῶνα ἐστὶν ἡ νηστεία» (Ἐπιφ. Αἱρεσ, 24, 4) Κατὰ τούτων καὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς Μασσαλιανῶν καὶ Εὐφημιτῶν ἢ ἄλλως ἐκ τοῦ Σατὰν ὃν εὐφημοῦντες Σατανιανοὶ λεγομένων, τῶν «μηδὲ νηστείαν ὅλως εἰδότων» κατὰ τὸν ἱερὸν Ἐπιφάνιον, ὑπεστήριζον τὰς προφητικὰς καὶ εὐαγγελικὰς περὶ νηστείας παραγγελίας καὶ ἐπαγγελίας(2), ἐξηγοῦντες τὴν ἠθικὴν καὶ πνευ

(1) Γρηγορίου Νύσσης λογ. παρθ. κ. 22: Μήτε δι' ὑπερβαλλούσης εὐπαθείας ἄτακτον καὶ δυσήνιον τὴν σάρκα, μήτε διὰ τῆς ἀμέτρου κακοπαθείας νοσώδη καὶ λελυμένην καὶ ἄτονον πρὸς τὴν ἀναγκαίαν ὑπηρεσίαν παρασκευάσῃς. Οὗτος ὁ τελειότατος τῆς ἐγκρατείας σκοπὸς, οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ σώματος βλέπειν κακοπάθειαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ψυχικῶν εὐκολίαν . . . . Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ ἐπὶ τὸ ἕτερον εἶδος τῆς ἀμετρίας κατολισθήσαντες διὰ τῆς ὑπερβαλλούσης ἀκριβείας, ἔλαθον ὑπεναντία σπουδάζοντες τῷ ἰδίῳ σκοπῷ, καὶ ἄλλῳ τρόπῳ, τῶν ὑψηλῶν τε καὶ θειοτέρων τὴν ψυχὴν ἀποστήσαντες, εἰς ταπεινὰς φροντίδας καὶ ἀσχολίας κατήγαγον, πρὸς τὰ σωματικὰ παρατηρήματα τὴν διάνοιαν αὐτῶν κλίναντες· ὡς μηκέτι αὐτοῖς ἐν ἐλευθερίᾳ μετεωροπορεῖν τὸν νοῦν καὶ τὰ ἄνω βλέπειν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πονοῦν καὶ συντριβόμενον τῆς σαρκὸς ἐπικλίνεσθαι· καλῶς ἂν ἔχοι καὶ τούτου ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ τὰς ἐξ ἑκατέρων ἐπιμετρίας ἐπίσης παραφυλάττεσθαι, μήτε διὰ πολυσαρκίας καταχωνύνταν τὸν νοῦν, μηδ' αὖ πάλιν ταῖς ἐπεισάκταις ἀσθενείαις ἐξίτηλον καὶ ταπεινὸν ποιεῖν, καὶ περὶ τοὺς σωματικοὺς πόνους ἠσχολημένον· μιμεῖσθαι δὲ τοῦ σοφοῦ παραγγέλματος, τοῦ ἐπίσης ἀπειρηκότος τὴν τε ἐπὶ τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἐναντία παρατροπὴν· πρβλ. Μ. Βασ. Ἀσκ. Διαταξ· κεφ: δ'. Κλημ. Ἀλεξαν· Στρωμ. III C. VI, IV C· XIII·

(2) Ἱεροσ. Κυριλ· IV, 27: · · · Νηστεύομεν γὰρ οἴνου τε καὶ κρεῶν ἀπεχόμενα, οὐχ ὡς βδελύγματα μισοῦντες, ἀλλὰ τὸν μισθὸν προσδοκῶντες· ἵνα αἰσθητῶν ὑπεριδόντες, ἀπολαύσωμεν πνευματικῆς καὶ νοητῆς τραπέζης· καὶ ἵνα σπείραντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θερίσωμεν ἐν τῷ μέλοντι αἰῶνι. Μὴ τοίνυν καταφρόνει τῶν ἐσθιόντων καὶ διὰ τὴν τῶν σωμάτων ἀσθένειαν μεταλαμβανόντων· μηδὲ ψέγε τοὺς ὀλίγῳ οἴνῳ χρωμένους διὰ τὸν στόμαχον καὶ τὰς πυκνὰς ἀσθενείας· καὶ μήτε αὐτοὺς ὡς ἁμαρτωλοὺς κατακρίνῃς. Μήτε ὡς ἀλλότρια μίσει τὰ κρέα· οἶδε γάρ τινας ὁ Ἀπόστολος λέγων. Κωλυόντων γαμεῖν ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετ' εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς· Ἀπεχόμενος τοίνυν τούτων μὴ ὡς βδελυκτῶν ἀπέχου, ἐπεὶ μισθὸν οὐκ ἔχεις· ἀλλ' ὡς καλῶν οὕτω ὑπερφρόνει, διὰ τὰ προκείμενα νοητὰ καλλίονα."

Κυριλλ. Ἀλεξαν. ἐξηγ. ὑπομν Εἰς τὸν Ματθ. Καὶ καθ' ἕτερον τρόπον οἱ διὰ τῆς νέας καὶ ἐν Χριστῷ καινῆς σεσοφισμένοι, νηστεύουσι λογικῶς, τοῦτο μέν ταπεινοῦντες ἑαυτοὺς ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτόβλητον ὥσπερ ἐφ' ἑαυτοῖς ἄγοντες δίκην, τὴν ἀπόγε τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀσιτίας, ἵνα πλημμελημάτων ἀμνηστίαν κομίσωνται ἢ γοῦν ἕτερον χάρισμα κερδάνωσι πνευματικὸν ἢ τὸν τῆς ἁμαρτίας κατανεκροῦντες νόμον τὸν ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκός· (ταύτην οὐκ οἶσθα τὴν ὁδὸν Φαρισσαῖε)».

SISMANOGLIO MEGARON

μὰτικὴν αὐτῆς σημασίαν,(1) καὶ διαφορὰν ἔτι ἀπὸ τῆς τῶν ἐθνικῶν. «Ὡς γάρ, λέγει που ὁ Ἱερὸς Κλήμης,ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔκ τε τοῦ μὴ δύνασθαι τυχεῖν ὧν ἐρᾷ τις, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς ἀνθρώπων φόβου, εἰσὶ δ'οἱ διὰ τὰς μείζονας ἡδονὰς ἀπέχονται τῶν ἐν τοῖς ποσὶν ἡδέων· οὕτω κἂν τῇ πίστει ἢ δι' ἐπαγγελίαν ἢ διὰ φόβον Θεοῦ ἐγκρατεύονταί τινες. Ἀλλ' ἔστι μὲν θεμέλιος γνώσεως ἡ τοιαύτη ἐγκράτεια, καὶ προσαγωγή τις ἐπὶ τὸ βελτιον, καὶ ἐπὶ τὸ τέλειον ὁρμή(2). Λέγεται καὶ κατ' ἄλλο σημαινόμενον ἐγκρατὴς οὐχ' ὁ τῶν παθῶν μόνον κρατῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν ἀγαθῶν ἐγκρατὴς γενόμενος, καὶ βεβαίως κτησάμενος τῆς ἐπιστήμης τὰ μεγαλεῖα, ἀφ' ὧν καρποφορεῖ τὰς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας. . . . . Οὔ ποτε οὖν ἄγνοια γίνεται ἡ γνῶσις, οὐδὲ μεταβάλλει τὸ ἀγαθὸν εἰς κακὸν (3) οὐ γὰρ ὅπου φῶς, ἐκεῖ σκότος ἔνθα ἐστὶν ἐπιθυμία ἐγκαθεζομένη, μόνη τυγχάνουσα, κἂν τῇ ἐνεργείᾳ ἡσυχάζῃ τῇ διὰ τοῦ σώματος, τῇ μνήμῃ συνουσιάζει πρὸς τὸ μὴ παρόν(4). Ἀλλὰ

(1) Κλημ. Ἀλεξ. Στρωμ. VII, 12: Οἶδεν αὐτὸς καὶ τῆς νηστείας τὰ αἰνίγματα τῶν ἡμερῶν τούτων τῆς τετράδος καὶ παρασκευῆς λέγω· Ἐπιφημίζονται γὰρ ἡ μὲν Ἑρμοῦ ἡ δὲ Ἀφροδίτης· Αὐτίκα νηστεύει κατὰ τὸν βίον φιλαργυρίας ὁμοῦ καὶ φιληδονίας, ἐξ ὧν αἱ πᾶσα ἐκφύονται κακίαι· πορνείας γὰρ ἤδη τρεῖς τὰς ἀνωτάτῳ διαφορὰς παρεστήσαμεν κατὰ τὸν Ἀπόστολον, φιληδονίαν, φιλαργυρίαν, καὶ εἰδωλολατρείαν. Νηστεύει καὶ κατὰ νόμον ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν φαύλων καὶ κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου τελειότητα ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν τῶν πονηρῶν· (Στρωμ. VII, 12).

(2) Καθόλου δὲ ἡμῖν προϊτὼ ὁ λόγος περὶ τε τοῦ γάμου, περὶ τροφῆς καὶ τῶν ἄλλων μηδὲν κατ' ἐπιθυμίαν ποιεῖν, θέλειν δὲ μόνα ἐκεῖνα τὰ ἀναγκαῖα . . . εὐσχημόνως δὲ ὡς ἐν ἡμέρᾳ, τῷ Χριστῷ καὶ τῇ Κυριακῇ τῇ φωτεινῇ ἀγωγῇ μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔρισι καὶ ζήλοις· οὐ γὰρ ἐσμὲν ἐπιθυμίας τέκνα, ἀλλὰ θελήματος· καὶ τὸν ἐπὶ παιδοποιΐᾳ γήμαντα ἐγκράτειαν ἀσκεῖν χρή ὡς μηδὲ ἐπιθυμεῖν τῆς γυναικὸς τῆς ἑαυτοῦ, ἣν ἀγαπᾶν ὀφείλει σεμνῷ καὶ σώφρονι παιδοποιούμενος θελήματι. Ἀλλὰ γὰρ οὐ μόνον περί τι ἓν εἶδος τὴν ἐγκράτειαν συνορᾶν προσήκει, τουτέστι τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ γὰρ καὶ περὶ τὰ ἄλλα ὅσα σπαταλῶσα ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ ἡμῶν, οὐκ ἀρκουμένη τοῖς ἀναγκαίοις,περὶ ἐργαζομένη δὲ τὴν χλιδὴν· ἐγκράτεια ἐστὶν ἀργυρίου καταφρονεῖν· τροφῆς κτήσεως, θέας καταμεγαλοφρονεῖν· στόματος κρατεῖν κυριεύειν λογισμῷ τῶν πονηρῶν. (Στρωμ. III, 7) Οὐ χρὴ οὖν καθάπερ ἀσωτευομένους ἡμᾶς κατὰ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ πλουσίου παιδὸς» εἰκόνα, παραχρῆσθαι τοῖς τοῦ πατρὸς δωρήμασιν· χρῆσθαι δὲ αὐτοῖς ὡς ἄρχοντας ἀπροσηλῶς· καὶ γὰρ βασιλεύειν ἐτάχθημεν καὶ κατακυριεύειν, οὐχὶ δουλεύειν τοῖς βρώμασιν· οὔτε γὰρ ἔργον ἡμῶν ἡ τροφὴ, οὔτε σκοπὸς ἡ ἡδονή. (Παιδαγ. II, 1)

(3) Στρωμ. VII 12.

(4) Αὐτ. III, 7.

καὶ ὧν ἀφίστανται μυσαττόμενοι ταῦτα φαίνονται τὴν κτίσιν καὶ τὸν Δημιουργὸν διαβάλλοντες· κἂν τῷ δοκεῖν πιστῶς ἀναστρέφωνται, τὴν κρίσιν ἔχουσιν ἀνόσιον. Τὸ δέ, «Οὐκ ἐπιθυμήσεις» οὔτε ἀνάγκης τῆς ἐκ φόβου δεῖται, τῆς βιαζομένης ἀπέχεσθαι, τῶν ἡδέων, οὔτε μισθοῦ τοῦ δι' ἐπαγγελίας ἀναπείθονται ἀνακόπτενν τὰς ὁρμάς. Οὔτε τὴν ὑπακοὴν διὰ τὴν ἐντολήν, διὰ δὲ τὴν ἐπαγγελίαν αἱροῦνται, οἱ δὲ διὰ τῆς ἐπαγγελίας ὑπακηκοότες τῷ Θεῷ δελέατι ἡδονῆς ᾐρημένοι. Οὐδὲ μὴν ἡ τῶν αἰσθητῶν ἀποστροφὴ τὴν πρὸς τὰ νοητὰ οἰκείωσιν ἀκολούθως ποιοίη ἄν. ἔμπαλιν δέ, ἡ πρὸς τὰ νοητὰ οἰκείωσις κατὰ φύσιν περιαγωγὴ τῷ γνωστικῷ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν γίνεται κατ' ἐκλογὴν τῶν καλῶν τ' ἀγαθὸν ἑλομένῳ γνωστῶς θαυμάζοντι μὲν τὴν γένεσιν καὶ ἀγιάζοντι τὸν ποιητήν, ἀγιάζοντι δὲ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομοίωσιν(1). — Εἷς μὲν οὖν μόνος ὁ ἀνεπιθύμητος ἐξ ἀρχῆς, ὁ Κύριος ὁ φιλάνθρωπος ὁ καὶ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος· ὅσοι δὲ ἐξομοιοῦσθαι σπεύδουσι τῷ ὑπ' αὐτοῦ διδομένῳ χαρακτῆρι, ἀνεπιθύμητοι ἐξ ἀσκήσεως γενέσθαι βιάζοντα(2)». Οὕτως ἡμῖν χριστιανικὴ ἐγκράτεια, ἡ ἀπαράμιλλος. «Ὡς δὲ ὑγιαίνειν ἄμεινον τοῦ νοσοῦντα περὶ ὑγείας διαλέγεσθαι, οὕτω τὸ εἶναι φῶς τοῦ περὶ φωτὸς λαλεῖν, καὶ ἡ κατὰ ἀλήθειαν ἐγκράτεια τῆς ὑπὸ τῶν φιλοσόφων διδασκομένης(3)». Κατὰ ταῦτα λοιπὸν δύναται εὐλόγως νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἐν μόνῃ τῇ Ἀποκαλύψει ἁπαντᾷ ἡ νηστεία ἁγία, εἰλικρινὴς καὶ ὡραία, κατὰ Μ. Βασίλειον, βραχυφαγίᾳ χαίρουσα, καὶ λιτοφαγίαν ἔχουσα καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν φεύγουσα (περὶ Αποτ)· ἀγνεύουσα τῶν ἐθνικῶν δεισιδαιμονιῶν κοί ἐθέλοσόφων προλήψεων, οἷον μετεμψυχώσεως, καὶ λοιπῶν καταχρήσεων.

(1) IV. 13

(2) Αὐτ. VII. 2

(3) Αὐτ. VII. 2.

III

Οὐδιώδης διαφορὰ τῆς χριστιανικῆς νηστείας ἀπὸ τῆς τῶν ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων.

Ἡ νηστεία κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν ἄσκησις οὖσα τῆς κατὰ Θεὸν ἐγκρατείας εἶναι κατὰ μὲν τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καρπὸς τοῦ πνεύματος (Γαλατ 6, 22), κατὰ δὲ τὸν ἈλεξανδρέαΚλήμεντα χάρις τοῦ Θεοῦ: «Ἡ μὲν οὖν ἀνθρωπίνη ἐγκράτεια, ἡ κατὰ τοὺς φιλοσόφους λέγω τῶν Ἑλλήνων, τὸ διαμάχεσθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ μὴ ἐξυπηρετεῖν αὐτῆς εἰς τὰ ἔργα ἐπαγγέλλεται· ἡ καθ' ἡμᾶς δὲ τὸ μὴ ἐπιθυμεῖν, οὐχ ἵνα τις ἐπιθυμῶν καρτερῇ, ἀλλ' ὅπως καὶ τὸ ἐπιθυμεῖν ἐγκρατεύηται, Λαβεῖν δὲ ἄλλως οὐκ ἔστι τὴν ἐγκράτειαν ἢ χάριτι Θεοῦ. Διὰ τοῦτό εἶπεν· αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν. Ταύτην ἔλαβεν τὴν χάριν ὁ Μωϋσῆς ἵνα τεσσαράκοντα ἡμέρας μήτε πεινάσῃ, μήτε διψήσῃ. . . . Ἡμεῖς μὲν οὖν δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κυριον καὶ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν ἐγκράτειαν ἀσπαζόμεθα τὸν νεὼν τοῦ πνεύματος ἁγιάζοντες, οἱ δὲ διὰ τὸ μῖσος τὸ πρὸς τὴν σάρκα τῆς τῶν καθηκόντων βρωμάτων μεταλήψεως ἀχαρίστως ἀπαλλάτεσθαι ποθοῦντες ἀμαθεῖς τε καὶ ἄθεοι, ἀλόγως ἐγκρατευόμενοι, καθάπερ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Βραχμᾶνες γοῦν . . . καὶ οἱ καλοῦμενοι Σεμνοὶ τῶν Ἰνδῶν . . . οὔ τοι τὴν ἀλήθειαν ἀσκοῦσι(1)». Τὴν τοιαύτην διάκρισιν οὐχὶ ὡς εἰκαίαν, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀναγκαίαν ὀφείλει ὁ φίλος τῆς ἀληθείας νὰ ἀνομαλογήσῃ. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ὅσῳ ἡ μὲν περὶ ἀσκήσεως, ἐγκρατείας καὶ νηστείας θεωρία τῶν θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν συστημάτων τοῦ

(1) Στρωμ. III, 7 πρβλ. Ὠριγ. Κατὰ Κελσ. V, 49· Παγκοσμ. Μυθολογ. Η. Οικονομοπούλου σ. 103, 112, 144; Πόσον ἄρα ἀριδήλως οἰκτρὰ φωρᾶται ἡ πλάνη τοῦ συγκεχυμένην ἄλλως περὶ ὅλων τῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ τελετῶν ἰδέαν ἔχοντος συγγραφέος τῆς Μυθολογίας, ἐν ᾗ ἀμαθῶς διασύρων τὴν χριστιανικὴν ἐγκράτειαν ταὐτίζει πρὸς τὴν Βραχμανικὴν ἢ Βουδδικήν, μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν.

ἐθνισμοῦ ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ ἀδιαλλάκτου μεταφυσικοῦ δυασμοῦ, ὕλης καὶ πνεύματος ἀντιτύπως πρὸς ἄλληλα ἐχόντων, —ἡ Χριστιανικὴ ὅμως διδασκαλία βασίζεται ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀγῶνος, σαρκὸς καὶ πνεύματος, εὐθὺς μετὰ τὴν πρώτην παράβασιν ἐπικρατήσαντος, ἧς συνεπείᾳ τὸ μὲν πνεῦμα ἐδουλώθη τῇ σαρκὶ· ὁ δὲ ὅλως ἄνθρωπος ὑπετάγη τῇ ματαιότητι. Ἡ ἀπαρχῆς κατὰ θείαν παραγγελίαν ταχθεῖσα καὶ ἐπαγγελίαν ἀθανασίας ἔχουσα νηστεία, τὴν αὐτοπαιδαγώγησιν τοῦ ἀνθρώπου σκοποῦσα καὶ κυριαρχίαν ἐπὶ ἑαυτοῦ καὶ ἐπὶ πάσης φύσεως τῶν ἐπὶ γῆς, ἤδη σκοπεῖ τὴν τοῦ πνεύματος ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς τυρανούσης σαρκός, τὴν θεωρίαν, τὴν θειοτέραν καὶ πνευματικωτέραν ζωὴν τοῦ κράτους τῶν αἰσθήσεων φθειρομένων ἐν ἐπιθυμίαις τῶν παθῶν. Κατὰ ταῦτα ἀναμφηρίστως διαστέλλεται ἡ χριστιανικὴ ἄσκησις ἰδιαζόντως διαφέρουσα τῆς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ Ἀνατολῆς Θεοσόφων ὁ παδῶν εἴτε τοῦ δυασμοῦ, εἴτε τοῦ Πανθεϊσμοῦ ἢ τοῦ Μηδενισμοῦ πάντων ἐξίσου φαυλιζόντων τὴν ὕλην καὶ τὸ σῶμα ἀτιμαζόντων ὡς πηγὴν καὶ αἰτίαν τοῦ κακοῦ. Καὶ ἐνῷ ἐκείνη μὲν τείνει εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ σώματος ἢ τὴν πανθεϊστικὴν κατάποσιν τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως· αὕτη ὅμως ἀποβλέπει εἰς μόνην τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος ταπείνωσιν(1), τὸν ἁγιασμὸν τῆς ψυχῆς ὁμοῦ καὶ τοῦ σώματος τοῦ ναὸς ἄλλως θεωρουμένου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν ἁγίου πνεύματος, καὶ δοξασμὸν αὐτῶν καὶ ἐλπίδα μελλούσης Ἀναστάσεως καὶ προσωπικῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ κοινωνίας. «Νηστεία τῆς μελλούσης ζωῆς εἰκών, τῆς ἀφθάρτου ζωῆς μίμημα. ὡς λέγει που καί τις τῶν Ἁγίων Πατέρων, ὁ εὐφραδὴς τὴν γλῶσ-Ἀστέριος Ἀμασείας. Οὕτω διαφέρει μὲν ἡ χριστιανικὴ νηστεία τῆς τῶν ἐθνικῶν, οὐχ' ἧττον ὅμως καὶ τῶν Ἰουδαίων.

(1) Εἰς Ψαλμ. 34, 13 Ἑρμ· Ὠριγ. ἐν ᾧ λέγει: Οὐδὲν οὕτω ταπεινοῖ τὴν ψυχὴν ὡς νηστεία πρβλ. Ἰωαννου τοῦ Κλιμακ. Λογ. 14: Θλιβομένης κοιλίας ταπεινοῦνται καρδίαι· θεραπευομένης δὲ ταύτης γαυριᾷ λογισμός».

Καθόσον ἐκ καθαρῶς χριστιανικῶν ὁρμᾶται ἐλατηρίων, οἷον τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον, ᾧ τινι καθηκόντως ὁ Χριστιανὸς κοινωνεῖ καὶ ἐν Χριστομιμήτῳ ἐθελοθυσίᾳ(1) τρόπον τινα στερρῶν ἑαυτὸν ἐκκενοῖ—τῆς πίστεως καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος πάθους ὁμολογίας εἰς σωτηρίαν;» Καὶ οὐχ' ἵνα χάριν ποιήσωμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν πεπονθότι, λέγει ὁ ἱ Ἐπιφάνιος, ἡ νηστεία ἡμῖν προστέτακται· ἀλλ' ὅπως ὁμολογήσωμεν εἰς ἡμῶν σωτηρίαν τὸ τοῦ Κυρίου πάθους, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸς ἀνεδέξατο, καὶ ὅπως ὑπερ τῶν ἡμῶν ἁμαρτιῶν αἱ νηστεῖαι ἡμῶν εὐλόγιστοι Θεῷ γένωνται (Ἔκθ. πίστεως § 22 προβλ. Γρηγ. θεολόγ. Λόγ. Μ΄ § 30)·

Τοιούτη καθόλου εἰπεῖν ἡ νηστεία κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν θεωρουμένη ἔν τε τῇ οὐσιώδει σημασίᾳ καὶ διαφορᾷ ἀπὸ τῆς τῶν ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων. Ἤδη δυνάμεθα ὅπως κατακλείοντες τὴν ἐν εἰσαγωγῆς εἴδει προταχθεῖσαν ἠθικοθρησκευτικὴν θεωρίαν τῆς νηστείας ἐξῆς ἐπιλαμβανώμεθα τοῦ κυρίου ἡμῶν θέματος, ὅπερ φθάσαντες ἐπεγράψεν ἐστὶν ἡ ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ κανονικῆς ἐπόψεως ἐξέτασις, ἤτοι τῆς ἐξωτερικῆς ἣν ἔλαβε διατυπώσεως καὶ διακανονίσεως ἐν τῇ ἀπ' ἀρχῆς πράξει καὶ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας διϊκνουμένῃ μέχρις ἡμῶν.

(1) Ὠριγ. Ὁμιλ. εἰς τὸ Λευϊτικ. X: Beatus qui etiam jejunat pro eo, ut alat pauperem. Hujus jejunium valde acceptum est apud Deum, et revera digne satis. imitatur enim, qui animam suam posuit pro fratribus suis. προγλ. Ἀπ. Διαταγ. V, 23 Ἑρμ. Ποιμ. ἐν παραβολῇ V, 1-2 : Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ᾗ νηστεύεις μηδὲν γεύσῃ εἰμὴ ἄρτον καὶ ὕδωρ καὶ ἐκ τῶν ἐδεσμάτων σου ὧν ἔμμελλες τρώγειν συμψιφήσας . . . δώσεις αὐτῷ χήρᾳ καὶ ὀρφανῷ καὶ ὑστερουμένῳ. Ὡσαύτως καὶ ὁ Ἰ. ὁ Χρυσόστομος: Ὁ γαρ νηστεύων, λέγει, καὶ μὴ μεταδιδοὺς ἄρτον πένητι ματαία ἡ νηστεία αὐτοῦ ἔσται. Πολλοὶ οὖν νηστεύοντες μετὰ σάκκου καὶ σποδοῦ καὶ πολλῶν δακρύων καὶ τῷπεινῶντι μὴ μεταδιδόντες ὀβολὸν ἕνα ἄμισθον ποιοῦνται τὴν νηστείαν αὐτῶν, ἣν ὁ Θεὸς οὐ προσδέχεται. (ὁμιλ. εἰς τὸν Ἡσ. 58, 3—5).

© SISMANOGLIO MEGARO

ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΗΣΤΕΙΩΝ

ΑΠΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΕΠΟΨΕΩΣ

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ

ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΑΝΟΝΙΣΕΩΣ ΝΗΣΤΕΙΩΝ
ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΔΙΕΓΚΝΟΥΜΕΝΗ ΜΕΧΡΙΣ ΗΜΩΝ

Πρὸ τοῦ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐπὶ μέρους λεπτομερῆ ἔρευναν καὶ ἔκθεσιν πασῶν τῶν κατὰ τὴν διατύπωσιν καὶ διακανόνισιν τῶν παρ' ἡμῖν ὡς ἔχουσι σήμερον διατεταγμένων νηστειῶν ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἀρχῆθεν προέρχονται κατὰ παράδοσιν ἀποστολικὴν καὶ κανονικὴν τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, αἱ δὲ κατὰ προαίρεσιν ἢ καὶ ἰδιωτισμὸν τοπικὸν τελούμεναί που καί που ὡς προεόρτιαί τινες καὶ ὀλιγοήμεροι νηστεῖαι, μόλις κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα διορίζονται καὶ διατυποῦνται κατ' ἀρχὰς ἐν τοῖς τύποις τῶν Κτητορικῶν Μονῶν καὶ μετὰ παλλὰς περιπετείας εὐνοούμενσι ἄλλως καὶ ὑπὸ καιρικῶν περιστάσεων τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος καὶ μετέπειτα γεγονότων θεμελιοῦνται ἐν τῇ πράξει τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας· μεσοῦντος δὲ τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἡμιεπισήμως ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ ὁμολογίᾳ ἐπιβάλλονται καὶ κανονίζονται [κατὰ τὸ νομικὸν ἀξίωμα: ὅτι τὸ ἐπὶ μακρὸν κρατῆσαν ἔθος ἀντὶ νόμου λελόγισται(1). Χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ ἔπηται ὅτι ἡ διακανόνισις αὕτη ἔχει κῦρος Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἢ καθολικῆς καὶ ἀδιακόπου ἀρχαίας παραδόσεως.

Ἕνεκα λοιπὸν τῆς παρατηρουμένης θεμελιώδους ἀπὸ ἱστορικοκανονικῆς ἐπόψεως διαφορᾶς ἐν τῇ διατυπώσει τῶν Νηστειῶν ἀναγκαζόμεθα νὰ διαιρέσωμεν τὴν ἱστορίαν αὐ-

(1) Ζκεπαῖ.

τῆς εἰς δύο περιόδους : τὴν μὲν πρώτην περιλαμβάνουσαν τὰς δέκα πρώτας ἑκατονταετηρίδας, τὴν δὲ δευτέραν τὰς ἑπομένας μέχρις ἡμῶν.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Η ΝΗΣΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΔΕΚΑ ΠΡΩΤΑΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑΣ

Α΄.

ΑΙ ΚΑΤ' ΑΡΧΑΙΑΝ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΝ ΚΑΝΟΝΙΚΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ ΕΝ ΤΗ ΑΓΙΑ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΠΡΩΤΟΓΟΝΩ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΔΙΑΤΕΤΥΠΩΜΕΝΑΙ ΝΗΣΤΕΙΑΙ

I

Χρόνος : ἡ Τετρὰς καὶ Παρασκευή, τὸ Πάσχα καὶ ἡ Τεσσαρακοστή : ἀριθμὸς τῶν ἑβδομάδων καὶ ἡμερῶν αὐτῆς.

Ἡ παράδοσις ἵνα ἔχωσιν οἱ χριστιανοὶ ὡρισμένον χρόνον(1) τοῦ σχολάζειν εἰς τὴν νηστείαν καὶ τὴν προσευχὴν εἶναι ἀρχαία καὶ κατὰ σύστασιν ἀποστολικήν. Σαφὴς ἀπόδειξις τούτου πρόκειται ἡ ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἀπαντῶσα ἐν στίχῳ 5, κεφ. 7. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐνήστευον· πάντως δὲ ἐνήστευον κατὰ τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παράδειγμα τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων ἔχοντες ὡρισμένον χρόνον ἀκριβῶς τὰς ἡμέρας ἐκείνας, περὶ ὧν ἁπλῶς μὲν ὑπαινίσσεται ἡ ἁγία Γραφὴ (Ματθ. 9, 14), διορίζεται δὲ σαφῶς πληροφοροῦσα ἡμᾶς ἡ ἀρχαία παράδοσις τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων. «Πᾶσαν Τετράδα καὶ Παρασκευὴν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν· διορίζουσιν αἱ οὕτω καλούμεναι ἀποστολικαὶ Διατα-

(1) Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι:

Πλὴν τῶν ὡρισμένου χρόνου νηστίμων ἡμερῶν συνήθεις ὑπῆρχον τότε καὶ αἱ ἐν ἐτισήμοις περιστάσεσι καὶ τελεταῖς, οἷον ἐπὶ χειροτονίας καὶ δημοσίου λατρείας (Πραξ. 13, 2—5) ἐπὶ Βαπτίσματος (Πραξ. 9, 9 Διδαχ. 12 Ἀπ. η' καὶ ζ' Ἰουστιν. φιλοσ. Ἀπολογ. Α. κ. 61 Τερτυλλ. De Baptism. c. 20).

ταγαί(1).— Ὅτι τῇ μὲν Τετράδι ἡ κρίσις ἐξῆλθεν κατὰ Κυρίου, τὴν δὲ Παρασκευὴν διὰ τὸ πάθος τὸ διὰ τοῦ σταυροῦ. (VII c. 23 V c. 12, 13, 15, 19). Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταῦ Πάσχα νηστεύετε . . . . λέγει γάρ που ὁ Κύριος περὶ αὐτοῦ φάσκων. ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ᾽ αὐτῶν ὁ νυμφίος νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις(2)». Ἡ ἀρχαιότης καὶ τὸ καθολικὸν τῆς παραδόσεως ταύτης μαρτυρεῖται ἐξ ὧν καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς περὶ τῶν χριστιανῶν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας λόγον ποιούμενος παρατηρεῖ ὧδε ἐπὶ λέξει : Certe in evangelio illos dies jejuniis determinatos putant in quibus ablatus est Sponsus et hos esse jam solos legitimos jejuniorum Christianorum (De jejunii c. 2). Παρακατιὼν δὲ πάλιν ἀποτεινόμενος πρὸς αὐτοὺς λέγει : Ecce convenio vos et præter Pascha jejunantes citra illos dies, quibus ablatus est Sponsus (Αὐτ. κ. 13). Περὶ τῶν νηστειῶν τοῦ Πάσχα τετράδος καὶ Παρασκευῆς μαρτυροῦσιν ὡσαύτως πλεῖστοί τε ἄλλοι ἀρχαῖοι καὶ ἐπίσημοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ὡς εἶναι ὁ τῆς Διδαχῆς τῶν 12 Ἀποστόλων(3), ὁ Ἑρμᾶς(4), ὁ Εἰρηναῖος(5) Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς(6), ὁ Ἱππόλυτος(7), Ὠριγένης(8), Διονύσιος(9), Πέτρος ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας(10). Ἀξιοπαρατήρητον ὅμως ὅτι ἐκ πάντων τῶν συγγραφέων τούτων περὶ τεσσαρακοστῆς δὲν μαρτυρεῖ εἰμὴ μόνον ὁ Ὠριγένης ὡς καὶ ὁ μετὰ ἕνα σχεδὸν αἰῶνα ἀκμάσας συλλογεὺς τῶν Ἀποστολικῶν λεγομένων Κανόνων καὶ Διαταγῶν. Πρὸ τοῦ Ὠριγένους οὐδεὶς ἀναφέρει περὶ τῆς τεσσα-

(1) Ἀπ. Διαταγ. V c. 20, 8. 2.
(2) Αὐτ. V, 12
(3) κ· 8—15·
(4) Ἑρμ. Ποιμ. 3· 5.1—6.
(5) fragm. 3.
(6) Στρ. VII σ. 744
(7) Ἀπόδ. χρον. τοῦ Πάσχα.
(8) Ὁμιλ. εἰς τὸ Λευῖτ. X.
(9) Ἐπ. πρὸς Βασιλείδην Πενταπολ.
(10) καν. ιε'.

ρακοστῆς ὡς νηστείας τοῦ Πάσχα, οὐδὲ ἀφιλονεικήτως λύεται τὸ ζήτημα ἐκ τοῦ παρ' Εὐσεβείῳ ἀπαντῶντος χωρίου τοῦ Εἰρηναίου περὶ τῆς τοῦ Πάσχα νηστείας ὡς τεσσαρακονθημέρου, ὅπερ χωρίον ἄλλως παρ' ἄλλοις στιζόμενον ἀναγινωσκόμενον καὶ ἑρμηνευόμενον ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων κωδίκων ἔκπαλαι ὑπῆρξεν ἀντικείμενον πολλῶν ἀμφισβητήσεων μεταξὺ ἐπιφανῶν καὶ πολυμαθῶν κριτικῶν· οἷοι ὁ Christophorsonus, ὁ Valerius, ὁ Savilius ὁ Bellarminus· ὁ Grabius, ὁ καρδινάλιος Perronius καὶ ἕτεροι. Ἐκ τῆς μετ' ἐπιστασίας μελέτης τοῦ χωρίου τούτου καὶ τῶν ἐπ' αὐτῷ ἐξενεχθεισῶν πασῶν τῶν γνωμῶν, καθὼς καὶ ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ περὶ νηστείας θέματος ὁδηγούμεθα ἄγεταί τις μᾶλλον νὰ παραδεχθῇ τὴν γνώμην ἐκείνην, καθ' ἣν δὲν πρόκειται πλέον περὶ τεσσαρακοστῆς ἀλλὰ περὶ τῆς τοῦ Πάσχα νηστείας καὶ δὴ τοῦ εἴδους αὐτῆς· Ἔχει δὲ τὸ χωρίον κατὰ τὴν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις καὶ ἐπισημοτέροις τῶν κωδήκων γραφὴν ἐπὶ λέξει ἀκολούθως: «Οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς ἡμέρας μόνον ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας· Οἱ μὲν γὰρ μὲν οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοῖς νηστεύειν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείονες. Οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν».

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου, ὅπερ διέσωσεν ἡμῖν ὁ Εὐσέβειος ἐν τῷ Ε' βιβλίῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ ἱστορίας κεφ. 24 μετ' ἀποσπάσματος ἐκ τῆς πρὸς τὸν Βίκτωρα ἐπιστολῆς τοῦ Ἱ. Εἰρηναίου ἐξ ἀφορμῆς τῆς περὶ τοῦ Πάσχα ἔριδος, φανερὸν ἐν πρώτοις ὅτι διπλῆ ἦτο ἡ τότε διαφωνία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ μὲν περὶ τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα, τὸ δὲ περὶ τοῦ εἴδους τῆς νηστείας· Σημειωτέον καλῶς ὅτι οὐχὶ περὶ τῆς νηστείας λέγει ἀλλὰ περὶ τοῦ εἴδους αὐτῆς· ὅτι πάντες τόσον οἱ τὸ ἀναστάσιμον ὅσον καὶ οἱ τὸ σταυρώσιμον ἑορτάζοντες Πάσχα ἐνήστευον εἰ καὶ μὴ πάντες τὸν αὐτὸν τρόπον. Καθόσον οἱ μὲν, λέγει τὸ χωρίον, μίαν ἡμέραν ἐνήστευον, οἷοι ἦσαν οἱ τεσσαρεσκαιδεκατῖται, οἵτινες κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον(1) μετὰ τῶν Ἰουδαίων συνεορτάζοντες τὴν 14 Νισὰν μίαν καὶ μόνην νήστιμον εἶχον ἡμέραν τὴν Πασχάλιον· Οἱ δὲ πλείονες τῆς μιᾶς νηστεύοντες ἦσαν οἱ τὸ ἀναστάσιμον ἑορτάζοντες κατὰ τὴν Κυριακὴν ἡμέραν, καὶ ὡς ἐκ τούτου συνέβαινε νὰ ἔχωσι πολλάκις πλείονας τῆς μιᾶς νηστίμους ἡμέρας. Καὶ δὴ τούτων ἄλλοι μὲν δύο, παρασκευὴν καὶ Σάββατον, ἄλλοι δὲ τρεῖς ἢ καὶ περισσοτέρας τελοῦντες συνάψεις καὶ ἄλλως λεγομένας ὑπερθέσεις· Καὶ ἕτεροι πάλιν ἐτήρουν τὸ τεσσαράκοντα ὡρῶν νυχθήμερον ὅλον χρονικὸν διάστημα εἰς ἀνάμνησιν, ὡς εὐφυῶς ὑπέθεσεν ὁ Grabius, τοῦ ἀπὸ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου μέχρι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ διαρρεύσαντος χρόνου· κατ' ἄλλους δὲ, τῆς τεσσαρακονθημέρου ἐν τῇ ἐρήμῳ νηστείας τοῦ Κυρίου. διότι λέγουσιν οὗτοι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ὥσπερ ἐν παντὶ τοιουτοτρόπως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νηστείᾳ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἀπομιμηθῶσι τὸν Κύριον νηστεύοντες τοὐλάχιστον τεσσαράκοντα ὥρας ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ νηστεύσωσι τὴν ἐκείνου τεσσαρακονθήμερον. Ἡ τελευταία αὕτη ὑπόθεσις δυσπαραμύθητος ὑπάρχει τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἱστορικῶς εἶναι μεμαρτυρημένον ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου πολιτείας ἀπομίμησιν εἶχον τεσσαράκοντα ἡμέρας ὅλας καθιερωμένας εἰς τὴν νηστείαν. Habemus μαρτυρῶν λέγει ὁ Ὠριγένης ἐν μιᾷ τῶν λατινιστὶ σωζομένων ὁμιλιῶν εἰς τὸ Λευϊτικὸν X:) Quadragesimae dies jejuniis consecratos.

Ὁ δὲ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἀκμάσας Εὐτύχιος ὁ Ἀλεξανδρείας(2) συγγραφεὺς γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας

(1) Ἐπιφ. Αἱρ. 50 προβλ. Μεθοδ. Συμπ. λογ. 3.

(2) Eutychius—nommé par les Arabes Said ben Batric nacquit à Fostat, ville d'Ægypte. en 263 de l'hegire (876 de J—Ch) fut élevé à la dignité de patriarche melchite d' Alexandrie en 933. Ce prélat s'acquit une grande habilité dans les écclesiastiques, l' histoire

SISMANOGLIO MEGARO

ἀφηγεῖται μάλιστα ὅτι παρὰ τοῖς πρώτοις χριστιανοῖς κεχωρισμένη ἦτο ἡ τεσσαρακονθήμερος νηστεία ἀπὸ τῆς τοῦ Πάσχα τελουμένη κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου ἅμα τῇ ἑορτῇ τῆς Βαπτίσεως, καὶ ὅτι ἐπὶ Γαΐου τοῦ Ἱεροσολύμων, Μαξίμου τοῦ Ἀντιοχείας, Δημητρίου τοῦ Ἀλεξανδρείας, καὶ Βίκτωρος τοῦ Ρώμης, ὡρίσθη ὅπως συναπτῶς τελεῖται μετὰ τῆς τοῦ Πάσχα νηστείας καὶ μετ' αὐτῆς ἐπιλύεται: Eo tempore scripsit Demetrius Patriarcha Alexantrinus ad Gabium episcopum Hierosolymitanum, Maximum patriarcham Antiochenum et Victorem patriarcham Romanum de ratione computi Paschatis et jejunii Christianorum. . . . De qua re exararunt libros et epistulas donec eo, qui jam observatur modo Christianunorum, Pascha sonstituerant. Id que Christiani post ascensum Domini Christi in cœlos, ubi festum baptismi celebrassent, die crastino, jejunium quadraginta, dierum incipere solebant, quod deinde, solvebant sicut fecit Dominus Christus.... Ita ergo statuerunt, Patriarchae isti Paschatis computum, ut jejunarent Chrictiani quadraginta dies, deinde Paschatis jejunium solverent (Migne t. 111 σ. 989. 1063).

Ταῦτα ἐν πολλοῖς ἀπαραλλάκτως ἀναγινώσκονται ἐκτεθειμένα παρ' Εὐσεβείῳ ἐν οἷς μάλιστα λέγει ἐν τῷ ε' βιβλίῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Κεφ. 23: «Σύνοδοι καὶ συγκρο-

---

et la medecine; et a laissé sur ces divers matières plusieurs ouvrages estimés. C' est surtout à son Histoire Universelle qu' il doit la reputation dont il jouit parmi nous et chez les oriantaux. Elle porte le titre de "Rang de Pierres précieuses—Commence avec le monde et se termine à l'an 363 de l'hegire (937 de J. Ch.) Michaud—Biographie Universelle Ancienne et Moderne. Nouvelle Edition. Ouvrage redigé par une societé de Gens de Lettres et de Savants tom. XIII p. 213. Ἐκκλ. Ἱστορ. Διομ. Κυριακοῦ t. 2 σ. 90 πρβλ. Πατρολ. Migne t. III σ. 989 καὶ 1068 Eutychii, Alex. Patr. Annales: ὅπερ ἔργον μετεφράσθη τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ ὑπὸ Edw. Pococke Καθηγητοῦ τῶν Ἀσιανῶν γλωσσῶν ἐν τῷ Ὀξφόρδης πανεπιστημίῳ καὶ αὖθις ἐπιθεωρηθὲν ὑπὸ Abr. Echellensis.

τήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταὐτὸν ἐγίνοντο πάντες τε μιᾷ γνώμῃ, δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχοῦ διετυποῦντο ὡς ἄν μηδ' ἐν ἄλλῃ ποτε τῆς Κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἐπιτελοῖτο τοῦ Κυρίου μυστήριον, καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ τῶν κατὰ τὸ Πάσχα νηστειῶν φυλλαττοίμεθα τὰς ἐπιλύσεις....» Πλὴν σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως λέγεται περὶ ἐπισυνάψεως τῆς τεσσαρακοστῆς καὶ τοῦ Πάσχα· ἐξ ὧν δὲ ἐπακολουθοῦσι· «Φέρεται δὲ εἰσέτι νῦν τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην τηνικάδε συγκεκροτημένων γραφή, ὧν προὐτέτακτο Θεόφιλος τῆς ἐν Καισαρείᾳ καὶ Νάρκισσος τῆς Ἱεροσολύμων» —φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντιμαχόμενος πρὸς τὸν Εὐτύχιον ὁ Εὐσέβειος· ἀλλ' ἡμεῖς οὐδόλως ἐντεῦθεν θὰ ἐσπεύδομεν εἰς διάψευσιν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Ἱστοριογράφου, ἀναφέροντος ἀντὶ τοῦ παρ' Εὐσεβείῳ Νάρκισσου τὸν Γάϊον· τόσῳ δὲ μάλλον, ὅσῳ ἐὰν ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αὐτὰ τὰ παρ' Εὐσεβείου περὶ διαρκείας τῶν διαφωνιῶν καὶ περὶ συγκροτήσεως πολλῶν Συνόδων εἰρημένα· ὁπότε οὐδεμία δυσκολία νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι μεταξὺ ἔλαβον χώραν πολλαὶ Ἐπισκόπων διαδοχαὶ καὶ νέαι διασκέψεις περὶ τοῦ φλέγοντος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ζητήματος, καὶ ὅτι μία ἐκ τούτων ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐτυχίου ἱστορουμένη, γενομένη δὲ μετὰ θάνατον Εἰρηναίου, Ναρκίσσου καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἔτι ἐπιζῶντος Βίκτωρος Ρώμης, καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχῶν.

Καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ὅτι τότε συνοδικῶς ὡρίσθη ἵνα ἡ πρὶν ὡς εἴδομεν καὶ χωρισμένη ἀπὸ τῆς τοῦ Πάσχα νηστεία μετατεθῇ καὶ μετ' αὐτῆς συναφθῇ. Οὐδόλως ἴσως ἀπαράδεκτον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ γνωστὸς ἐκεῖνος 69ος ἀποστολικὸς ἅτε ὁμολογουμένως ἀποστολικὴν φέρων παράδοσιν κανὼν εἶναι σύχρονος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχῆς ταύτης, ἐν ᾗ τουλάχιστον φέρεται μορφῇ ἐχούσῃ ἐπὶ λέξει ὧδε: «Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος ἢ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστὴν τοῦ Πάσχα, οὐ νηστεύει ἢ τετράδα ἢ

παρασκευὴν καθαιρείσθω· ἐκτὸς εἰμὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο· εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη ἀφοριζέσθω».

Ἀπὸ τότε λοιπὸν ἤρξατο γινωσκομένη ὡς τεσσαρακοστή τοῦ Πάσχα, ὁριστικώτερον δὲ καὶ καθολικώτερον ἐπικρατήσασα μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ πρώτην Οἰκουμενικὴν σύνοδον (325) ὅτε(1) πλέον ὁριστικῶς διὰ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν λύεται τὸ περὶ τοῦ Πάσχα ζήτημα περιορισθείσης τῆς προτέρας διαφωνίας εἰς παραφυάδας μόνον αἱρετικῶν τινων, καὶ σχισματικῶν, οἷοι ἀναφέρονται οἱ τεσσαρεσκαιδεκατῖται, Ναβατιανοὶ, Σαββατιανοὶ, Πεπουζιανοὶ, Αὐδιανοὶ, καὶ Εὐσταθιανοί(2).

Κατὰ τῶν τελευταίων τούτων ἡ ἐν Γάγγρᾳ μητροπόλει τῆς Παφλαγονίας τῷ 340 συνελθοῦσα σύνοδος, ὡς τὰ πολλὰ μανιχαϊζόντων, οἷον γάμου καὶ κρεῶν ὡς βδελυρῶν ἀπεχόντων, Κυριακὰς νηστευόντων, τὰς δὲ παραδεδομένας νηστείας ἐξουθενούντων, ἐξέδωκε κανόνας(3) δι' ὧν οἱ ταῦτα ποιοῦντες καὶ φρονοῦντες ἀναθέματι ὑποβάλλονται, ὡς τοιούτοι μάλιστα ἀναφέρονται παρ' Ἐπιφανίῳ οἱ ἀρειανοὶ μὲν τὸ δόγμα Ἀεριανοὶ δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ παρ' αὐτοῖς αἱρεσιάρχου Ἀερίου, ὅστις ἀπορίπτων σὺν ἄλλοις καὶ τὰς περὶ νηστείας διατάξεις ἔλεγεν: Ἀλλ' οὔτε νηστεία ἔσται τεταγμένη· ταῦτα γὰρ ἰουδαϊκὰ καὶ ὑπὸ ζυγὸν δουλείας· δικαίῳ δὲ νόμος οὐ κεῖται. Εἰ γαρ ὅλως βούλομαι νηστεύειν, οἵαν δ' ἂν αἱρήσομαι ἡμέραν(4), ἀπ' ἐμαυτῷ νηστεύῳ διὰ τὴν ἐλευθερίαν»(5).

(1) Εὐσεβ. βίος Μ. Κωνσταντίνου III 5,
(2) Ἐπιφ. Αἱρεσ. 70 Σωζομ. III, 14, VII, 18, 19 Σωκρατ. V, 21, 22.
(3) Καν. 2, 18, 19.
(4) Ἐπιφ. αἱρεσ. 75: ὅθεν παρ' αὐτοῖς πεφιλοτίμηται μᾶλλον ἐν Κυριακῇ νηστεύειν, τετράδα τε καὶ προσάββατον νηστεύειν. Πολλάκις δὲ καὶ τετράδα νηστεύουσιν οὐχὶ θεσμῷ ἀλλὰ ἰδίᾳ προαιρέσει, φασὶν. Ἔπειτα ταῖς ἡμέραις τοῦ Πάσχα ὅτε παρ' ἡμῖν ξηροφαγίαι, εὐχαὶ, ἀγρυπνίαί τε καὶ πᾶσαι τῶν ψυχῶν αἱ σωτηρίαι τῶν ἁγίων παθῶν αὐτοὶ ἀπέωθεν ὀψωνοῦσί τε κρίατα καὶ οἶνον ἑαυτῶν τὰς φλέβας γεμίζοντες, ἀνακαγχάζουσι γελῶντες, χλευάζοντες τοὺς τὴν ἁγίαν ταύτην λατρείαν τῆς ἑβδομάδος τοῦ πάσχα ἐπιτελοῦντας» — ἑξῆς ἀνασκευάζων καὶ ἄλλας αὐτῶν αἱρέσεις παρεμφερεῖς πρὸς τὰς τῶν νῦν προτεσταντῶν ἐπιλέγει: «Παρείληφε δὲ ἡ ἐκκλησία καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ συμπεφώνηται πρὸ τοῦ εἶναι Ἀέριον καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ Ἀεριανούς. Τάχα γὰρ καὶ κατὰ τοῦτο δικαιότατα ὄνομα εἴληφεν Ἀέριον γὰρ πνεῦμα ἔσχεν ἐξ ἀκαθαρσίας ἀπὸ τῶν ἀερίων πνευμάτων τῆς πονηρίας τὸ ἐν αὐτῷ οἰκῆσαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας . . .».
(5) «Νηστείας καιρὸς οὐ τὸ θέλημα ἑκάστου, ἀλλ' ἡ χρεία τῶν εἰς θεοσέβειαν ἡκόντων

Ἀλλὰ τὴν ὅλως ἐναντίαν αὐτοῖς εἰ καὶ ἐπίσης αὐθαίρετον ἑαυτοῖς καινοτομοῦντες ὁδὸν ἦσαν οἱ τότε σύγχρονοι αὐτῶν Μοντανισταὶ, οἵτινες ἐκτὸς τῶν κοινῇ παραδεδομένων νηστειῶν ἐνομοθέτουν καὶ ἄλλας προστιθέντες τρεῖς τεσσαρακοστὰς μηδὲ εἰς τὰς ἐπὶ Τερτυλλιανοῦ ἀρκούμενοι δύο ἑβδομάδων ξηροφαγίας. Καθὼς ὅμως τότε, οὕτω καὶ νῦν δὲν ἔλειπον κατ' αὐτῶν ἔντονοι διαμαρτυρίαι: Nos unam Quatragesimam, ἐνιστάμενος ἐγραφεν ὁ Ἱερώνυμος, secundum traditionam Apostolorum toto omno, tempore nobis congruo jejunamus; illi tres anno faciunt Quadragesimae quasi tres passe sint Salvatores (Epist, ad Marcellam, ad Aggeie I, ad Mat IX) Ὡσαυτως δὲ καὶ ὁ Ἰ. Χρυσόστομος ἐν τῷ κατὰ Ἰουδαίων τρίτῳ λόγῳ κηρύττων ἐπεφώνει: «Τεσσαρακοστὴ ἄπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ γίνεται· (Mign. t 86 σ. 867)

Μολονότι δὲ τοιουτοτρόπως συνεφώνουν Ἀνατολὴ καὶ Δύσις περὶ μιᾶς καὶ μόνης Τεσσαρακοστῆς κατὰ τὴν ἀποστολικὴν καὶ πατρικὴν παράδοσιν οὐχὶ ὅμως καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑβδομάδων αὐτῆς, τῶν πρὸ τοῦ Πάσχα νηστειῶν. Καὶ αἱ μὲν Ἐκκλησιαι Δύσεως, Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, καὶ Ἀφρικῆς ὑπελόγιζον αὐτὰς εἰς ἓξ(1) ἑβδομάδος καθὼς καὶ ἡ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ, ὡς δείκνυται ἐκ τοῦ 50 συνοδικοῦ κανόνος αὐτῆς, ἐν ᾧ οὐδεμία διάκρισις τεσσαρακοστῆς ἀπὸ τῆς ἑξαημέρου τοῦ Πάσχα νηστείας. Αἱ δὲ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι Μικρᾶς Ἀσίας, Συρίας, Ἑλλάδος ὁμοῦ μετὰ τῆς τῶν Μεδιολάνων εἰς ἑβδομάδος ἑπτὰ(2). Γνωστὸν

καθὼς καὶ αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἱστοροῦσι καὶ παρὰ τοῦ ἐκλεκτοῦ Δαβὶδ μανθάνομεν, (Πραξ. 13, 2 ψαλμ. 34, 13) Ἐὰν οὖν τις κατὰ λίγαν τοιοῦτον νηστεύῃ καὶ τοῦ δύνασθαι πάντως καταξιοῦται· πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος (Ἑβρ. 10, 23) Ἐκ τῶν τοῦ Μ. Βασ. Ἀποκρ.

(1) Ἑορταστ· Ἐπιστ. Μ. Ἀθαν. Σωζομ. Ἐκκλησιασ. Ἱστορ. VII. 13 Ἐκκλησ. Ἱστ. Φ. Βαφειδεν τ. Α'' σ. 307.

(2) Μ. Βασ. κατὰ Μεθοντ· Ὁμ. 14 Θεοδωρ. Φιλοθ. Ἰστ. κ. 18, Ἀμβρ. Serm. 42 Κασσιαν. Collat. 21 C. 27 Δαμασκ. Ἐπ. περὶ Νηστειῶν. Σημειωτέον ὅτι δὲν παραπέμπομεν καὶ εἰς τὸν Σωκράτην, διότι ὡς ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ Ἰ. Φωτίου οὐ λίαν ἀκριβὴς ἐν τοῖς

ἤδη ἐκ τοῦ Ἰ. Εἰρηναίου ὅτι ἡ τοῦ Πάσχα νηστεία πρὸ τῆς συνάψεως ἔτι μετὰ τῆς τεσσαρακοστῆς οὐχὶ παρὰ πᾶσιν ἦτο ἰσάριθμος ὡς πρὸς τὰς ἡμέρας. Καὶ ἑπομένως μετὰ τὴν σύναψιν παρ' οἷς μὲν ἔτυχε αὕτη διήμερος συνεχωνεύθη μετ' ἐκείνης περιληφθεῖσα ἐν τῇ τελευταίᾳ τῆς τεσσαρακονθημέρου ἑβδομάδι, ἥτις κυρίως ἐλέγετο τεσσαρακοστὴ ὡς ἐν αὐτῇ δηλονότι συμπληρουμένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 40 ἡμερῶν ἀπαραλλάκτως ὡς λέγεται καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Πεντηκοστὴ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ συμπλήρωσιν τῶν 50 ἡμερῶν. Παρ' οἷς ὅμως ἡ τοῦ Πάσχα νηστεία ἦτο πλέον τῶν δύο ἡμερῶν οἷον πέντε, ἓξ διεκρίθη, ὡς ἀποτελοῦσα ἰδίαν ἑβδομάδα, τῶν λοιπῶν τοιούτων ἓξ τῆς τεσσαρακοστῆς γνωστὴ ὑπὸ τὰ λίαν ἐξαίρετα ὀνόματα : Ἁγία ἑβδομάς, ἑβδομὰς τῆς ξηροφαγίας, ἁγία καὶ μεγάλη ἑβδομὰς τοῦ Πάσχα· ὡσαύτως δὲ καὶ ἑκάστη τῶν ἐπὶ μέρους ἡμερῶν αὐτῆς. Ὁ Κασσιανὸς μάλιστα ἀναφέρει καὶ ἕτερον λόγον τῆς τοιαύτης διαφορᾶς τῆς περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν πρὸ τοῦ Πάσχα νηστίμων ἑβδομάδων, ὅστις ποικίλλει αὐξάνων ἢ ἐλαττούμενος ἕνεκα τῆς τοῦ Σαββάτου νηστεύσεως ἢ μή : Hi enim sex hebdomadarum observantiam praefixerunt qui putant die quoque Sabbati jejunandum (Collat. 21 c. 27).

Πλὴν ἀλλ' ὅμως πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι ἐν τούτῳ συνεφώνουν ὅτι ἡ τεσσαρακοστὴ εἴτε εἰς ἓξ εἴτε εἰς ἑπτὰ ὑπολογίζετο ἑβδομάδας εἴτε διακρινομένη εἴτε συγχωνευομένη μετὰ τῆς τοῦ Πάσχα νηστείας ἦτο οὐχὶ ἔλασσον τῶν 40 ἡμε-

δόγμασιν, οὕτω καὶ περὶ νηστείας προκειμένου καὶ δὴ περὶ τοῦ χρόνου καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς τὰ πάντα συγχέει χωρὶς νὰ διακρίνῃ τὰ ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένα καὶ γενικῶς κρατοῦντα ἀπὸ τῶν ἐπὶ μέρους καὶ κατάχρησιν συμβαίνοντα, καὶ ποῦ μὲν λέγει ὅτι ἐν Ρώμῃ τὰ Σάββατα καὶ τὰς Κυριακὰς δὲν νηστεύουσι — ποῦ δὴ πάλιν ὡσεὶ ἑαυτοῦ ἐπιλανθανόμενος ἐπιφέρει· ἐν Ρώμῃ πᾶν Σάββατον νηστεύουσιν, καὶ ὅτι τρεῖς εἶνε τῆς τεσσαρακοστῆς ἑβδομάδες, καίτοι Λατῖνοι καὶ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἓξ ὁμολογουσιν (Ἐπιφ. V, 22) Κατὰ ταῦτα ἀνακριβῆ καὶ ὅσα ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστορ. λέγει ὁ ἡμέτερος Δ. Κυριακὸς περὶ ἑπτὰ μὲν ἑβομάδων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 8 δὲ ἐν Ρώμῃ κατ' ἀντίθετον ὅλως πρὸς τὸν Σωκράτην (πρβλ. τ. 1 σ. 1636 Ἐκδοσ. τοῦ 1881)

ρῶν (πρβλ. Ὡριγ. Ὁμιλ. εἰς τὸ Λευιτ. X, Γρηγορ. θεολ. Λογ Ἐπιφ. Ἐκθ. Πιστ. Ἀμβροσ. Serm. 31, 32 Λέων ὁ Α΄ Serm. 53, 6: Apostolica unstitutio guadraginta dierum jejunio impleatur πρβλ. Ἀπ. Διατ. Ε΄, 20)· — συμψηφιζομένων ἐννοεῖται καὶ τῶν Κυριακῶν ὁμοῦ μετὰ τῶν Σαββάτων· καθόσον καὶ ἐν αὐταῖς ἀποχὴ βρωμάτων τινῶν ἐπιβάλλεται εἰ καὶ μὴ παντελὴς ἀσιτία κατὰ τὸν Ἰ. Δαμασκηνὸν (Ἐπ. περὶ νηστειῶν). Καὶ τούτων ἐξαιρουμένων, καὶ δὴ ἀμφοτέρων μὲν (Σαββάτων δηλ. καὶ Κυριακῶν) παρ' οἷς ἐτηροῦντο ἑπτὰ ἑβδομάδες — τῆς μιᾶς δέ, δηλονότι τῆς Κυριακῆς παρὰ τοῖς ἓξ ἑβδομάδας νηστεύουσιν, ἡ τεσσαρακοστὴ ὑπελογίζετο τότε εἰς 36 ἡμέρας καὶ ἡμίσειαν (ἅτε συνυπολογιζομένου καὶ τοῦ μεσονυκτίου τοῦ ἐπιφώσκοντος εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα) — ἤτοι τὸ δέκατον τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ εἰς τὸν Θεὸν ὀφειλόμενον κατὰ τὴν μυστικὴν διδασκαλίαν πατέρων τινῶν ἰδία τοῦ ἕκτου αἰῶνος καὶ ἑξῆς. (πρβλ. Γρηγ. M. homil in Evang. Matth. Κασσ. Coll, 21 Δωροθ. Ἀββᾶ Διδασκ. 15. Θεοφ. Ταυρομ. Ὁμ. 24).

Ἀλλ' οἱ Παλαιστινοί, οἵτινες ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ τῶν Δυτικῶν κατήρχοντο τῶν νηστειῶν κατὰ μίαν ἑβδομάδα βραδύτερον ὅπως συνεορτάζωσι ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἐκκλησιῶν τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα δὲν ἐβράδυναν, ὅπως ἐπὶ Ἰουστιανοῦ προσχωρήσωσι εἰς τὸν τύπον τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ συγγραφέως τοῦ βίου τῆς Ὁσίας Μαρίας, τοῦ Ἱεροσολύμων Πέτρου. Ἤδη ἐπὶ μᾶλλον φιλοτιμούμενοι ὅπως ἀκριβέστερον τηρῶσι τὸν ἀριθμὸν τῶν νηστίμων ἡμερῶν τῆς τεσσαρακοστῆς πρὸς τὰς ὑπαρχούσας ἑπτὰ προσετίθουν καὶ ἑτέραν ἑβδομάδα, ἥτις, ὡς παραδίδωσι καί τις τῶν Παλαιστινῶν πατέρων»· προσετέθη ὑπὸ τῶν Πατέρων ἅμα μὲν διὰ τὸ προγυμνάζεσθαι τοὺς μέλλοντας εἰσελθεῖν εἰς τὸν κόπον τῶν νηστειῶν· ἅμα δὲ καὶ τιμῶντας τῷ ἀριθμῷ τῆς ἁγίας τεσσα-

ρακοστῆς, ἣν ἐνήστευσεν ὁ Κύριος ἡμῶν—αἱ γὰρ ὀκτὼ ὑφαιρουμένων τῶν Σαββάτων καὶ τῶν Κυριακῶν τεσσαράκοντα ἡμέραι γίνονται, τιμωμένης καθ' ἑαυτὴν τῆς νηστείας τοῦ ἁγ. Σαββάτου διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἱερωτάτην καὶ μόνην νηστείαν ἀπὸ πάντων τῶν Σαββάτων τοῦ ἐνιαυτοῦ». Περὶ τῆς προνηστίμου ταύτης ἑβδομάδος λόγον ποιούμενος καὶ ὁ Ι. Δαμασκηνὸς παρατηρεῖ ὅτι ἐξ ἀγράφου παρατηρήσεως γινώσκεται αὕτη ἐν ᾗ μόνον τῶν κρεῶν ἀποχὴ καὶ ἡ μέχρις ἑσπέρας νηστεία ἐπιτελεῖται.

Τοὺς Παλαιστινοὺς ἀκολούθως ἐμιμήθησαν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ χάρις εἰς τὴν παρ' αὐτοῖς χρῆσιν τοῦ τυπικοῦ τοῦ ἁγ. Σάββα τοῦ ἐν πολλοῖς διατάξαντος κατὰ τὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τύπον τοῦ Μ. Βασιλείου συμπολίτου αὐτῷ· ἐξαίρεσιν ἀπετέλουν μόνον οἱ ἰθαγενεῖς κάτοικοι τῆς Ἀλεξανδρείας Κόπται ἀκολουθοῦντες τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁμόφρονας αὐτῶν Ἰακωβίτας Σευηριανούς, οἵτινες ἐνήστευον 8 ἑβδομάδας παρεκτὸς τῆς προνηστίμου, τὴν ὁποίαν πάλιν ἐτήρουν κατ' ἰδιάζοντα αὐτοῖς τρόπον καὶ χρόνον. Πῶς καὶ ἀπὸ πότε ἤρξατο ἐπικρατοῦσα ἡ τοιαύτη διαφορὰ παρὰ τοῖς μονοφυσίταις οὐδόλως δύναται νὰ ὁρισθῇ ἐπακριβῶς, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἔλαβε χώραν ἐπ' Ἰουστινιανοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, καθὼς ἀφηγεῖται Γεώργιος Μοναχὸς (ἀκμ. τῷ 914) «γέγονε διαστροφὴ περὶ τὸ Πάσχα· καὶ ὁ μὲν πλεῖστος λαὸς ἐποίει τὴν ἀπόκρεων πρὸ τοῦ βασιλέως· ὁ δὲ βασιλεὺς προσέταξεν ἑτέραν ἑβδομάδα πραθῆναι κρέα καὶ πάντων τῶν κρεωπωλῶν προβαλλόντων οὐδεὶς ἠγόραζεν· οὐ γὰρ ἤσθιον· τὸ δὲ Πάσχα γέγονεν ὡς ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσεν καὶ εὑρέθη νηστεύων ὁ λαὸς ἑβδομάδα περισσοτέραν. Mign. t 110 σ. 726 χρον. Γεωρ. Μοναχοῦ τοὐπίκλην Ἀμαρ· προβλ, Eglise Byzantine J Pargoire c, I § 46).

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἅπαξ λαβὼν χώραν ἐπωφελούμενοι οἱ μονοφυσῖται ἐπανελάμβανον κατ' ἔτος καὶ ἐνήστευον 8 ἑβδο

μάδας πρὸς ἀντιδιαστολὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν βασιλοφρόνων (Μελχιτῶν) οὐ μόνον κατὰ τὸ δόγμα, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ ἔτι τὰ ἐν τῇ Καθολικῇ πράξει τῆς ἐκκλησίας κρατοῦντα. Ἡ νέα αὕτη ἐν τύποις καινοτομία θερμὴ; εὗρεν ὑποστηρικτὰς αὐτοὺς ἐκείνου; τοὺς καὶ ἐν τοῖς δόγμασι καινοτομήσαντας Σευῆρον τὸν Ἀντιοχέα; καὶ Βενιαμὶν ἐπίσκοπον τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μονοφυσιτῶν. (πρβλ. Δαμ. Ἐπ. περὶ νηστειῶν πρὸς Κομιτᾶν). Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς ὀρθοδόξοις εὑρίσκουσα μιμητὰς ἐγένετο ἀφορμὴ πολλῶν ἐρίδων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁλονὲν ἐξογκουμένων καὶ μέχρις οὐρανοῦ κορυφουμένων ἐπὶ τοῦ Ι. Δαμασκηνοῦ, ὅστις ἔν τινι λαμπρᾷ περὶ νηστειῶν ἐπιστολῇ διεκτραγῳδῶν τὰ γινόμενα ἔλεγε, «Ἑωρακὼς τὴν περὶ ἁγίων νηστειῶν στάσιν μέχρις ἀέρος κορυφωθεῖσαν δεινῶς ἐποτνιώμην καὶ ἠνιώμην, ὅτι καὶ διὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἡ ἁμαρτία θάνατον κατεργάζεται· τί γὰρ ὄφελος τῆς νηστείας τοῖς εἰς ἔριδας καὶ μάχας νηστεύουσι; διὸ τοῖς μὲν ἑπτὰ τὰς τῶν ἁγίων νηστειῶν ἑβδομάδας λέγουσι συνεβούλευον μὴ ζυμομαχεῖν καὶ στασιάζειν τὸ καλὸν σῶμα Χριστοῦ τουτέστι τὴν ἐκκλησίαν, πειθαρχεῖν δὲ μᾶλλον τοῖς τὴν προεδρίαν καὶ οἰκονομίαν τοῦ λόγου πεπιστευμένοις... τοῖς δὲ τὰς ὀκτὼ ἑβδομάδας νομοθετοῦσιν ὑπετιθέμην, ὡς οὐδὲ τὸ καλὸν καλὸν εἰμὴ καλῶς γένηται . . . Ἀρκείτω τὰ νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Νουθετείσθω ἡ προσθήκη τοῦ ἀγαθοῦ».

Ἀλλ' ἦσαν ἄραγε ἀρκεταὶ αἱ 8 ἑβδομάδες διὰ τοὺς μονοφυσίτας; Ἤδη ἐπὶ τῶν χρόνων Ἡρακλείου Αὐτοκρ. Σεργίου, Πύρρου, καὶ Ἰαχανίου ἐπεβλήθη αὐστηρὰ τήρησις τῆς προνηστίμου ἑβδομάδος ἄνευ δηλονότι τῆς ὡς εἴθιστο κατ' αὐτὴν λύσεως εἰς τυροφαγίαν. Αἰτίαν δὲ ἔσχε τοιαύτην, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος, ἔνορκον τινὰ διαβεβαίωσιν ἣν εἶχον ποτε δώσει εἰς τὸν Ἡράκλειον οἱ κάτοικοι τῆς Παλαιστίνης, ὅτι θὰ ἐνήστευον αὐστηρῶς τὴν ἑβδομάδα τῆς τυροφαγίας χάριν αὐτοῦ χωρὶς λύσεως δηλονοῦν εἰς ὠὰ καὶ τυρὸν, καὶ ἐπὶ

ποινῇ ἀναθέματος εἰς πάντας θὰ ἐπέβαλον τὴν τοιαύτην τήρησιν, ἐὰν αὐτοὺ; ἠσφάλιζε διὰ παντὸς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων διατάσσων τὸν ὄλεθρον αὐτῶν, οἵτινες εἶχον ὁμοῦ μετὰ τῶν Περσῶν μυρία ὅσα κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῶν κακουργήσει. Nos ea tui gratia jejunabimus, omnes rei pinguis esum omittentes, atque hoc canone excommunicatione et anathemate sanciemus, ne umquam mutetur, de eodem in omnes regiones litteras mittantes ut in propitiationem ei quod a te impetravimus (Eut. Patr. Alexandrini Annales p. 109 Migne t. 111).

Ἡ οὕτως ἐπιβληθεῖσα νηστεία κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς τυροαποθέσεως δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διατηρηθῇ, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐτοκράτορος ἐπισήμως κατηργήθη διὰ τοῦ ἐπὶ τούτῳ κανόνος Νικηφόρου τοῦ ὁμολογητοῦ τοῦ ἐπαναγαγόντος τὴν ἀρχαίαν τῆς ἐκκλησίας πρᾶξιν: Qui canon, προστίθησιν ὁ Εὐτύχιος, coargit eos qui jejunant gratiam Heracli imperatoris e secta Maronitarum a quorum factis malis avertat nos Deus, cum non liceat hominis mortalis gratia jejunare; eoque magis quod imperatore iste, cum hujus mundi vitam deponeret, Maronita mortuos sit. Διεφυλάχθη ὅμως παρὰ τοῖς Μαρωνίταις (μονοθελήταις) Κόπταις καὶ Ἀρμενίοις. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα κατὰ τὸν καθολικὸν τῆς Ἀρμενίας Ἰσαὰκ συναχθέντες ἐν Ματζηκέρτ ἤτοι Θεοδοσιουπόλει τοσοῦτον (: δι' ὅρκου) ἐκύρωσαν καὶ ἐβεβαίωσαν ὥστε φοβεῖσθαι αὐτοὺς, τὴν τοιαύτην νηστείαν· καὶ ταῦτα οὐ δι' ἁγιασμὸν ἀλλὰ διὰ τὸ ἀποσχίσαι τῆς ὀρθοδόξου πίστεως(1)». Γνωστὴ δὲ αὕτη ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀρτζιβούρ, ἥτις τότε φαίνεται νομοθετηθεῖσα μᾶλλον ἢ ὡς ὑπέθετεν ὁ

(1) Migne t. 132 c. 123 a' στηλητευτ. Ἰσαὰκ καθολικοῦ τῆς Ἀρμενίας, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου φέρεται καὶ ἕτερος στηλητευτικὸς μᾶλλον διεξοδικὸς καὶ ρητορικώτερος, ὅστις ἀποδοτέος εἰς μεταγενέστερον, κατὰ δὲ Ἀναστάσιον τὸν Παλαιστίνης, Ἰωάννῃ Μητροπολίτῃ Νικαίας.

ἡμέτερος Δ. Τσολακίδη(1), παραδοθεῖσα ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ. Διότι ἡ παράδοσις αὕτη οὐδόλως μαρτυρεῖται ἐν τοῖς τοῦ Γρηγορίου συγγράμμασι, ἀλλὰ φέρεται πολὺ βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Ναρσῆ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 12 αἰῶνα, καὶ οὗτινος κατὰ δύο αἰῶνας προγενέστερος ὑπῆρχεν ὁ Ἰσαὰκ καθολικὸς τῆς Ἀρμενίας.

Ὡς εἴδομεν οἵτε μονοθελῆται καὶ μονοφυσῖται ἐξηκολούθουν τηροῦντες χάριν τοῦ Ἡρακλείου μίαν ἐπὶ πλέον νήστιμον ἑβδομάδα ἤ καὶ μὴ πάντες κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον. Καθόσον ἡ μὲν τῶν Μαρωνιτῶν ἐχόντων ὡς οἱ ὀρθόδοξοι ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάδας, συνέπιπτε ἀκριβῶς τῇ καθ' ἡμᾶς προνηστίμῳ· τῶν δὲ Κοπτῶν ἐχόντων 8 συνέπιπτε πρὸ μιᾶς ἔτι ἑβδομάδος, ἤτοι τῆς Ἀπόκρεω. Τῶν δὲ Ἀρμενίων ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς ἅπαντας, συνέπιπτε τῇ καθ' ἡμᾶς οὕτῳ λεγομένῃ Προφωνησίμῳ, ὅθεν καὶ τὴν συνωνυμίαν φαίνεται παραλαβοῦσα (: Ἀρτζιβούρ) σημαίνουσα μυνήτορα καὶ προάγγελον. Οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐν μέρει καὶ ἡ μετέπειτα παρά τισιν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων (11—14 αἰῶνος) περὶ μανδάδάτορος ἢ μυνήτορος κυνὸς Σεργίου καὶ Ἰαχανίου τῶν αἱρεσιαρχῶν μυθώδης παράδοσις τερατωδῶς διαμορφωθεῖσα(2).

Συνοψίζοντες τὰ καθόλου μέχρι τοῦδε λεχθέντα σημειοῦμεν ὅτι ἡ ἀρχαία ἀδιαίρετος Ἐκκλησία, ἥτε Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἐκτὸς τετράδος καὶ Παρασκευῆς καὶ τῆς τοῦ Πάσχα νηστείας ἐγίνωσκε μίαν μόνην τεσσαρακοστὴν εἰς ἓξ ἑβδομάδας ὑπολογιζομένην. Ἡ πρώτη κατὰ τοῦτο μόνον διέφερε τῆς δευτέρας, ὅτι καθ' ἣν εἶχε παράδοσιν ἀρχαίαν ἐφύλαττεν εἰ καὶ συναπτῶς, ἀλλὰ διακεκριμένως τὰς ἓξ ἡμέρας τοῦ Πάσχα εἰς τρόπον ὥστε αἱ πρὸ τοῦ Πάσχα

(1) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. ΙΓ'. ἀρ. 2 σ. 13.

(2) Migne t. 132 σ. 1197 Α'. Στηλητευτικὸς, Νικηφόρου Καλλίστου Ἐκκλησ. Ἱστ. XVIII, 53—54 Βαλσαμων. Ἐρμην. 69 Ἀπ. Καν. Ἰωαννου Κίτρους Ἐρωτοαπόκρ. πρὸς τὸν Δυρραχ. Καβάσιλαν.

νηστεῖαι συνεποσοῦντο εἰς ἑπτὰ ἑβδομάδας πλὴν τῆς προνηστίμου· αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἐγίνοντο 8 μὲν παρὰ τοῖς Μαρωνίταις καὶ Ἀρμενίοις, 9 δὲ παρὰ τοῖς Κόπταις Αἰγύπτου καὶ Ἰακωβίταις τῆς Συρίας. Ὅθεν εἶχε λόγον ὁ κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἀκμάσας σοφὸς Ἀλκουῖνος γράφων πρὸς Κάρολον τὸν Μ. ἐν ὑπομνήματι νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ Ἀνατολικοὶ ἐνήστευον Ἑβδομηκοστήν, Ἑξηκοστὴν καὶ Πεντηκοστὴν (Alcuini Ep. de Septuagesim. Sexagesima et Guinquagesima, ad Carolum Magnum) Ἡ ἐποχὴ αὕτη σημειωτέον εἶναι σύγχρονος τῇ Εἰκονομαχίᾳ, ἥτις, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ὁλίως ἀπὸ τῶν εἰκόνων πρότερον ἀρξαμένη καθ' ὅλης τῆς θείας λατρείας χωροῦσα ἐλάκτισε καὶ τὰ κατὰ τὴν νηστείαν· ἀλλ' ὁ μετ' οὐ πολὺ θρίαμβος καὶ ἀναστήλωσις τῆς Ὀρθοδοξίας ἀνεστήλωσε μετ' αὐτῆς καὶ τοὺς περὶ νηστείας κανόνας τῆς ἕκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπισήμως τότε ἀναγ ωρισθείσης καὶ ἐπικυρωθέντων τῶν πρακτικῶν αὐτῆς.

II

Τρόπος—εἶδος καὶ ποιόν.

Ἱστορήσαντες ἤδη ἐν ἐκτάσει τὰ κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἀπ' ἀρχῆς παραδεδομένων νηστειῶν, πλατύτερον δὲ τὰ περὶ τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστὴν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν ἑβδομάδων αὐτῆς, ἔχομεν ἔτι νὰ ἐξετάσωμεν τὰ κατὰ τὸν τρόπον τῆς τηρήσεως αὐτῶν, ἤτοι πῶς αὗται ἐτηροῦντο ἐν τῇ πράξει· προκειμένου δὲ τοῦ λόγου περὶ τοῦ τρόπου τῆς νηστείας ὀφείλομεν νὰ διακρίνωμεν δύο τινά: α') τὸ εἶδος καὶ β') τὸ ποιόν. Καὶ ἐν πρώτοις ἔστω ἡμῖν ὁ λόγος περὶ τοῦ εἴδους·

1 — Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπαντῶσι τρία εἴδη νηστειῶν ἀντιστοίχως πρὸς τὰς τρεῖς κατὰ χρόνον νηστείας τοῦ Πάσχα,

τῆς Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς τεταδοπαρασκευῆς. Ἡ νηστεία, τετράδος καὶ παρασκευῆς γνωστὴ ἀνέκαθεν ὑπὸ τὸ ὄνομα, ἑλληνιστὶ μὲν «Σύναξις» —λατινιστὶ δὲ «Statio».—Cur stationibus quartam et sextam dicamus (Τερτυλλ. De jejunii c. 14)· ἐλέγετο προσέτι καὶ νηστεία τῆς ἐννάτης ἡ σύναξις τῆς ἐννάτης, καθότι ἐλύετο μετὰ τὴν σύναξιν τὴν γινομένην περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν κατὰ τὸ ἐν ταῖς Πράξεσι (3,3) παράδειγμα Πέτρου καὶ Ἰωάννου τῶν Ἀποστόλων εἰς τὸ ἱερὸν ἀναβαινόντων ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐννάτην (πρβλ. Τερτυλλ. De jejun. c. 2) Συνάξεις, λέγει ὁ ἱερὸς Ἐπιφάνιος, ἐπιτελούμεναι ταχθεῖσαί εἰσιν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων τετράδι καὶ προσάββατον ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐννάτης. Παρέδωκαν οἱ Ἀπόστολοι ἐν ταύταις νηστείαις ἐπιτελεῖσθαι πληρουμένου τοῦ ῥητοῦ, ὅτι **ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις** (Ἔκθ. πίστεως). Αἱ συνάξεις αὗται εἶναι τοῦ πρώτου εἴδους Semijejunia λατινιστὶ καλούμεναι ἐν ἀντιδιαστολῇ τῶν κυρίως λεγομένων τῶν τῆς τεσσαρακοστῆς jejunia ἢ Staliones Quadragesimae (Τερτυλλ. De Coronna c. 11 Ἀμβροσ. Serm. 37). Αἱ νηστεῖαι αὗται τοῦ δευτέρου εἴδους διήρκουν μέχρις ἑσπέρας (ad vesperan) καὶ ἐλύοντο μετὰ τὴν ἑσπερινὴν λατρείαν τὴν μετὰ τὴν σύναξιν τῆς ἐννάτης ἐπακολουθοῦσαν: Τὴν τεσσαρακοστὴν τὴν πρὸ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τοῦ ἁγίου Πάσχα, ὡσαύτως φυλάττειν εἴωθεν ἡ ἐκκλησία ἐν νηστείαις διατελοῦσα καὶ συνάξεις ἐπιτελοῦσα ἀπὸ ἐννάτης ἕως ἑσπέρας (Ἐπιφ. Ἔκθ. Π.). Τὸ τρίτον εἶδος τὸ καὶ αὐστηρότερον ἦτο ἡ νηστεία τοῦ Πάσχα, ἐν ᾗ ξηροφαγία νενομοθέτητο κατὰ τὸν Ἱ. Δαμασκηνόν· πράγματι δὲ οὐ μόνον αἱ Διαταγαὶ ξηροφαγίαν ἐπιτέλλονται ἐν ταῖς ἓξ ἡμέραις τοῦ Πάσχα (ἔπ. V. 12)· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Λαοδικείᾳ Σύνοδος διὰ τοῦ 50 κανόνος αὐτῆς ὁρίζει: ὅτι οὐ δεῖ ἐν Τεσσαρακοστῇ τῇ ὑστεραίᾳ ἑβδομάδι τὴν Πέμπτην λύειν καὶ ὅλην τὴν Τεσσαρακοστὴν

ἀτιμάζειν· ἀλλὰ δεῖ πᾶσαν τὴν τεσσαρακοστὴν νηστεύειν ξηροφαγοῦντας(1)».

Παρὰ τὴν ἀκρίβειαν ταύτην ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ νηστεύειν ὑπῆρχε καὶ ἡ κατὰ ἰδιωτισμόν τινα καὶ προαίρεσιν τελουμένη ὑπὸ τῶν πάνυ σπουδαιοτέρων ἡ οὕτω καλουμένη ὑπέρθεσις (=Superpositio) καθ' ἣν οὗτοι συνῆπτον δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἢ καὶ πλείονας ὁμοῦ ἀδιακόπως νηστεύοντες, ἰδίᾳ δὲ τὰς πρὸ τοῦ Πάσχα δύο ἡμέρας τῆς μεγάλης Παρασκευῆς καὶ τοῦ Μ. Σαββάτου· (πρβλ. Ἀπ. Διατ. Ε', 12, 19 Εἰρην. fragm. 3 de Pascha, Τερτυλλ. De patientia c. 13 Διονυσ. Ἀλεξανδρ. ἐπ. πρὸς Βασιλείδην. Εὐσεβ. Ἐκκλησ. Ἱστ. V. 24 Κυριλλ. Ἱεροσολυμ. 13 Κατηχ. Ἐπιφ. Αἱρεσ. 70. 75 Ἐκθ. Πιστ.). Καθ' ἅπασαν τὴν τεσσαρακοστὴν ἡ ὑπέρθεσις ἢ ἄλλως σύναψις λεγομένη ἦτο μάλιστα συνήθης παρὰ πολλοῖς τῶν ἁγίων πατέρων, ὧν εἶχον τινες ἐξαίρετον χάριν, ὥστε οὐ μόνον τὰς πενθημέρους νηστείας ἑκάστης ἑβδομάδος μηδὲν ἐσθίοντες ἐπισυνῆπτον, ἀλλὰ καὶ τεσσαράκοντα ὅλας ἡμέρας χωρὶς οὐδὲν σχεδὸν νὰ μεταλαμβάνωσι πλὴν ἰσχάδων τινῶν μόνων ἢ φοινίκων (Μ. Ἀθαν. Βίος Ἀντων. Μ. Βασ. Ἐπ. 45, Θεοδωρ. Φιλοθ. Ἱστορ. κ. 18 Ἱερων. Ἐπ. 15 Παλαδ. Λαυσ. κ. 20, 21, 28 Σωζομ. V, 34).

---

(1) Ἐν τῷ Κανόνι τούτῳ οὐδόλως ἡ τεσσαρακοστὴ διακρίνεται ἀπὸ τῆς οὕτω λεγομένης μεγάλης ἑβδομάδος ἴδε σ. 30 ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Κατὰ τὰ ἐκεῖ λεχθέντα ὁ προσέχων τὸν νοῦν ἐννοεῖ εὐκόλως, ὅτι ἐν τῷ κανόνι πρόκειται οὐχὶ περὶ τεσσαρακοστῆς ὡς τεσσαρακονθημέρου, ἀλλὰ τῆς ἰδίως τεσσαρακοστῆς ὡς ἐλέγετο ἡ τελευταία ἑβδομὰς διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν συμπλήρωσιν, ὡς λέγεται καὶ Πεντηκοστὴ ἡμέρα ἡ ἑβδομὰς ἐν ᾗ συμπληροῦνται αἱ 50 ἡμέραι. Κατὰ ταῦτα δὲ ὅταν ὁ κανὼν λέγῃ "δεῖ πᾶσαν τὴν τεσσαρακοστὴν νηστεύειν ξηροφαγοῦντες„ ἐννοητέον μᾶλλον τὴν ἰδίως τεσσαρακοστὴν τουτέστι τῆς μεγάλης ἑβδομάδος ξηροφαγίαν, ἢ ὡς ὑποθέτει ὁ Ζωναρᾶς τὸ ὅλον τεσσαρακονθήμερον διάστημα (πρβλ. ἀπ. Διατάξεων V, 13, 28 Ἐπιφ. Ἐκθ. πιστ. § 22 Δαμασκ. ἐπ. Περὶ Νηστειῶν). Ἀξιοπαρατήρητον ὅτι ὁ 29 καν. τῆς σ' Ὁλ. Συνόδου ἐν ᾧ ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος κανόνα παραλείπει τὰ τελευταῖα: Ἀλλὰ δεῖ πᾶσαν τὴν τεσσαρακοστὴν κ.τ.λ.

2—Ποιὸν τῆς νηστείας.

Ἡ νηστεία κατὰ τόν Ἱ. Δαμασκηνὸν σημαίνουσα οὐ μόνον παντελῆ ἔωθεν μέχρις ἑσπέρας ἀσιτίαν, ἀλλὰ καὶ βρωμάτων τινῶν ἀποχήν, εἶναι ἀρχαία παράδοσις στηριζομένη ἐπὶ τοῦ παραδείγματος τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων (βλ. εἰσαγ. σ. 13) καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν. Ἤδη ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐδίδασκει: **ὡς καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα μηδὲ πιεῖν οἶνον** (Ρωμ. 14, 21)· παρά δέ τινι τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων διδασκόμεθα οὕτω λέγοντι: ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ᾗ νηστεύεις μηδὲν γεύσῃ, εἰμὴ ἄρτον καὶ ὕδωρ, καὶ ἐκ τῶν ἐδεσμάτων σου, ὧν ἔμελλες τρώγειν συμψηφίσας .... δώσεις αὐτὸ ὑστερουμένῳ (Ἑρμ. Ποιμ. V, 1—2). Ἐπίσης καὶ παρὰ Κλήμεντι Ἀλεξανδρείας: Καὶ γὰρ εἰ πάντων μεταλαμβάνειν ἔξεστί μοι ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Ταχὺ γὰρ καταπίπτουσιν ἐπὶ τὸ δρᾶν τὸ μὴ ἐξὸν οἱ πάντα δρῶντες ἃ ἐξόν. Μέγας οὖν κίνδυνος βούλεσθαι ἃ μὴ δεῖ τὸν ἃ βούλεται ποιεῖν δυνάμενον. Εἰ γαρ καὶ μάλιστα ἕνεκεν τῶν ἀνθρώπων ἐγίνοντο τὰ πάντα ἀλλ' οὐ πᾶσι χρῆσθαι καλὸν ἀλλ' οὐδὲ ἀεί. Καὶ γὰρ ὁ καιρὸς καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ τρόπος καὶ τὸ πρός τι οὐκ ὀλίγην τῷ παιδαγωγουμένῳ πρὸς τὸ λυσιτελὲς ἐνδίδωσι ροπήν· καὶ τό γέ ἐστιν ἐπιτήδειον καὶ ἰσχὺν ἔχει καταργῆσαι τὸν ἐπιγάστριον βίον. . . . Γεγόναμεν δὲ οὐχ' ἵνα ἐσθίωμεν καὶ πίνωμεν, ἀλλ' ἵνα ὦμεν εἰς ἐπίγνωσιν γεγονότες τοῦ Θεοῦ». (Παιδαγ. Ι. πρβλ. Ὡριγ. κατὰ Κελσ· V, 49). Ὅτι δὲ κατὰ τὸν χρόνον τῆς νηστείας ἡ ἔκτινων βρωμάτων ἐγκράτεια, οἷον κρεῶν οἴνου ἰχθύων ὀρνίθων κ.τ.λ· ἦν κανὼν τῆς καθόλου ἐκκλησίας ἰσχύων ἐν τῇ πράξει αὐτῆς καὶ διδασκαλίᾳ μυριολέκτως μαρτυρεῖται ὑπό τε τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων Πατέρων. (Πρβλ· Μ. Βασ· Λογ· Περὶ Νηστείας Α' καὶ Β' Χρυσ. Ὁμιλ. 1 εἰς τὴν Γεν. 3, 4 εἰς τοὺς ἀνδριαντ. 8 περὶ Μετανοίας, Ἀμβρ. Serm. 23 Γρηγ. Α' Dist.

IV c. 6: Par autem est, ut quibus diebus a carne animalium abstinemus, a lacte videlicet caseo et ovis. ἔπι9. Real-Encyklop. Hergog p. 337). ὁ δὲ Ἰ. Αὐγουστῖνος ἐν τῷ Contra Faustum lib. XXX *βεβαιοῖ ὅτι ἐξεραίσει ὀλίγων τινῶν οἱ πάντες σχεδὸν ἀπεῖχον τῆς κρεωφαγίας νηστεύοντες. Τὰς δ' ἔστιν ἀπαντώσας που μερικότητας καὶ καταχρήσεις ἀναφέρων καὶ ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης ἐν τῷ* V, 22 *διηγεῖται ὡς ἑξῆς: Οὐ μὴν πάντῃ ἐμψύχων ἀπέχονται· οἱ δὲ τῶν ἐμψύχων ἰχθῦς μόνον μεταλαμβάνουσι· τινὲς δὲ σὺν τοῖς ἰχθῦσι,καὶ τῶν πτηνῶν ἀπογεύονται ἐξ ὕδατος καὶ αὐτὰ κατὰ τὸν Μωϋσέα γεγενῆσθαι λέγοντες· οἱ δὲ καὶ ἀκροδρύων καὶ ὠῶν οὐκ ἀπέχονται· τινὲς δὲ καὶ ξηροῦ ἄρτου μόνον μεταλαμβάνουσιν· ἄλλοι δὲ οὐδὲ τούτου».* Παρὰ *τὰς μονομερεῖς ταύτας ποικιλίας τὸ καθολικῶς ἐν τάξει κανόνος ἰσχύον εἶνε ἡ ἀποχὴ τῆς κρεωφαγίας καὶ ἐν γένει τῶν θυτῶν μετὰ τῶν καρπῶν αὐτῶν, ἐν τῷ καιρῷ τῆς νηστείας. Πόσον δὲ ἡ παράβασις τοῦ γενικοῦ τούτου κανόνος ἐθεωρεῖτο ἀξιοκατάκριτος δῆλον καὶ ἐξ ὧν κατέκρινεν ὁ* Κίλιξ Βασίλειος, *εἰ καὶ ψευδῶς κατηγορῶν, Ἰωάννην τὸν Σκυθουπόλεως (στ' αἰὼν), ὅτι τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστὴν εἰς τρεῖς ἑβδομάδας συγκλείων, οὐδὲ ἐν ταύταις τῆς τῶν πτηνῶν ἀπείχετο (πρβλ. Φωτ. Μυριοβ. τιτλ. 95, 107). Ἄλλως τε τὰς ἐνιαχοῦ παρεισφρυσάσας τοιούτου εἴδους παρατυπίας καὶ καταχρήσεις ἐπισήμως κατεδίκασεν ἡ κατὰ τὸ 691 συνελθοῦσα στ'. οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν τῷ* 50 *καιόι αὐτῆς ἔχον ὧδε ἐπὶ λέξει: Ὡσαύτως μεμαθήκαμεν ἔν τε τῇ τῶν Ἀρμενίων χώρᾳ καὶ ἐν ἑτέροις τόποις ἐν τοῖς Σάββασι καὶ Κυριακαῖς τῆς ἁγ. Τεσσαρακοστῆς ὠὰ καὶ τυρὸν ἐσθίειν τινάς. Ἔδξε τοίνυν καὶ τοῦτο, ὥστε τὴν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμενικὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν μιᾷ κατακολουθοῖσαν τάξει τὴν νηστείαν ἐπιτελεῖν καὶ ἀπέχεσθαι ὥσπερ θυτοῦ παντὸς, οὕτω δὴ καὶ ὠοῦ καὶ τυροῦ, ἃ καρπός εἰσιν καὶ γεννήματα, ὧν ἀπεχόμεθα· Εἰδὲ μὴ τοῦτο παραφυλάττειν, εἰ μὲν κληρικοὶ εἶεν καθαρείσθω-*

σαν· οἱ δὲ λαϊκοὶ ἀφοριζέσθωσαν». Ἐτὶ τῇ βίσει τοῦ κανόνος τούτου καὶ ἡ κατὰ τὸ 867 δι' ἀπολύσεως ἐγκυκλίου ὑπὸ τοῦ Ἰ. Φωτίου συγκληθεῖσα κατὰ τοῦ Πάπα Νικολάου Σύνοδος κατεδίκαζε τοὺς Δυτικοὺς διὰ τὰς ἐν τῇ πρώτῃ ἑβδομάδι τῶν νηστειῶν γαλακτοποσίας καὶ τυροφαγίας (πρβλ. Ἐγκυκλ. Ἰ. Φωτίου πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς Ἀρχιερ. Θρόνους 4, 5 καὶ Κ. Παπαρρηγ. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἔθνους τ 3 σ. 746(1).

III

Ἀπαγορευτικαὶ παραδόσεις καὶ διατάξεις περὶ νηστείας.

Πάντα ὅσα μέχρι τοῦδε εἴπομεν ἀφεώρων ἰδίως τὴν θετικὴν οὕτως εἰπεῖν ὄψιν τῆς ὡς πρὸς τὸν χρόνον καὶ τὸν τρόπον τῆς διατυπώσεως τῆς νηστείας. Ἤδη ἀνάγκη, ἵνα εἴπωμεν καὶ ὀλίγα τινὰ ἐξετάζοντες ἀπὸ τῆς ἀρνητικῆς αὐτῆς ὄψεως, ἤτοι τῶν ἀπαγορευτικῶν παραδόσεων ἢ διατάξεων.

---

(1) Τὴν ἐγκύκλιον ταύτην παραλλήλως ἐξετάζων ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος πρὸς τὴν ἐν τῇ εἰς τὸν Πάπαν Νικόλαον τρίτῃ ἐπιστολῇ τοῦ Φωτίου διατυπωθεῖσαν ὀρχὴν ἐλέγχει ὡς ἀντιφάσκουσαν· Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀρχὴ τοῦ Φωτίου ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἐκείνῃ ἔχει ὡς ἑξῆς: «Οὕτως ἐν οἷς οὐκ ἔστι πίστις ἀθετούμενον, οὐδὲ κοινοῦτε καὶ καθολικοῦ ψηφίσματος ἔκπτωσις ἄλλων, παρ' ἄλλοις ἐθῶν τε καὶ νομίμων φυλαττομένων οὔτε τοὺς φύλακας ἀδικεῖν οὔτε τοὺς μὴ παραδεξαμένους παρανομεῖν ὀρθῶς ἄν τις κρίνειν εἰδὼς διορίσαιτο· Ἐρωτῶμεν ἤδη πάντα ἐνδιαφερόμενον ὑπὲρ τῆς ἱερότητος τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ἄν μὴ τοῦ προσώπου οἷον τὸ τοῦ ἱ. Φωτίου, ἐν τῇ περὶ τοῦ ὁποίου καθόλου κρίσει μηδαμῶς λαμβάνων ὑπ' ὄψιν φείδεται ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς — ἐρωτῶμεν ποῦ ἡ ἀντίφασις; Ναίμεν ἐν τῇ Νηστείας παραβάσει οὐ πίστις τὸ ἀθετούμενον, ἀλλὰ δὲν εἶνε μήπως ἔκπτωσις καθολικοῦ ψηφίσματος Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς ἐν Τρούλλῳ, ἧς τινος μάλιστα συμμετέσχον παρωτιάσαντες καὶ οἱ τοπιτηρηταὶ τοῦ Ρώμης. Ἡ δὲ ὑπογραφὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γορτύνης Βασιλείου φέρεται εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου ἐν τοῖς πρώτοις. Ὅτε δὲ ἐν τῇ ζ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ συζητουμένων καὶ ἐξεταζομένων τῶν κανόνων τῆς ἐν Τρούλλῳ ἐβεβαιώθησαν οὗτοι ὡς κανόνες τῆς ς' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ουδαμῶς διενοήθησαν τότε οἱ τῆς Ρώμης τοποτηρηταὶ νὰ ἐγείρωσιν ἀντιλογίαν τινά. Οἱ δὲ Πάπαι Ἀδριανὸς, Ἰννοκέντιος Γ' καὶ ὁ Γρατιανὸς ἀνεγνώρισαν τὸ κῦρος τῶν κανόνων αὐτῆς ὡς τῆς ϛ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. (πρβλ. Μίλας Ἐκκλ. Δικ. σελ. 121).*

Ἡ πρώτη ἀταγόρευσις ἀπαντᾶται εἰς τὴν Διδαχὴν τῶν 12 Ἀποστόλων, ρητῶς ἀπαγορεύουσαν τὴν ἀντὶ τῆς Τετράδος καὶ Παρασκευῆς φιλοσαΐζουσαν ὅλως νηστείαν Δευτέρας καὶ Πέμπτης. (κεφ. η΄. πρβλ. Ἐπιφ. Αἱρ. 16) Ἐπίσης ἀπαγορεύεται καὶ ἡ μανιχαΐζουσα νηστεία ἐν τῇ Κυριακῇ, ὡς καὶ ἡ μαρκιωνίζουσα τοῦ Σαββάτου πλὴν ἑνὸς καὶ μόνου κατὰ τὸ Πάσχα: Quamquam vos etiam, παρατηρεῖ ὁ Τερτυλλιανὸς Sabbatum continuatis: Si quando numquam nisi in Pascha jejunamdum secundum rationem alibi redditan (in lib de jejunii c. 14. 15 De coronna milit. c. 4 Ἀπ. Διατ. VII. 24 Ἀπ. Καν. 66, Γαγγρ. 18 Ἐπιφ. Αἱρ 42, Ἐκθ. πιστ § 22)

Ἡ παντελὴς ἀσιτία ἐν ταῖς Κυριακαῖς καὶ ἐν τοῖς Σάββασιν ἦτο ἀπηγορευμένη καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τεσσαρακονθήμερον νηστείαν, τῆς ὁποίας αἱ ἐν ἀσιτίᾳ τελούμενοι ἑβδομάδες ἦσαν πενθήμεροι (Μ. Βασ Λογ. Β΄. περὶ Νηστείας, Χρυσ. Ὁμιλ. εἰς τὴν Γεν. 11 Δαμ. ἐπ. περὶ Νηστ. καν. Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας) ὡσαύτως καὶ ὁ Ἰ. Ἀμβρόσιος ἐν τῇ Δύσει μαρτυρῶν διδάσκει in Serm 26; ut in isto legitimo tempore (quadragesimae) excepto Dominica et Sabbato diebus nullus ante nonam praendere praesumat nisi forte quam infirmittas non permittit» Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι κατὰ τὸν 26ον κανόνα τῆς ἐν Ἐλβείρᾳ Συνόδου (306) νηστεία ὁρίζεται κατὰ πᾶν Σάββατον (προβλ. Ἰνοκεντ. Α΄. Ep. I apud Scaliger. lib. VII σ. 641). Ἀλλ' ἔφερεν αὖτη τοπικὸν μόνον καὶ καιρικὸν χαρακτῆρα, τουθ' ὅπερ ἄλλως δείκνυται καὶ ἐξ ὧν ἐρωτώμενος ὁ Ἰ. Ἀμβρόσιος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν Ἰ. Αὐγουστῖνοι: Cum Romam venio jejuno Sabbato, cum hic sum non jejuno. Sic etiam tu, ad quam forte Ecclesiam veneris ejus morem serva, si cuiquem non vis scandalo nec quem quam tibi. (Νὺγ. epist. 118 et 86).

Οἱ λόγοι οὗτοι δικαιολογοῦσι τὴν ἄλλως συνετὴν πολιτείαν τῶν σεβασμίων ἐκείνων Λατίνων Πατέρων. Καθόσον, ὡς

ἤδη παρετήρησεν ὁ Ἰ. Φώτιος: πολλοὶ κανόνες ἄλλοις μὲν παραδέδονται, ἑτέροις δὲ οὐδὲ γνώριμοι· ὁ παραλαβὼν καὶ ἀθετῶν δίκης ἄξιος· ὁ δὲ μὴ ἐγνωκὼς ἢ μὴ παραδεξάμενος πῶς ὑπεύθυνος; (Ἐπιστ. γ΄. πρὸς Νικόλαον Πάπαν). Ἀλλὰ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀνυπεύθυνοι οἱ μετὰ τὴν ἐπίσημον ἀπαγόρευσιν τοῦ καθολικοῦ ψηφίσματος τῆς στ΄. Οἰκουμενικῆς συνόδου ἐπὶ προφανεῖ μὲν ὕβρει καὶ ἀθετήσει αὐτῆς, ἐπὶ σκανδάλῳ δὲ τοῦ τότε νεοφύτου ὀρθοδόξου βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ τολμήσαντες αὐθάδεις τολμηταὶ καὶ καταφρονηταὶ τῶν ἱερῶν θεσμίων τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας νὰ δογματίσωσι καὶ ἐπιβάλωσιν αὐτοῖς τὴν ὅλως ἔκθεσμον νηστείαν τῶν Σαββάτων: Διορθώσασθαι, λέγει ὁ Ζωναρᾶς, τὸ σφάλμα τοῦτο τῶν Λατίνων ἡ Σύνοδος ἀλλ' ἀδιόρθωτοι καὶ αὖθις οἱ ἀλαζόνες ἔμειναν τε καὶ μένουσιν». Ὁ δὲ Βαλσαμὼν, δι' ἄλλα μὲν πολλὰ (λέγει) τέως δὲ καὶ διὰ τὸν παρόντα κανόνα οἱ τῆς παλαιᾶς Ρώμης μὴ εἶναι τὴν ἁγίαν ταύτην Σύνοδον οἰκουμενικήν». Ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τῆς Συλλογῆς τῶν καιόνων τῶν Ἀποστόλων σὺν ἄλλοις καὶ τὸν 66 ἀπέβαλον· διότι ὀχληρὸς ἦν εἰς ὦτα Ρωμαίων, ὡς λέγει καὶ ὁ ἀρχιεπισκ. Παρισσίων P. de Marca: Ingratus Romanis auribus (πρβλ. Μίλας Ἐκκλ. Δικ. σελ. 112). Πόσον ἄρα βαθυνούστατος δείκνυται ὁ Ἰ. Φώτιος ὡς ὅταν λέγῃ, ὅτι: τῶν ἐλαττόνων νόμων ἡ παρόβασις ἀτιμώρητος πρὸς τὴν τῶν μειζόνων ἐπιτρίβει καταφρόνησιν. —Ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν τῶν παραβάσεων ἐπὶ τῶν κανόιων Ἀποστολικῶν τε καὶ Οἰκουμενικῶν συνόδων ἐμπλατύνοντες τῆς εὐθείας τρίβου καὶ βασιλικῆς διαστρέψαντες ἔστησαν ἄρα ὀρθοί ποτε καὶ ἐπὶ τῶν δογμάτων; . . .: Οἶδε, κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην κρίσιν τοῦ προμάχου τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ ἡ μικρὰ τῶν παραδοθέντων ἀθέτησις πρὸς ὅλην τοῦ δόγματος ἐπιτρέψαι καταφρόνησιν». (Ἐγκυκλ. Φωτ. καὶ Γ΄ Ἐπιστ. πρὸς Νικολ.).

Β΄.

IV Αἱ κατὰ προαίρεσιν καὶ συνήθειαν προσόρτιαι νηστεῖαι ἢ καὶ μεθέορτοι.

Ὁ ἱερὸς Ἐπιφάνιος, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὸν δ΄ αἰῶνα, ἐν τῷ πολλάκις μέχρι τοῦδε σημειωθέντι συγγράμματι αὐτοῦ δηλ· ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς πίστεως § 22 ἀπαριθμήσας τὰς ἐν τῇ Ἁγ. Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένας νηστείας τὰς δι' ὅλου τοῦ ἔτους φυλαττομένας, οἷον 1) τετράδος καὶ παρασκευῆς δίχα τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τῶν Ἐπιφανίων ἑορτῶν (: Χριστουγέννων) 2) τῆς τεσσαρακοστῆς καὶ 3) τῆς ἑξαημέρου τοῦ Πάσχα, ἐπιλέγει: προαιρέσει ἀγαθῇ οἱ τῆς νηστείας ἀσκηταὶ διαπαντὸς χωρὶς Κυριακῆς καὶ Πεντηκοστῆς νηστεύουσι καὶ ἀγρυπνίας ἐπιτελοῦσι». Μία λοιπὸν τῶν ἀγαθῇ προαιρέσει ἀσκουμένων νηστειῶν θεωρητέα καὶ ἡ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἴς τινας μόνον ἐκκλησίας συνηθιζομένη νήστιμος ἑβδομάς, περὶ ἧς οἱ πατέρες τῆς β΄. Τουρόνων Συνόδου ἐν τῷ 17 κανόνι λέγουσιν: ex antiquis institutio praecipiunt monachis ut post Quinquagesimam toto hebdomada ex asse jejunent. Ἀξιοπαρατήρητον ὅτι οὐδεμία ἐνταῦθα μνεία γίνεται τῆς ἐν ταῖς Ἀπ. διαταγαῖς (V, 20) σχετικῆς διατάξεως περὶ τῆς ἑβδομαδιαίας ταύτης νηστείας. Ἐκ τῆς ἀποσιωπήσεως λοιπὸν τῆς συνόδου καθὼς καὶ τοῦ ἱ. Ἐπιφανίου φαίνεται, ὅτι ἡ διάταξις αὕτη ἐν ταῖς Διαταγαῖς εἶναι προσθήκη μεταγενεστέρα, καὶ ἴσως τοῦ κατόπιν διασκευάσαντος αὐτάς. Ἡ ἕνεκα τοπικῶν κυρίως λόγων, οἷον κλιματολογικῶν, οὓς ἀναφέρει καὶ ὁ συνοδικὸς οὗτος κανών, ἐπικρατήσασά ἔν τισιν Ἐκκλησίαις νηστεία αὕτη ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου (Ἀπολογ. περὶ φυγῆς κ. 5). Ἐπίσης συνήθης ὑπῆρχεν ἡ κεκανονισμένη ὑπὸ Θεοφίλου τοῦ

Ἀλεξανδρείας νήστιμος τῶν Θεοφανείων ἡμέρα, ἥτις ἴσως καθιερώθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας ἐκείνης παραδόσεως, καθ' ἣν οἱ χριστιανοὶ προιηστεύοντες ἤρχοντο τῆς τεσσαρακονθημέρου νηστείας ἅμα τῇ ἑορτῇ τῆς τοῦ Κυρίου βαπτίσεως, ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διὰ μακρῶν ἤδη ἀνεπτύξαμεν. Καὶ ὁ Ἰ. Χρυσόστομος ἐν τῷ πρὸς Φιλογόνιον ἐγκωμιαστικῷ λεχθέντι πρὸ πέντε ἡμερῶν τῆς τῶν Χριστουγέννων ἑορτῆς προτρέπων τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ, τοὺς ἕνεκα λόγον συνειδήσεως ἐνδοιάζοντας πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θείας Μεταλήψεως, συνίστησιν ὡς ἱρκοῦσαν τὴν πενθήμερον ἐν μετανοίᾳ, νηστείᾳ καὶ προσευχῇ προπαρασκευήν. Ὁ δὲ κατὰ τὸ ἔτος 920 ἐκδοθεὶς ἕνεκα τῶν περὶ τετραγαμίας ἐρίδων Τόμος τῆς Ἑνώσεως ἐπέτρεπε τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς τριγάμοις τῶν μυστηρίων μετάληψιν: ἅπαξ μὲν ἐν τῇ σωτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσει, δεύτερον δέ, ἐν τῇ Κοιμήσει τῆς ἀχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ τρίτον ἐν τῇ γενεθλίῳ ἡμέρᾳ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, διὰ τὸ καὶ ἐν ταύταις προηγεῖσθαι νηστείαν, καὶ τὸ ἐκ ταύτης ὄφελος» (Συντ. Ε΄. σ. 8). Καὶ περὶ μὲν τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα νηστείας οὐδὲν ἔχομεν ἀπορήσωμεν γνωστῆς ἤδη τῆς κατ' αὐτὴν ἱστορίας. Ἀλλ' ἡ ἀπορία ἡμῶν περὶ τῶν τριῶν ἄλλων, καθόσον ὁ συνοδικὸς Τόμος οὐδὲν ἀπολύτως ἀναφέρει περὶ τῆς ποσότητος τῶν ἡμερῶν αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ σύγχρονος Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος πληροφορεῖ ἡμᾶς καὶ περὶ τῶν νηστειῶν τοῦ εἴδους τούτου ἐν οἷς ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἐκ Μανιχαίων ἐκχριστιανιζομένων δύο ἑτερογενῶν στοιχείων, τῶν μὲν λεγομένων Samacum (=ἰχθυοφάγων). τῶν δὲ Sadikini· οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐξ ὁλοκλήρου ἀπεῖχον κρεῶν καὶ ἰχθύων δι' ἃς εἶχον πρότερον προλήψεις. Φοβούμενοι δὲ μὴ παρατηρηθῶσιν ὑπὸ τῶν ἄλλων ὥριζον ἑαυτοῖς νηστείας πρὸ τῶν ἑορτῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, τῆς Θεομήτορος καὶ τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων οὕτως ὥστε κατ' αὐτὰς ἀπέχοντες ἀπὸ ἰχθύων

μηδόλως διαγινώσκωνται. Αὐτοὺς προϊόντος τοῦ χρόνου ἐμιμήθησαν οἱ Νεστοριανοί, οἱ Ἰακωβῖται καὶ Μαρωνῖται, παρ' οἷς ἔθος τοῦτο γέγονε. Κατόπιν δὲ καὶ ἐκ τῶν Γραικο—Μελχιτῶν συναινοῦντες αὐτοῖς ὁμοίως ἀπεῖχον ἰχθύων οὐ μόνον ἐν ταῖς παραδεδομέναις ἡμέραις Ἑρμοῦ καὶ Ἀφροδίτης, ἤτοι Τετράδος καὶ Παρασκευῆς, καὶ τῇ μεγάλῃ νηστείᾳ (in jejunio magno) ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς προεορτίαις νηστείαις, ὅπερ οὔτε κατὰ παράδοσιν εἴθισται, οὔτε ἔκ τινος διατάξεως ὥρισται: quod nec e consuetudinibus traditione acceptis nec e rebus mandato aliquo stabilitis apud ipsos est . . . Neque enim hoc necesse est, ne cuipiam permissum ut jejunia observamus piscium esum esum inter jejunandum abnuat, nisi diebus Mercuri et Veneris et in jejunio Magno, nec non binis vigiliis quae festa Natalis et Epiphaniae praecedunt(1)».

Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων δῆλον ὅτι αἱ προεόρτιαι νήστιμοι ἡμέραι ἦσαν συνήθεις κατὰ τὰς παραμονὰς μόνον τῶν ἑορτῶν τούτων(vigilia), ἃς οἱ χριστιανοὶ συνήθιζον ἐκπαλαι διὰ νηστειῶν καὶ ἀγρυπνιῶν ἀ τελῶσιν· Ὁ Εὐτυχιος ὅμως ἐνταῦθα καταδικάζει οὐχὶ τὴν τοιαύτην συνήθειαν οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῶν ἰχθύων ἐγκράτειαν, ἀλλὰ τὴν σύστασιν καὶ ἑτέρων νηστειῶν πρὸς τὰς ἤδη τεθεσπισμένας: Nec est in eorum abstinentia ista peccatum. Qui alias statuit ipse peccat, legique condradicit et mandatum solvit».Ἡ ὀρθὴ ἄλλως αὕτη κρίσις τοῦ Εὐτυχίου συνάδει πληρέστατα καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Φωτίου λεγόμενα: Τὰ μὲν γὰρ δοθέντα συντηρεῖν γνώμης ἐστὶ σταθερᾶς καὶ τὴν καινοποιὸν ἀποπεμπούσης προαίρεσιν. Τὸ δὲ ἃ μὴ παρείληφε, χρείας μὴ καλούσης νομόθετεῖν ἢ φυλάττειν ἐπιχειρεῖν νεωτεροποιοῦ διανοίας καὶ ῥεμβομένης ἐστὶ περισσεύματα. Μέτρῳ γὰρ ἕκαστος οἰκείῳ καὶ κανόνι συνέχεταί τε καὶ κατευθύνεται . . .».

(1) Eutych. Alex. patr. Amales, Migne t. 111 σ. 1024—1025.

Πόσαι δὲ ἡμέραι ἦσαν αἱ προεόρτιαι νηστεῖαι οὐδὲ παρὰ τοῦ Εὐτυχίου ἀμέσως πληροφορούμεθα ἀλλ' ἐμμέσως ἐξάγεται ὅτι οὐχὶ πλέον τῶν 8 ἡμερῶν ἦσαν. Καθόσον λέγεται ρητῶς ὅτι οἱ Γραικο-Μελχῖται παρέλαβον ἐκ τοῦ τυπικοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα τὴν ἐν ταῖς τῆς Θεομήτορος νηστείαις ἀποχὴν ἰχθύων. Γνωστὸν δὲ ἐκ τοῦ πανδέκτου τοῦ Νίκωνος (1060) ὅτι ἡ νηστεία αὕτη, κατὰ τὸν τύπον τῶν Ἱεροσολύμων, ὅστις ἦτο τοῦ ἁγίου Σάββα ὑπῆρχεν ὀκταήμερος, κατὰ δὲ τὸν τοῦ Στουδίτου τετραήμερος καὶ τὸν τῆς Ἀντιοχειακῆς ἐκκλησίας μία μόνη ἡμέρα (Συντ. Ε΄ σ. 590). Ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τὸν 18 αἰῶνα ἀκμάσας ἑρμηνευτὴς τῶν κανόνων καὶ πατριάρχης τῆς Ἀντιοχείας Βαλσαμὼν ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Μάρκου περὶ τῶν νηστειῶν τούτων τῆς ἑορτῆς τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, τῆς Χριστουγεννήσεως καὶ τῆς Κοιμήσεως ἀπήντησεν ὅτι ἦσαν ἑπταήμεροι: μία γὰρ λέγει τεσσαρακονθήμερος νηστεία ἡ τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Πάσχα (Συντ. Δ΄. σ. 488 πρβλ. Βλαστ. Συνταγ. στοιχ. Ν. κ. 4). Μόλις δὲ κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα τὸ πρῶτον ἐν τοῖς τύποις τῶν Κτητορικῶν Μονῶν καὶ ἄλλαι τινὲς τεσσαρακοσταὶ ὁμοίως λεγόμεναι ἀπαντῶσαι τυπούμεναι. Τὰ ἐπίσημα ὅμως καὶ μᾶλλον διαδεδομένα τυπικὰ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα ἐν Παλαιστίνῃ καὶ τῶν Στουδίου ἐν Κων)πόλει οὐδέν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Βαλσαμὼν διετύπουν πλὴν μιᾶς καὶ μόνης τεσσαρακοθημέρου νηστείας, τοῦ Πάσχα δηλονότι. Τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Βαλσαμῶνος βεβαιοῖ καὶ ἡ ἀνὰ χεῖρας ἐργαζομένων ἡμῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ Χάλκην Θεολογικῆς Σχολῆς περιελθοῦσα Βενετική τις ἔκδοσις τοῦ τυπικοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα, ἔτος 1545 (ἀρχαιοτέρα δηλ. πασῶν, ὧν ἀπαριθμεῖ ὁ Κρουμβάχερ ἐν τῷ περὶ τυπικῶν, εἰδῶν καὶ ἐκδόσεων παραγράφῳ τῆς Βυζαντ. Λογοτεχν. τ. 1 σ. 640 κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου) ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐγένετο ἐκ χειρογράφου οὐχὶ πέραν τοῦ 13 αἰῶνος, καθόσον ἐν τῷ εἰς τὸ τέ-

λος ἐπισυνημμένῳ ἑορτολογίῳ ἀπαντᾷ τὸ ὅιομα Ἰωάννου τοῦ Κίτρους. Διερευνήσαντες λοιπὸν οὐδαμοῦ εὕρωμεν ἐν αὐτῷ νὰ γένηται λόγος καὶ περὶ ἄλλων τεσσαρακοστῶν. Τοὐναντίον δὲ εἴδομεν σημειωμένας ἐν τῷ Μηνολογίῳ ὡς ἀργησίμους καὶ καταλυσίμους εἰς πάντα τὰς ἑορτὰς, τοῦ Προδρόμου τῇ 24ῃ Ἰουνίου,τῆς Μεταμορφώσεως τῇ 6ῃ Αὐγούστου,καὶ τῶν Εἰσοδίων τῇ 21ῃ Νοεμβρίου. Κατὰ ταῦτα ὁ ἐκ τῶν Κτητορικῶν Μονῶν προελθὼν σημερινὸς τύπος τῶν προεορτίων ιηστειῶν Χριστουγεννήσεως, Θεοτόκου καὶ ἁγ. Ἀποστόλων οὐχὶ πρότερον κατέστη γενικὸς καὶ ὁμοιόμορφος ἐν τῇ πράξει τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐπεκράτησεν ὁριστικῶς, εἰμὴ ἀπὸ τῆς Λατινοκρατίας καὶ ἐφεξῆς διακανονισθεὶς μόλις τὸν 17ον αἰῶνα ἡμιεπισήμως, κατόπιν πολλῶν περιπετειῶν καὶ ἕνεκα καιρικῶν ὅλως περιστάσεων, ἃς θέλομεν διεξέλθει συντόμως ἐν τῇ ἑπομένῃ Περιόδῳ τῶν δέκα τελευταίων ἑκατονταετηρίδων.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Η ΝΗΣΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΔΕΚΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑΣ

I

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ, ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ, ΚΑΙ ΔΙΑΚΑΝΟΝΙΣΙΣ ΤΩΝ ΚΑΤ' ΕΘΟΣ ΠΡΟΕΟΡΤΙΩΝ ΝΗΣΤΕΙΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ, ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

***

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οὐδεμία αὐξομείωσις παρατηρεῖται ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀπ' ἀρχῆς κατὰ παράδοσιν ἀποστολικὴν καὶ κανονικὴν τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας διατεταγμένας νηστείας. Ἀλλὰ δὲν παρατηρεῖται τὸ αὐτὸ ὅσον ἀφορᾷ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς κατὰ τόπους ἐμπολιτευμένας καὶ ἄλλως παρ' ἄλλοις ἀδιαφόρως κατ' ἔθος μόνον τηρουμένας προεορτίους ἀλλὰ καὶ ὀλιγοημέρους νηστείας. Καὶ ἐνῷ ἡ πρότερον διαφορὰ σχετικῶς ἦτο πολὺ μικρὰ εἰς ὀλίγας μόνον ἡμέρας συνισταμένη, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης περιόδου ἤρξατο ὁλονὲν νὰ αὐξάνῃ καὶ νὰ καθίσταται αἰσθητὴ, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας, ὅτε κατ' ἀπομίμησιν ἴσως τῶν ἐν τῇ Δύσει, ὅπου πράγματι πλείονες τῆς μιᾶς ὑπῆρχον τεσσαρακοσταί(1),—μεγίστη ἦτο ἡ ἅμιλλα τῶν ἀγωνιζομένων ἐν τῇ Ἀνατολῇ νὰ ἀνυψώσωσιν αὐτὰς εἰς τεσσαρακοστάς: Ἀγών μοι ἐπίκειται πάλιν ἐντεῦθεν ἄλλος, αἱ δύο τεσσαρακοσταὶ κατελείφθησαν. . . . . , ἀσχάλλων ἔγραφε ὁ κατὰ τὸ (1084—1111)(2) ἀκμάσας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν Νικόλαος ὁ Γραμματικὸς πρὸς τὸν ἐν Σινᾷ καθηγούμενον Ἀναστάσιον. Αἱ τόσον ταχέως ἐκ τῶν ὀλιγοημέρων προεορτίων νηστειῶν ἀναπτυχθεῖσαι τεσσαρακοσταὶ δὲν ἠδύναντο ἄλλως παρὰ νὰ καταλειφθῶσιν

(1) Leon Allatium. De Consens. II, 12.

(2) ὅρ. Τυπ. ἐν πολιτικοῖς στίχοις Νικολάου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐν Βενετ. Ἐκδ. Τυπ. Ἁγ. Σάββα.

ὅπου ἦσαν ἐν κοινῇ χρήσει τὰ ἀρχαιότερον καὶ ἐπισημότερον φέροντα χαρακτῆρα τυπικά, οἷον τὸ Ἱεροσολυμητικὸν καὶ τὸ Στουδιτικόν· ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀκριβῶς στηριζόμενος καὶ ὁ Βαλσαμὼν ἰσχυρίζετο ὅτι μία τεσσαρακονθήμερος ἦτο νηστεία, ἡ τοῦ Πάσχα, αἱ δὲ λοιπαὶ ὀκταήμεροι(1) : οἱ ἐκθέμενοι, λέγει, τὸ Ἱεροσολυμητικὸν καὶ Στουδιτικὸν τυπικόν, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ λοιπὰ περὶ μὲν τῆς τεσσαρακοστῆς τοῦ μεγάλου Πάσχα πολλὰ τινὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ ἄξια τῆς αὐτῶν ἀρετῆς ὑπετύπωσαν, περὶ δὲ νηστείας ἑτέρας οὐδέν τι διέλαβον πλατυκώτερον· ἀλλὰ περὶ τῆς τεσσαρακοστῆς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς ἑορτῆς τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μέτριά τινα χάριν διαίτης καὶ ἀκολουθίας ἐκκλησιαστικῆς διετάξαντο (Συντ. Δ΄ σ. 566). Πράγματι δὲ κατὰ μὲν τὸ Ἱεροσολυμητικὸν δηλ. τοῦ ἁγίου Σάββα τυπικὸν ἡ νηστεία τῶν Χριστουγέννων ἦτο 20 μόνον ἡμερῶν ἀρχομένη ἅμα τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Σάββα· κατὰ δὲ τὸ Στουδιτικὸν ἅμα τῇ ἑορτῇ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου (14 Νοεμβρ.) ἐξ οὗ καὶ τεσσαρακοστὴ τοῦ ἁγίου Φιλίππου ἐλέγετο — ἦτο 18 ἡμερῶν. Καθόσον ἦσαν νήστιμοι κυρίως ἡ Δευτέρα, ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευή, αἱ δὲ λοιπαὶ ἠδύναντο καὶ μάλιστα ὅταν ἦσαν ἀργήσιμοι νὰ ὦσιν εἰς πάντα καταλύσιμοι δηλ. εἰς τυρόν, ὠά, καὶ ἰχθῦς, δὲν λέγομεν καὶ κρέας, διότι ὁ τύπος τῆς Μονῆς τῶν Στουδίου ἀπηγόρευεν τὴν τούτου χρῆσιν δι' ἄσκησιν. Ὁμοίως ὡρίζοντο καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τεσσαρακοστῆς, ἡ ὁποία μολονότι τοιουτοτρόπως ἐλέγετο, δὲν ἦτο καὶ πάντοτε τεσσαρακονθήμερος, ἀλλ' οὐδὲ ἠδύνατο, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Βαλσαμῶνος, «διὰ τῆς ἡλιακῆς παραδυναστευομένη περιφορᾶς, καὶ πῇ μὲν εὐρυνομένη, πῇ δὲ στενοχωρουμένη...». Προκειμένου δὲ καὶ περὶ τῆς νηστείας τοῦ Αὐγούστου ζήτημα ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐὰν

(1) : Quae tamen Quadragesimae non re, sed solo nomine tales (Francisc. Scursus).

ἔδει νὰ τηρῆται εἰμή· καθόσον εἶχε μετατεθῇ, ἵνα μὴ συμπέσῃ ταῖς τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἑτεροδόξων νηστείαις, ὡς ἔχει ἡ συνοδικὴ ἀπάντησις πρὸς τοὺς ἔξω τῆς πόλεως μοναζόντας, οἵτινες εἶχον ὑποβάλλει σχετικὴν ἐρώτησιν πρὸς τὸν Πατριάρχην Νικόλαον τὸν Γραμματικὸν (Συντ. Δ΄. σ. 419). Αἱ περὶ αὐτῆς συζητήσεις ἐπανελήφθησαν αὖθις ἐπὶ Πατριάρχου Λουκᾶ (1156—1169). Ἠγέρθησαν μάλιστα τότε ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ποσότητος τῶν ἡμερῶν καὶ οὐ μόνον τῆς Θεομήτορος ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν Χριστουγέννων νηστείας. Ἀλλ' ἡ σύνοδος διασκεφθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Τόμου τῆς Ἑνώσεως ἀπεφάνθη μὲν ὑπὲρ τοῦ ἀπαραιτήτου τῶν προεορτίων τούτων νηστειῶν, ὅμως ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν ἠρκέσθη ἁπλῶς νὰ εἴπῃ ὅτι : ἀναγκαζόμεθα ἕπεσθαι τῇ ἀγράφῳ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει, καὶ ὀφείλομεν νηστεύειν ἀπὸ τῆς πρώτης Αὐγούστου μηνός, καὶ ἀπὸ τῆς 14ης τοῦ Νοεμβρίου». Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ Βαλσαμὼν ἐπιληφθεὶς τοῦ ζητήματος ἐξεκρίβωσεν ὡς ἀπαραίτητον ἀριθμὸν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος νηστειῶν ἑπτὰ μόνας ἡμέρας : Ἐγὼ, λέγει ὁ αὐτός, μετὰ τοῦτο σκοπήσας ὅθεν καὶ ὅπως παρεδόθησαν αἱ δύο αὗται νηστεῖαι, ἤγουν ἡ τῆς Κοιμήσεως τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ ἡ πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τελουμένη νηστεία καὶ ἡ πρὸ τῆς Μεταμορφώσεως, καὶ εἰ ἐξ ἀνάγκης ὀφείλομεν κατὰ ταύτας νηστεύειν καὶ ἐπὶ πόσας ἡμέρας· λέγω, τὴν μὲν νηστείαν τῶν τοιούτων τεσσάρων ἑορτῶν ἀπαραίτητον εἶναι· τὴν δὲ ποσότητα τῶν ἡμερῶν ταύτης μὴ εἶναι εἰς πάντας ἰσάριθμον, ὅπερ εἰς τὴν μεγάλην ἐστὶ Τεσσαρακοστήν· ἀλλὰ πρὸ μὲν ἑπτὰ ἡμερῶν ἑκάστης τῶν τοιούτων ἑορτῶν πάντες οἱ πιστοί, λαϊκοὶ δηλονότι καὶ μοναχοί, ἀναγκάζονται νηστεύειν κατὰ τὸ ἀπαραίτητον καὶ οἱ μὴ οὕτω ποιοῦντες, ἐκ τῆς κοινωνίας τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ἀλλοτριωθήσονται· οἱ δὲ ἀπὸ τῶν κτητορικῶν τυπικῶν συνωθούμενοι μοναχοὶ

νηστεύειν ἐπὶ πλέον, ἤγουν, ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Πάντων καὶ ἀπὸ ιδ΄. Νοεμβρίου, καὶ ἄκοντες ἀναγκασθήσονται τοῖς κτητορικοῖς αὐτῶν τυπικοῖς ἀκολουθεῖν, ὅτι τοῦτο κανονικόν· ὥσπερ καὶ οἱ λαϊκοὶ οὕτως ἑκοντὶ νηστεύοντες εὐχαριστίας ἀξιωθήσονται». (Συντ. Δ΄. σ. 420). Ἐκ τῶν τοιούτου εἴδους τυπικῶν ἐν τοῖς μάλιστα τὸ Κτητορικὸν τυπικὸν τῆς Μονῆς τῆς Κεχαριτωμένης, ἱδρυθείσης ὑπὸ Εἰρήνης τῆς Δουκαίνης συζύγου Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, διετύπου πλὴν τῆς τοῦ Πάσχα καὶ δύο ἄλλας τεσσαρακοστὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων σχεδὸν ὡς ἔχουσι παρ' ἡμῖν σήμερον· (Mign. t. 127 κ. 48). Τὸ παράδειγμα ταύτης δὲν ἐβράδυνον, ἵνα ἀπομιμηθῶσι καὶ ἄλλαι Μοναὶ οἷον τοῦ ἁγίου Μάμαντος ἐν Κων)πόλει (ὅρ. πρακτ. κεφ. § 142 Συμ. τοῦ νέου Θεολόγου) καὶ ἡ τοῦ Σινᾶ (Συντ. Δ΄. σ. 580 Ἀναστ. Σιναΐτου περὶ τριῶν τεσσαρακοστῶν, καὶ ἐρωτ. 64 παρὰ Migne t. 89). Ἐπειδὴ τάχιστα ἐζητεῖτο νὰ γενικευθῇ ὁ τύπος οὗτος τῶν νηστειῶν καὶ εἰς πάντας ἐπιβληθῇ, δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν ἡ πρόωρος αὕτη καὶ ἐν πολλοῖς παράτυπος ἀπόπειρα ἀμέσως καὶ ἀμαχητὶ ἐπιτύχῃ, προεκάλεσεν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν καὶ σχεδὸν παρὰ πάντων κλήρου τε καὶ λαοῦ, καὶ ὡς λέγει Ἀναστάσιος Σιναΐτης: οὐ μόνον λαϊκῶν ἀγνώστων καὶ ἀγραμμάτων, ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτῶν τῶν ἐπὶ λόγῳ σεμνυνομένων καὶ ἐπὶ μεγίστῃ σοφίᾳ τὴν ὀφρὺν αἰρόντων ἐπισκόπων, Μητροπολιτῶν, καὶ ἱερέων, καὶ διακόνων, καὶ λοιπῶν κληρικῶν, καὶ αὐτῶν δήπου τῶν μοναχῶν». Κατὰ πάντων δὴ τούτων τὸν ἀγῶνα φαίνεται τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Νικολάου τοῦ Γραμματικοῦ συνεχίζων ὁ νεώτερος οὗτος Ἀναστάσιος τοῦ ΙΑ΄. αἰῶνος, ἔγραψε τὰ ψευδαναστασιανὰ κείμενα(1), τὰ ὁποῖα οὕτω χαρακτηρίζοντες καλοῦμεν τό-

(1) Ταῦτα δὲ εἶναι ἔνθεν μὲν ἡ ἐν ταῖς 150 λεγομέναις Ἀποκρίσεσι Ἀναστασίου Σιναΐτου 64η τὸν ἀριθμὸν, διαλαμβάνουσα περὶ τριῶν τεσσαρακοστῶν (Migne t. 89)· ἔνθεν δέ ἡ ἐπ' ὀνόματι μὲν Ἀναστασίου τοῦ Α' Πατριάρχου Ἀντιοχείας ὡς δ' ὁμιλία κατὰ Migne, ἐπ' ὀνόματι δέ Ἀναστασίου Σιναΐτου Πατριάρχου Ἀντιοχείας, κατὰ τὸ Συντ. Ρ καὶ Π.

σῳ μᾶλλον, ὅσῳ μεταγενέστερον ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς πάλαι ἀκμάσαντας δ.ασήμους ἐκείνους τοῦ ΣΤ΄. καὶ Ζ΄. αἰῶνος. Ὁ ὑπεράγαν ὑπὲρ τῶν τριῶν τεσσαρακοστῶν καὶ ἀδιάκριτος ζῆλος τοῦ Ἀναστασίου ἄγει αὐτόν, ἄλλως μὴ ἔχοντα νὰ ἀποδείξῃ αὐτάς, εἰς μέσα ὅλως παρακεκινδυνευμένα, οὐ μόνον δὲ εἰς ὕβρεις τῶν ἀντιπάλων «ὧν λέγει Θεὸς ἡ κοιλία, οἵ καὶ ἀπερυθριασμένως καὶ ἀναιδῶς διδάσκουσι μόνην εἶναι νηστείαν ἔκ τε τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῶν θείων Πατέρων παραδεδομένην, τὴν λεγομένην μεγάλην, ἣν καὶ τοῦ ἁγ. Φιλίππου τινὲς ὀνομάζουσι, δι' ἣν αἰτίαν παρακατιόντες εἴπωμεν, καὶ τὴν πρὸ τῆς μνήμης τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων μὴ εἶναι μήτε ἐξ Ἀποστολικῆς μήτε ἐκ πατρικῆς διαταγῆς»·—ἀλλὰ καὶ εἰς διαστρόφους ἑρμηνείας χωρίων κεκομμένων καὶ ἔρανον νόθων συγγραμμάτων καὶ ἀποκρύφων ἀσεβῶν γεμόντων διηγημάτων καὶ τερατουργημάτων, ἅτινα παρακατιόντες ἐπιλέγομεν. Οὕτω λ. χ. πρὸ ἀπόδειξιν μὲν τῆς τεσσαρακοστῆς τῶν ἁγ. Ἀποστόλων παρουσιάζει χωρίον τι ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν διαταγῶν καὶ τοῦτο ἠκρωτηριασμένον, ἐνῷ πλῆρες

Τούτων ἡ τελευταία παραληφθεῖσα ἐκ τῆς τοῦ J. Cotelerii Συλλογῆς (:Ecclesiae Monumenta III 425) ἀνδρὸς διακρινομένου μὲν ἐπὶ πολυμαθείᾳ οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ κριτικῇ ἰδιοφυΐᾳ, δὲν δύναται νὰ ᾖ οὔτε Ἀναστασίου τοῦ Α' (τῷ 558—599) ὡς θέλει ὁ Migne, καθόσον μνημονεύεται ἐν αὐτῇ ἡ Ζ' οἰκουμ. Σύνοδος (τῷ 787)· οὔτε πάλιν Ἀναστασίου Σιναΐτου Ἀντιοχείας πατριάρχου, ἐὰν αὐτὸν ἐννοοῦσι οἱ ἐκδόται τοῦ Συντάγματος ὡς τὸν Σιναΐτην τοῦ 670, ὅστις δὲν ὑπῆρξεν Πατριάρχης Ἀντιοχειας (πρβλ. Κρουμβάχερ Βυζ. Λογοτεχν. κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου t. 1 σ. 121). Αἱ δὲ 150 Ἀποκρίσεις ὡς Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου (ἀκμ. 670) εἶναι ψευδεπίγραφοι καὶ ἔργα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, κατ' ἄλλους δὲ νεοθευμέναι (πρβλ. Michaud Biographie Universelle t. 1 v. Anastase, Κρουμβάχερ t. 1 σ. 122—123) Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Βαλσαμὼν ἀναφέρει τινὰ Σιναΐτην Ἀναστάσιον Πατριάρχην Ἀντιοχείας, τοιούτου δὲ μὴ ὑπάρχοντος ἑτέρου δὲν δύναται ἢ νὰ ὑποτεθῇ ὁ κατα τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἀκμάσας Ἀναστάσιος καθηγούμενος τοῦ ὄρους Σινᾶ πρὸς ὃν ὡς εἴδομεν ἀπευθύνεται καὶ τὸ περὶ νηστείας ἐπιστολιμαῖον ποίημα Νικολάου τοῦ Γραμματικοῦ. Τὸ ἐν πολιτικοῖς στίχοις ποίημα τοῦτο ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Βενετικῇ ἐκδόσει τοῦ τυπικοῦ τοῦ ἁγ. Σάββα τῷ 1545, χωρις νὰ γνωρίζῃ ὅτι εἶναι ἔμμετρον ἐξέδωκεν εἶτα ὡς ἔργον Πατριάρχου Νικ.Μυστικὸς ὁ Μαϊ τῷ 1837· Κατόπιν ὡς πεζογράφημα ἐξετυπώθη παρὰ Migne καὶ ὡς ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν πρῶτον τοῦ ἁγ. Ὄρους (1863) Καίτοι ὡς παρατηρεῖ ὁ Κρουμβάχερ πολὺ πρότερον εἶχεν ὑποδείξει τὸ λάθος τοῦ Α Migne ὁ J. Pitra (1858) τέλος ἐξέδωκεν αὐτὸ κατὰ διάφορα χειρόγραφα ὁ κ. Μ. Γεδεὼν (πρβλ. Ἄθως σ. 273—288) Ἔπιθι: Κρουμβ. Βυζαντ. Λογοτεχν. t. 16. 640—642.

καὶ ἀκέραιον ἔχει τὸ κείμενον: Μετὰ οὖν ἑορτάσαι ὑμᾶς μίαν ἑβδομάδα (δηλ. τὴν μετὰ Πεντηκοστὴν) καὶ μετ' ἐκείνην μίαν, (Χ, 20) ὁ ἡμέτερος Ἀναστάσιος ἄνευ ἐνδοιασμοῦ ἀποκόπτει τὴν τελευταίαν λέξιν «μίαν», τὸ δὲ ἐντεῦθεν οὕτω προκύπτον ἀπροσδιόριστον ὅλως διάστημα διορίζεται ὡς βούλεται καὶ φαντάζεται, ἐν οἷς μάλιστα συμπεραίνων ἐπάγει τὰ ἀκόλουθα: Ἐνηστεύετο τοιγαροῦν ἡ τοιαύτη νηστεία μέχρι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου(1), ὑπὸ δὲ τῶν Πατέρων δι' οἰκονομίαν ἐξεκόπη, τὸ μὲν διὰ τὸ παρεμπίπτειν ταῖς ἐθνικαῖς νηστείαις . . . τὸ δέ, ὡς ἔμοιγε καταφαίνεται, καὶ διὰ τὴν ὀλιγωρίαν καὶ τὸ ἀπρόθυμον τῶν ἀνθρώπων. Ἐτυπώθη δὲ ἄχρι τῆς ἑορτῆς τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, εἶθ' οὕτως διαλύειν, καὶ τοῦτο ἔχοντας παρακέλευσιν ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν διατάξεων».

Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς τεσσαρακοστῆς τῶν Χριστουγέννων, ἰδοὺ τίνα ἐπιφέρει: Γέγραπται, ἐν τῇ περιόδῳ τοῦ ἁγ. Φιλίππου, ὅτι κηρύττων τὸν λόγον τῆς ἀληθείας κατέλαβε διδάσκων καὶ τὴν τῆς Ἀσίας Ἱεράπολιν σὺν τῷ Βαρθολομαίῳ καὶ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ Μαριάμνῃ· ἡ πόλις ἐσέβετο τὴν ἔχιδναν. Καὶ συλλοβόμενοι τοὺς Ἀποστόλους μετὰ πολλὰς βασάνους. . , τὸν μὲν Φίλιππον ἐξαγαγόντες ἐσταύρωσαν κατὰ κεφαλῆς . . , προσηύξατο ὁ ἅγιος Φίλιππος καὶ ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα καὶ πάντας τοὺς εἰδωλολάτρας ζῶντας εἰς Ἅδου κατήγαγεν· καὶ μετὰ ταῦτα ἐφάνη ὁ Σωτὴρ ἀναμιμνήσκων αὐτῷ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ λεγούσης, μὴ ἀποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ καὶ τῶν λοιπῶν. Εἶτα καὶ προσθεὶς· ἐπεὶ παρήκουσας τῆς ἐντολῆς μου καὶ ἐκάκωσας τοὺς λυποῦντάς

(1) πρβλ. Ἀναστασίου Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης (;) συντεγμάτιον περὶ νηστείας (Mign. t. 127 σ. 520) ἐν ᾧ ἡ νηστεία τοῦ Αὐγούστου λέγεται ἐπίσης τεσσαρακοστὴ σημειωτέον ἅμως ὅτι καὶ τοῦτο ἐκ τῆς αὐτῆς θολερᾶς πηγῆς, τῆς τοῦ Κοτελερίου συλλογῆς εἰλημμένον δείκνυται ἀσαίτως ψευδεπίγραφον, καθόσον τὸ ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ ἁγ. Σάββα ἐκδ. Βενετ. ἁπάντων ἐπ' ἐνόματι Ἀναστασίου Καισαρ. Παλαιστίνης, ἀπόσπασμα οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τοῦτο, ὅπερ μᾶλλον ὑποθετέον ἔργον τοῦ Σιναΐτου Ἀναστασίου.

σε, σὺ μὲν κοιμηθήσῃ ἐνταῦθα καὶ ἀπενεχθήσῃ ἐν δόξῃ ὑπὸ τῶν ἁγίων μου ἀγγέλων ἄχρι καὶ τοῦ Παραδείσου, οὐκ εἰσελεύσῃ δέ, ἀλλὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἔξω στήσῃ λυπούμενος καὶ κωλυόμενος ὑπὸ τῆς φλογίνης ρομφαίας, ἀνθ' ὧν ἐλύπησας τοὺς ἀδικοῦντάς σε . . . Εἶτα διστείλατο ὁ Φίλιππος τῷ Βαρθολομαίῳ καὶ τῇ Μαριάμνῃ, ὥστε εἰπεῖν Ἰακώβῳ καὶ τοῖς λοιποῖς Ἀπόστολος νηστεῦσαι καὶ προσεύξασθαι περὶ αὐτοῦ τεσσαράκοντα ἡμέρας. Καὶ οὕτως, ἐπιλέγει, οἱ Ἀπόστολοι πᾶσι τοῖς πιστοῖς τεσσαράκοντα ἡμερῶν νηστείαν καὶ προσευχὴν διωρίσαντο, καὶ ἐφυλάχθη παρὰ τῶν Ἁγίων Πατέρων καὶ τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν συνόδων (;) καὶ ἐνομοθετήθη οὐχὶ πέντε ἢ ὀκτὼ ἢ δέκα ἡμερῶν νηστεία, ἀλλὰ τεσσαράκοντα. Τῶν δὲ Χριστοῦ Γεννῶν λέγεται ὅτι ἐν τῷ τέλει τῶν μ΄. ἡμερῶν συνέπιπτε καὶ ἡ ἑορτὴ αὕτη. (Συντ. Δ΄. 580—584).

Τὰ μυθώδη ὅλως καὶ ἀνυπόστατα ταῦτα δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ πιστευθῶσιν ἐν ἐποχῇ, ἐν ᾗ ἤκμαζον οἱ διάσημοι κανονιολόγοι τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος· οἱ δὲ ἀγῶνες αὐτοῦ ὡς καὶ τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ Νίκωνος, Νικολάου τοῦ Γραμματικοῦ ἐφάνησαν πρὸς καιρὸν μόνον ἀποτυχόντες, ἀλλὰ δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐπιστεφθῶσι δι' ἐπιτυχίας πλήρους, χάρις εἰς τὴν πάραυτα ἐπελθοῦσαν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν μεταβολὴν συνεπείᾳ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν Λατίνων κυριαρχίας, παρ' οἷς ἄλλως ὑπῆρχον αἱ τοιούτου εἴδους τεσσαρακοσταί. Φαίνεται δὲ ἅπαξ τότε καθιερωθεῖσαι διὰ τῆς ἐν τῇ πράξει μονίμου καὶ γενικωτέρας ὁλοιὲν καθισταμένης συνηθείας, οὐδὲ μετὰ ταῦτα, ὅτε ἀνασυνεστήθη ἡ βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἠδύναντο νὰ διασαλευθῶσι. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ὅσῳ ἡ προσοχὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁμοῦ καὶ τῆς Πολιτείας ἦτο ἐστραμμένη εἰς διάσωσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν ἀπὸ τῶν πανταχόθεν ἀπειλούντων αὐτὴν ἐχθρῶν ἐξ Ἑώας καὶ Ἑσπερίας· οὐδὲ συνέφερεν αὐταῖς ἐν οὕτω χαλεπαῖς καὶ κρισίμοις περι-

σι:άσεσι νὰ ἀσχολῶνται περὶ ζητήματος οὗτινος ἐνδεχόμενον ἦτο ἡ ἀνακίνησις καὶ οἱαδήποτε λύσις νὰ διαταράξωσι τὰς συνειδήσεις τῶν ἁπλουστέρων καὶ διεγείρωσι παρ' αὐτοῖς σάλον μόλις καθησυχάσαντα ἤδη. Ἄλλως τε καὶ ἡ τούτων τήρησις οὐδόλως παραβλάπτουσα τὴν ἀκριβῆ τῶν λοιπῶν κατὰ κανόνα καὶ παράδοσιν Ἀποστολικὴν φυλαττομένων νηστειῶν, ἠδύνατο πολλαχῶς νὰ ὠφελήσῃ, ἠθικῶς ἅμα καὶ ὑλικῶς, τοὺς χριστιανοὺς ἐν μέσῳ ποικίλων πειρασμῶν ἐναγωνιζομένους. Οὗτος εἶναι καὶ ὁ λόγος δι' ὃν οἱ κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα ἀκμάσαντες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς Νικηφόρος Κάλλιστος καὶ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης ὑπεστήριξαν τὴν τήρησιν καὶ τούτων τῶν νηστειῶν κατὰ τὸν ἐπικρατήσαντα ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, ὁ μὲν πρῶτος ἐκδοὺς κανόνα(1) εἰς μοναχοὺς ἰδίως ἀφορῶντα, ὁ δὲ τελευταῖος δι' ὧν ἀπεκρίνατο εἰς τὰς περὶ αὐτῶν σχετικὰς ἐρωτήσεις τοῦ Πενταπόλεως Γαβριὴλ (52—53), ἐν αἷς, καὶ δὴ τὰ ἐν τῇ 55ῃ ἀποκρίσει προσαγόμενα ἐπιχειρήματα εἰ καὶ δὲν φαίνονται τόσον ἰσχυρά, τὰ τελευταῖα ὅμως εἶναι ἀρκούντως δυσωπητικά : Καὶ οὐδεὶς μίαν τινὰ καταλῦσαι ἄδειαν εἴληφε· καὶ ὁ περὶ τούτου δὲ τῶν Πατέρων σκοπὸς ἀγαθὸς λίαν καὶ φιλανθρωπότατος καὶ μοναχοῖς καὶ λαϊκοῖς ὠφέλιμός τε καὶ ἐλαφρὸς καὶ οὐ βίαιος· ἐγκράτεια

(1) Τὸν κανόνα τοῦτον περὶ τεσσαροκοστῆς διαλαμβάνοντα τῶν ἁγ. Ἀποστόλων καὶ Χριστουγέννων ἄλλοι ἄλλως ἐπέγραψαν ὑπὸ διάφορον ἀριθμὸν ἐν διαφόροις συλλογαῖς· οὕτω ἐν τῷ Συνταγμ. Ρ. καὶ Π. ποῦμεν ἐπιγράφεται κατά τινα συλλογὴν ὡς 20 κανὼν Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ (;) ποῦ δε κατ' ἄλλην ὡς 17 τοῦ παναγιωτάτου Νικηφόρου πατριάρχ. Κωνσταντινουπόλεως (Συντ. Δ' σ. 427—431 β'. Τοῦτο ἐν γένει παρατηρητέον περὶ τῶν ἐπ' ὀνόματι Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ κανόνων ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν εἶναι ὡρισμένος ἀλλὰ ποικίλλει κατὰ τὰς διαφόρους ἑκάστοτε συλλογάς· Καὶ ἐν ὅλῳ μὲν 87 τὸν ἀριθμὸν ἀπαντῶσι παρὰ Pitra II 327. Κατ' ἄλλην ὅμως συλλογὴν (αὐτοθ. σ. 227) ὁ Βλάσταρις ἐπιγράφει μόνον 37. Ἐν δὲ τῷ Συντάγματι ἀρυομένῳ ἐκ τοῦ Κυπελερίου (t. III σ. 445—451) καὶ τοῦ Λεϋγκλαυίου (t I σ. 196) ποικίλλει ὁ ἀριθμὸς κατὰ τέσσαρας διαφόρους συλλογάς, ὡς 38, 7, 9, 17, καὶ 36 κανόν. ἐν ἄλλοις χειρογράφοις τοῦ ἁγίου Ὄρους (πβλ. Μίλας Ἐκκλ. Δικ. σ. 152 Πηδαλ. 437). Καὶ δὲν ἀρνεῖταί τις ὅτι τινὲς ἐκ τούτων εἶναι γνήσιοι ὡς ὁ 33 κατὰ τὸ Σύνταγμα, ὁ 32 κατὰ τὸ πηδάλιον, ὅστις ἤδη μαρτυρεῖται ἀπὸ Εὐτυχίου τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου Γ, ἀλλ' ἐμφιβάλλεται ὁ ἄνω σημειωθεὶς 20 κανών, ἐὰν εἶναι Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ ὡς

καὶ οὐκ ἀσιτία τὸ παραδεδομένον, εἰς ὑπόμνησιν Θεοῦ ἄγειν ἡμᾶς, καὶ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων φροντίσαι καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀνταποδόσεως, ἔτι δὲ καὶ τῆς εὐσεβείας φυλακήν τε καὶ δεῖγμα, καὶ εἰς χρηστὸν ἔθος δι' ὀλίγου πόνου τινός. Ἐκ τούτου δὲ ἡ σωτηρία καὶ μὴ γινωσκόντων ἡμῶν Θεοῦ ἐλέει διὰ τῶν μικρῶν τούτων ἡμῖν ἐπιβραβεύεται. Οὐ κόπος οὖν καὶ τοῖς κοσμικοῖς μικρὸν ἐγκρατευομένοις εἰς πάντα ἄδειαν ἔχουσι πλὴν ὀλιγίστων τινῶν, τοῖς δέ γε μοναχοῖς ἀεὶ καὶ ἐποφειλομένη ἡ ἐγκράτεια καὶ νηστεία, ὡς καὶ Θεῷ ἐπηγγείλαντο». Ἀξιοσημείωτοι αἱ ἐνταῦθα ἐλαφρύνσεις αἱ ὁμοίως ἀπαντῶσαι ἐν τῷ κανόνι τοῦ Νικηφόρου Πατριάρχου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ τύπος τοῦ κατὰ ἕνα αἰῶνα πρότερον ἀκμάσαντος πατριάρχου Νικολάου τοῦ Γραμματικοῦ ἀπῄτει καὶ ἐν ταύταις ταῖς νηστείαις μονοφαγίαν καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων ἀποχὴν ἐν ταῖς ἡμέραις δευτέρας, τρίτης καὶ πέμπτης, οἴνου τε καὶ ἐλαίου ἐν ταῖς τετράσι καὶ παρασκευαῖς αὐτῶν.

Ὡς δὲ εἶχον πρὸ τῆς ἀλώσεως τὰ κατὰ τὴν νηστείαν οὕτω καὶ ἔμειναν statuquo μέχρι τοῦ 1842, ὅτε ἡ ἡμιεπίσημον χαρακτῆρα φέρουσα Ὀρθόδοξος Ὁμολογία, ἡ ἐν τῇ Μολδαυΐᾳ συνόδῳ ἐπικυρωθεῖσα, ὑπὸ δὲ τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς

ἐπιγράφεται κατά τινα συλλογήν, ἐν ᾧ προτιμοτέρα εἶναι ἡ κατ' ἄλλην συλλογὴν ἐπιγραφὴ ὡς τοῦ Παναγιωτάτου Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα τοῦ κατὰ τὸν ιδ' ἀκμάσαντος Καλλίστου. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ὑποτίθεται τοῦτο, ὅσῳ σιωπᾶται μὲν ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου εἰς ὃν ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ἐπιχείρημα· ἀγνοεῖται δὲ παντάπασιν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικολάου, ἐν οἷς οὕτως λέγει: Συνήθεια κεκράτηκεν ἐν ταῖς νηστείαις ταύταις δὶς τῆς ἡμέρας ἐσθίειν οὐκ οἶδα ὅθεν λαμβάνοντες ἀλλ' οὐ τῇ συνηθείᾳ δεῖ προσέχειν ἡμᾶς ὅλως, οὐδὲ τό πῶς καὶ διατὶ πράττεται τόδε λέγειν, ἀλλ' ἐρευνᾶν καὶ ἀκριβοῦν τοὺς λόγους τῶν Πατέρων καὶ τοὺς κανόνας τῶν σοφῶν καὶ θείων Ἀποστόλων, δι' ὧν καὶ τὸν ἡμέτερον βίον ρυθμίζειν». Βεβαίως ταῦτα δὲν θα ἐλέγοντο ὑπ' αὐτοῦ ἐὰν ἀνεγίνωσκε τὸν λεγόμενον κανόνα τοῦτον Νικηφόρου τοῦ ὁμολογητοῦ (;) ὅστις ἐπέτρεπεν δὶς τῆς ἡμέρας ἐσθίειν καὶ αὐτοῖς τοῖς μοναχοῖς ἔτι ὁπότε εἰργάζοντο, καίτοι ἐγίνωσκε τὸν κατὰ τῶν Ἰακωβιτῶν τούτου κανόνα, ὃν ἀναφέρει ἐν τῷ τίτλῳ αὐτοῦ. Ὅτι δὲ πράγματι ὑπάρχουσι καὶ ψευδεπίγραφοι κανόνες Ν. τοῦ ὁμολογητοῦ τοῦτο παρετήρησαν ἤδη καὶ οἱ ἐκδόται τοῦ Πηδαλίου, οὐδὲ ἐδίστασαν νὰ ἀποκηρύξωσι τὸν ἐν μιᾷ τινι τῶν προειρημένων Συλλογῶν, ἐν ᾗ ἀκριβῶς καὶ ὁ περὶ οὗ ἀμφιβάλλομεν, ἀπαντῶντα ς' κανόνα τοῦ Ὁμολογητοῦ ὡς προσθήκην μεταγενεστέραν χειρός (πρβλ. Πηδαλ. σ. 437 καὶ 51 ἐν ὑποσημειώσει).

πατριαρχῶν ὑπογραφεῖσα, συμπεριέλαβεν ὁμοῦ μετὰ τῶν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων διατεταγμένων παναρχαίων νηστειῶν καὶ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ιηστείας ἤδη ἀνεπτυγμένας καὶ ἐν τῇ πράξει τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ δίο καὶ πλέον αἰῶνας καθιερωμένας – εἰς τὴν δευτέραν τῶν ἐννέα τῆς Ἐκκλησίας ἐντολῶν: Τὰ ὁποῖα, ἐπιλέγει, χρεωστεῖ καθὰ χριστιανὸς ὀρθόδοξος νὰ φυλάττῃ» (πρβλ. Monumenta fidei Ecclesiæ Orientalis — Ἀποκρ. 88). Εἰς τὴν οὕτω κατὰ πρώτην ἤδη φορὰν γενομένην ἐπίσημον τρόπον τινὰ διακαιόρισιν τῶν προεορτίων νηστειῶν τούτων, ὡς ἔχουσι παρ' ἡμῖν σήμερον, προέβη ἡ Ἐκκλησία οὐχὶ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν ἀλλ' ἐμπερίστατος εὑρεθεῖσα, ὡς ἐκ τῶν ἐν Ἀνατολῇ εἰσηλασάντων προτεσταντῶν, ἰδίως δὲ τῶν Καλβινικῶν, σκανδαλιζόντων τὰς συνειδήσεις τῶν ἁπλοϊκωτέρων καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς παρ' ἡμῖν νενομισμένας ιηστείας, ἠλθη ιὰ διατυπώσῃ καὶ οὕτως εἰπεῖν διακανονίσῃ ἐν τῇ ἑαυτῆς ὁμολογίᾳ μετὰ τῶν ἀπ' ἀρχῆς κεκανονισμένων καὶ τὰς τῶν Χριστουγέννων, Θεομητορικὰς καὶ ἁγίων Ἀποστόλων ιηστείας. Ἐξηγεῖται ἐντεῦθεν διατί ἡ ὁμολογία Μητροφάνους Κριτοπούλου συνταγεῖσα τῷ 1625 αὐδένα λόγον ποιεῖται πλὴν μόνης τῆς τεσσαρακοστῆς τοῦ Πάσχα καὶ τῆς κατὰ τετράδα καὶ παρασκευὴν νηστείας (πρβλ. κεφ. ιή.) καθόσον αἱ λοιπαὶ οὐδεμίαν εἶχον εἰσέτι ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὴν διακανόνισιν πλὴν ἐκ τῆς πράξεως καὶ συνηθείας μόιον κεκτημένης νομιμότητος αὐτῶν.

Παρὰ ταῦτα ὁ παρ' ἡμῖν διακεκριμένος συγγραφεὺς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἀρχιμ. Φιλάρετος Βαφειδης, τὴν δὲ μητροπολίτης Διδυμοτείχου, λόγον ποιούμενος καὶ περὶ νηστειῶν ἐν ταῖς ἑκάστοτε περὶ θείας λατρείας παραγράφοις, τῆς μὲν Δ΄ περιόδου (1054 – 1453) ἱστορεῖ: ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐπίσης ἐφύλασσε καὶ τὰς ἀνέκαθεν ὁρισθείσας τέσσαρας νηστείας (τόμ. Β΄ σ. 240)· τῆς δὲ Γ΄. περιόδου (700 –

1054): ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὡς γενικῶς κρατοῦσαι νηστεῖαι εἶναι αἱ μέχρις ἡμῶν διατηρούμεναι (αὐτόθι σ. 97). τῆς δὲ δευτέρας περιόδου (323 – 700): ὅτι κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς λοιπὰς ἑορτὰς αὐτῆς (δηλ. τῆς Χριστουγέννων) ἡμέραι νηστείας ἀπὸ τῆς ιδ΄. Νοεμβρίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὁ πρὸ τεσσάρων ἑβδομάδων χρόνος ἐν τῇ Δύσει (Α΄ σ. 309). Ἐπίσης τὰ αὐτὰ ἔγραφε καὶ ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» (ἔτος Α΄ τεῦχ. 4 σ. 74) στηριζόμενος, τὸ μὲν ἐπί τινος κατὰ τεμάχιον σωζομένης Ὑποτυπώσεως τῆς μοναχῆς τοῦ Στουδίου, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς Χρονικῆς Διδασκαλίας ἢ ἄλλως ἐπιγραφομένης Χρονικῆς Κατηχήσεως Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου (;) Ἀλλὰ περὶ τῆς Χρονικῆς ταύτης ἐξέφρασεν ἤδη ἀμφιβολίας ὁ Migne σημειώσας: Incognita est hæc catechesis quæ in nomine catechesium Studitæ Collectione nominatur (t. 99 σ. 1694). αἱ ἀμφιβολίαι αὗται εἶναι τοσοῦτον μᾶλλον δίκαιαι, καθόσον τὰ ἐν τῇ Χρονικῇ ἀντιμάχονται εἰς ἐξωτερικὰς καὶ ἐσωτερικὰς ἐξ αὐτῶν τῶν ὁμολογουμένως γνησίων ἔργων Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου εἰλημμένας εἰδήσεις. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ χρονικῇ διδασκαλίᾳ, ἥτις ἀποτείνεται πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Μονῆς γίνεται λόγος περὶ κρεωφαγίας, ἐνῷ γινωστὸν ὅτι αὕτη ἦτο ἀπηγορευμένη εἰς αὐτούς (ἐπιτιμ. Θεοδωρ. Στουδ. Migne t. 99 σ. 1747). Ἐν δὲ τῇ ὑποτυπώσει ἡ νηστεία τῶν Χριστουγέννων οὖσα 18 κυρίως ἡμέρας, κατὰ τὴν χρονικὴν εἶναι τεσσαρακονθήμερος. Ὁ κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα ἀκμάσας Νίκων μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τὸ Στουδιτικὸν τυπικόν, ἡ νηστεία ἦτο τετραήμερος, κατὰ τὴν Χρονικὴν δείκνυται πλέον τῶν 8 ἡμερῶν. Ἐκ τούτων πάντων ὁριδήλως καταφαίνεται ὅτι ἡ Χρονικὴ εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα καὶ τοῦ Νίκωνος, ἔργον ἴσως ΙΓ΄ – ΙΔ΄ αἰῶνος. Καὶ ἀληθὲς ὅτι καὶ οὗτος ὁ Κρουμβάχερ ἐν τοῖς γνησίοις ἔργοις Θεοδώρου Στουδίτου περιέλαβε τὴν Χρονικὴν οὐχ ἧττον αὐτὸς πάλιν ἑαυτὸν οἱονεὶ ἐπιδιορθῶν παρατηρεῖ ἐν σ. 278 t. 1 τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας

ἐν γένει περὶ τῶν τυπικῶν: Ὅτι δὲν ἐξητάσθησαν εἰσέτι κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, περιέχουσι δὲ καὶ ἰδιαιτέρας δυσκολίας, διότι ἀποδίδονται μὲν εἰς ὡρισμένους συγγραφεῖς, πράγματι ὅμως κατηρτίσθησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐν μακρᾷ συνεχείᾳ αἰώνων. Καὶ ἔπειτα ἦτο δυνατὸν, ἐὰν πράγματι ἐπὶ Ἰ. Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου ἦσαν ὡρισμέναι αἱ μέχρις ἡμῶν διατηρούμεναι νηστεῖαι καὶ ὑπῆρχον καὶ ἕτεραι τεσσαρακοσταὶ, αὐτοὶ οὗτοι οἱ συντάξαντες τοὺς τόσον λαμπροὺς καὶ ἐξαισίους ὕμνους τῆς τεσσαρακοστῆς τοῦ Πάσχα, περίπυστοι ὑμνογράφοι Στουδῖται καὶ αὐτάδελφοι Θεόδωρος καὶ Ἰωσήφ, οὐδὲν ἀπολύτως νὰ περιλάβωσι καὶ περὶ τῶν λοιπῶν; (ἴδ. καὶ Συμ. Θεσσ. Ἀπ. 52 πρὸς Γ. Πενταπόλεως).

II

Χρόνος—Ἀπαρίθμησις τῶν Νηστίμων ἡμερῶν.

Ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης περιόδου ἡ καὶ ὀλίγον ἔτι πρότερον πρὸς ταῖς ἀρχῆθεν ὡρισμέναις καὶ διατεταγμέναις νηστείαις, ἐκτὸς δὲ τῶν ἀμιλλωμένων νὰ φθάσωσι εἰς τὸν 40 ἡμερῶν ἀριθμὸν προεορτίων νηστειῶν Αὐγούστου, Δεκεμβρίου καὶ Ἰουνίου προσετίθεντο καὶ ἕτεραι τοιαῦται οἷον ἡ τοῦ Προδόμου τῇ 29ῃ Αὐγούστου, τοῦ Σταυροῦ 14ῃ Σεπτεμβρίου, διήμερος μὲν κατὰ τὸ Ἱεροσολυμητικὸν καὶ Στουδιτικὸν (ὅρ. πανδ. Νικ. Λογ. 57) κατὰ δὲ τὴν Χρονικὴν 14 ἡμέραι διὰ τοὺς μοναχούς, ἢ 12 κατ' ἄλλους τύπους, μία δὲ μόνη διὰ τὸ κοινόν. Ἐν γένει δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν νηστίμων ἡμερῶν τοσοῦτον ὁσημέραι ηὔξαιε ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Σιταΐτης Νίκων, ὅστις καταλέγει καὶ τὴν νηστείαν τῆς δευτέρας ἠναγκάζετο νὰ παρατηρήσῃ: Ἀναφέρονται μὲν καὶ ἄλλαι νηστεῖαι ἰδιωτικῶς διαφυλαττόμεναι· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐκ ἐπιτρέπονται ἐπὶ πάντων παραδίδοσθαι εἰς τὸ κοινόν, ἀλλ' ὁ καθεὶς ὡς προαιρεῖται καὶ βούλεται· μόνον μὴ κεκωλυμένον ἔστω παρὰ τῶν θείων Πατέρων». Κεκωλυμένη δὲ ἦτο ἡ νη-

στεία καθ' ὅλον τὸ τῆς Πεντηκοστῆς διάστημα καὶ ἡ παντελὴς ἀσιτία ἐν ταῖς κατ' αὐτὴν τετράσι καὶ παρασκευαῖς: Ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις, λέγει ὁ τύπος τοῦ Νικολάου, ἔσο ἐλεύθερος· νηστεία γὰρ οὐ γέγραπται οὐδὲ γονυκλισία· ταύτας γὰρ τὰς 50 (ἡμέρας) οἱ ἅγιοι Πατέρες ἀνακυκλοῦντες ἔφασαν ἡμέραν εἶναι μίαν». Παρὰ ταῦτα ὁ Zhisman ἐν ταῖς προεορτίοις νηστείαις καταλέγει καὶ μίαν τῆς Πεντηκοστῆς, ἀλλ' ἄγνωστον πόθεν αὐτὴν ἤντλησεν (Das Eherecht der Oriantalichen Kirche III c. 4 § 4). Ἐκτὸς δὲ τῶν κατὰ τοὺς κανόνας ἐξαιρουμένων ἡμερῶν Σαββάτου καὶ Κυριακῶν ἐξηροῦντο τοῦ καταλόγου τῶν νηστίμων ἡμερῶν αἱ Δεσποτικαὶ καὶ Θεομητορικαὶ ἑορταὶ καὶ κατ' αὐτὰς ἔτι τὰς τετράδας καὶ παρασκευάς, ἐὰν συνέπιπτον. Ὁ δὲ Βαλσαμὼν(1) ὑπεξαιρεῖ τὸ Δωδεκαήμερον, τὴν προφωνήσιμον, καὶ τὴν προνήστιμον ἑβδομάδα, πλὴν οὐχὶ δι' ἅπαντας, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐπιχωριάζοντας Ἀρμενίους, Ἰακωβίταις καὶ Τετραδίταις, κατὰ τὸν κανόνα Νικηφόρου τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ τὸν τύπον τοῦ Πατριάρχου Νικολάου, ὅστις ἔχει ἐπὶ λέξει: Ἦν ἑβδομάδα λέγω οὖν τὴν μὲν πρὸ τῆς Ἀπόκρεω, τὴν καὶ ἐπονομάζομεν τὴν τοῦ Ἀρτζιβουρίου οἱ πρῶτοι, ἔθος ἔλαβον ἀδεῶς καταλύειν, τετράδα καὶ παρασκευὴν οἱ κοσμικοὶ τὸ κρέας· ὡσαύτως καὶ οἱ μοναχοὶ τυροῦ μεταλαμβάνειν, κακῶς νοοῦντες καὶ πράττοντες ὁμοίως. Εἰ μὲν φυλῆς κατάγονται ἐκ τῆς τῶν Ἀρμενίων καὶ εἶχον καὶ τὴν αἵρεσιν τὴν τοῦ Ἀρτζιβουρίου, καλῶς ποιοῦσι λύοντες ἅπασαν ὑποψίαν· εἰ δὲ πιστοὶ ὀρθόδοξοί εἰσι καὶ ἐκ προγόνων εἰς μάτην προφασίζονται λύοντες τὴν νηστείαν. Ἐκεῖνοι γὰρ νηστεύουσιν ὅλην τὴν ἑβδομάδα ἄρτῳ μόνον τρεφόμενοι, ἅλατί τε· ἡμεῖς δὲ καταλύομεν ἀπ' αὐτῆς τῆς δευτέρας. Λοιπὸν ἐκ τούτου δείκνυμεν μὴ κοινωνοῦντες τοιούτοις».

Αἱ πράγματι τότε καὶ νῦν, ὡς ἤδη παρετηρήσαν καὶ

(1) Ἀποκρ. πρὸς Μαρκ. Ἀλεξαν. 54 (Συντ. Δ' σ. 487.

οἱ σχολιασταὶ τοῦ πηδαλίου(1), μηδένα λόγον ἔχουσαι καταλύσεις αὗται ἐπικράτησαν ἐν τῇ συνηθείᾳ μέχρι τοῦ 1642, ὅτε δι' οὗ; ἀνεφέραμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγους, περιέλαβε καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ὁμολογία ἐν τῇ γνωστῇ ἤδη περὶ νηστείας ἐντολῇ, ἐν τῇ ὁποίᾳ πάντα τὰ τῆς νηστείας ἐν συνόψει διατυποῦντας ὡς ἑξῆς:

«Ἡ δευτέρα ἐντολὴ (τῆς ἐκκλησίας) εἶναι νὰ φυλάττῃ ὁ χριστιανὸς, κάθε χρόνον τὰς τέσσαρας διατεταγμένας νηστείας· πρώτην, τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ιδ' τοῦ Νοεμβρίου· δευτέραν τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν, τὴν ὁποίαν ὁ Χριστὸς ἔκαμε· καθὼς λέγει ἡ γραφὴ (Ματθ. Γ', 2) τρίτην, τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ἡ Ἐκκλησία μετὰ μίαν ἑβδομάδα τῆς ἑορτῆς τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς· καὶ λέγεται τῶν Ἀποστόλων διὰ τὴν ἀφορμὴν ταύτην· διὰ τί εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον οἱ Ἀπόστολοι ἐνηστευάσι πεμπόμενοι εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, καθὼς φαίνεται εἰς τὰς Πράξεις (ιγ'. 3) ἡ τετάρτη νηστεία γίνεται πρὸ τῆς ἑορτῆς, τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρώτην Αὐγούστου μηνὸς καὶ τελειώνει τῇ ιε'. τοῦ αὐτοῦ μηνὸς· Ἀκόμη πρέπει νὰ φυλάττηται τῆς Τετράδος καὶ Παρασκευῆς, μὰ ὄχι τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς κατὰ τὸν 66 κανόνα τῶν ἁγ. Ἀποστόλων ἔξω ἀπὸ τὸ Μ. Σάββατον. Ἀκόμη ἐπαρέδωκεν ἡ Ἐκκλησία νὰ νηστεύωμεν καὶ τῇ ιδ' τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς κατὰ τὴν ὕψωσιν τοῦ Σταυροῦ· διότι κάμνομεν τὴν ἐνθύμισιν τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ. Καὶ τῇ κθ' Αὐγούστου διὰ νὰ τιμήσωμεν τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου μὲ νηστείαν. Ἔξω ἀπὸ τουτων μᾶς ἐπαρέδωκε νὰ μὴ νηστεύωμεν εἰς κάποιαις ἡμέραις διατεταγμέναις, ὡς ἂν εἶναι ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἕως τῶν ἁγίων Ἐπιφανίων, καὶ ὅλη ἡ διακαινήσιμος ἑβδομὰς καὶ ἡ ἑβδομὰς μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν, καὶ ἡ προ-

(1) Πηδαλ· Ἑρμ· 69 ἀπ. καν· ἐν ὑποσημ. α'. σ. 52.

φωνήσιμος καὶ ἡ τυρινή· Τὰ ὁποῖα χρεωστεῖ κάθε χριστιανὸς ὀρθόδοξος νὰ φυλάττῃ. . .». Ἡ διατύπωσις αὕτη τῶν νηστειῶν ὡς πρὸς τὸν χρόνον αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ μέχρις ἡμῶν κρατοῦσα ἐν τῇ πράξει τῆς Ἐκκλησίας.

III

Τρόπος—Εἶδος καὶ ποιὸν.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον ἐξεταζομένη ἡ νηστεία ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ καὶ δὴ κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἐν τῇ προηγουμένῃ κατά τε τὸ εἶδος καὶ τὸ ποιόν, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὴν μεγάλην τεσσαρακοστήν, τὰς τετράδας καὶ παρασκευὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ (Βαλσ· Ἑρμν. 29 Καν. στ' Οἰκ. Συνόδου). Οὕτω ἐκ τῶν τριῶν εἰδῶν τὰ δύο πρῶτα ἤτοι ἡ νηστεία τῆς ἐννάτης καὶ τῆς ἑσπερινῆς Συνάξεως ἦσαν ἐν χρήσει καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς ἑξαημέρου ξηροφαγίας κατὰ τὴν Μ. ἑβδομάδα· τῆς δὲ ὑπερθέσεως; χρῆσις ἐγίνετο κατὰ βούλησιν καὶ δύναμιν ἑκάστου: Μᾶλλον μὲν οὖν εἰ δύνασαι τὰς δύο μοι συνάψεις, παρασκευὴν καὶ Σάββατον ἄσιτος διαμένεις (Τυπ. τοῦ ἁγ. Σάββα) Ἡ λύσις τῆς νηστείας ἐγίνετο μετὰ τὸ Λυχνικὸν εἰς ὀπώρας, ὄσπρια λάχανα, τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου μετρία μόνον χρῆσις ἐπετρέπετο κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς Δουκαίνης Εἰρήνης, κατὰ δὲ τὴν Χρονικὴν μόνον εἰς τὰ Σάββατα καὶ τὰς Κυριακὰς, ὅτε ἀνενδοιάστως ἐγίνετο χρῆσις καὶ ὀστρακοδέρμων, ἀνοστέων τε καὶ ὠοταράχων, οὐχὶ δὲ καὶ ἰχθύων, πλὴν μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς Εὐαγγελισμοῦ, Λαζάρου καὶ Βαΐων. Ὅταν δὲ ὁ Εὐαγγελισμὸς συνέπιπτε τῇ Μ. ἑβδομάδι ἐπετρέπετο μὲν ἡ κατάλυσις εἰς οἶνον καὶ ἔλαιον, μετὰ ὀστρακοδέρμων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἰχθύων: Τὰς ἄλλας τοίνυν πάσας ἁγίας ἡμέρας τῆς Μ'. ἐξέσται ἰχθυοφαγεῖν τὸ σύνολον εἰμὴ παρίκλησις παραπεμφθείη παρά τινος ἐν Σαββάτῳ ἢ Κυριακῇ, κατὰ τὸν ἤδη μνημονευθέντα

Τύπον τῆς Δουκαίνης, καθ' ὃν ἀπηγορεύετο ἡ κρεωφαγία δι' ὅλου τοῦ ἔτους. Κατὰ δὲ τὸν Βαλσαμῶνα καταδικάζεται ἡ χρῆσις ὀστρακοδέρμων κατὰ πᾶσαν τετράδα καὶ παρασκευὴν ὡς παρανομία. Τὴν δὲ χρῆσιν τῶν ἰχθύων ἐν ταῖς νησταίαις ἐπέτρεπεν εἰς μόνους τοὺς ἀρρώστους, οὐχὶ ὅμως καὶ κρεῶν κἂν τὰ λοίσθια πνέῃ (πρβλ. Ἑρμ. εἰς τὸν 69 Ἀπ. Καν. καὶ ἀπκρ. πρὸς Μαρκ. Ἀλεξ. Συντ. Β' σ. 89 Δ' σ. 487). Ἡ τελευταία αὕτη αὐστηρὰ γιώμη τοῦ Βαλσαμῶνος θεωρητέα ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων γνωμοδοτημάτων, τῶν ὁποίων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Κίτρους Ἰωάννης, ζῶντος ἔτι αὐτοῦ, ἐπελήφθησαν πολλοί, τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει νομοτριβουμένων, ὡς μὴ κατὰ μοῖραν ἐξενεχθέντων (Συντ. Ε'. σ. 418, Ἀποκρισ. πρὸς Καβασιλ.)

Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἄλλας νησταίας ὁ τρόπος αὐτῶν παραλάσσει κατὰ τοὺς διαφόρους τύπους. Κατὰ τὴν ὑποτύπωσιν τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου ἡ ἰχθυοφαγία καὶ τυροφαγία δέν ἐπετρέπετο ἐν τῇ Μ'. τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, πλὴν τῶν ἡμερῶν, ἐν αἷς ὥρα οὐκ ἐψάλλετο—εἰς δὲ τὰς ἀργησίμους ἡ ἑστίασις ἐπετρέπετο τὴν 5ην ὥραν εἰς τυρὸν καὶ λοιπά. Ὁ αὐτὸς τύπος ἐτηρεῖτο καὶ ἐν τῇ τῶν Χριστουγέννων μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι ἐν αὐτῇ διὰ τὴν σμικρότητα, τῶν ἡμερῶν μονοσιτία ἐτελεῖτο. Ἀλλ' ὁ τύπος τοῦ πατριάρχου, Νικολάου τοῦ Γ' ἀπῄτει μονοφαγίαν καὶ ἐν ἀμφοτέραις. Ὁ τύπος ὅμως τῆς Μονῆς Κεχαριτωμένης ὡς καὶ ὁ κανὼν Νικηφόρου ἐπέτρεπον τὸ δὶς ἐσθίειν. Καὶ αὐτὸς ὁ Βαλσαμών, ὁ τόσον αὐστηρὸς δεικνύμενος ἐν τῇ περί ξηροφαγίας τῆς ὅλης τεσσαρακοστῆς τοῦ Πάσχα, τετράδων καὶ παρασκευῶν τοῦ ἑνιαυτοῦ γνωμοδοτήσει καὶ πρὸς αὐτοὺς ἔτι τοὺς βαρέως ἀσθενοῦντας ἀνένδοτος, οὐχ ἧττον ἐν ταῖς ἄλλαις νησταίαις ἐπιτρέπει εἰς τοὺς μὴ δυναμένους καὶ διὰ δευτέρας τραπέζης θεραπεῦσαι τὴν ἐνδειαν τοῦ σώματος, προσθείς, ὅτι πάντες καὶ αὐτὴν τὴν ὁλοήμερον οὐκ ἀτιμάσουσιν ἐγκράτειαν διὰ

τῆς ἑσπερινῆς ἀκρασίας· Τοῦτο δὲ ποιήσαντες ἐπιτιμηθήσονται (Συντ. Δ. σ· 480)

Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Συμεὼν οὐχὶ μονοσιτίαν ἀλλ' ἐγκράτειαν ἀπὸ βρωμάτων τινῶν ὁρίζει τὴν νησταίαν ἁγίων Ἀποστόλων, Θεοτόκου καὶ Χριστοῦ γεννήσεως. Κατὰ τὸν τύπον τοῦ ἁγίου Σάββα ἡ νησταία τοῦ Αὐγούστου ὤφειλε νὰ τηρῆται δι' ἀποχῆς ἰχθύων, κατὰ δὲ τὸν τύπον τῆς Μονῆς τῆς Κεχαριτωμένης ἐν τῇ Μ'. Χριστουγέννων καὶ ἁγ. Ἀποστόλων ἡ χρῆσις τοῦ ἰχθύος δὲν ἐπετρέπετο εἰμή μόνον ἐν τοῖς Σάββασι καὶ Κυριακαῖς· Ἀξιοπαρατήρητον ὅτι ἡ ὁμολογία τοῦ Κριτοπούλου θεωρεῖ ἀδιάφορον τὴν χρῆσιν τῶν ἰχθύων ἐν ταῖς Τετράσι καὶ Παρασκευαῖς τοῦ ἑνιαυτοῦ· Ἀλλ' ἡ ἁγία καὶ ἱ. Σύνοδος τοῦ 1672 ἐπὶ Διονυσίου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως διαρρήδην ὡμολόγει: Ὡς ἔξεστι τῇ Ἐκκλησίᾳ διατάττειν νησταίας καὶ βρωμάτων ἀποχάς, ὡς διηνεκῶς παρ' ἡμῖν ἐνεργούμενον φαίνεται, ὅπως τε νησταίαις διατεταγμέναις ἁγιάζεται τὸ Χριστώνυμον πλήρωμα, καὶ ὅπως ἐν αὐταῖς οὐ μόνον ψιλὴν ἀσιτίαν ἄγωμεν, ἀλλὰ καὶ διαφόρων βρωμάτων, κρεῶν ἰχθύων, τυρῶν, καὶ τῶν τοιούτων, καλῶς διατα-
χθέντων ἐπὶ νεκρώσει τῶν σαρκικῶν παθῶν καὶ ἐπιτηδειότητι τῶν προσευχῶν καὶ ἐπωφελεῖ ταπεινώσει». (προβ. Monumenta Fidei Ecclesiae Oriantalis). Οὕτως ἐν γένει ἔχει ὁ ἀκριβὴς τύπος ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς τηρήσεως τῶν παρ' ἡμῖν νησταιῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὁποίας ἐν ἔτει 1711 ἀπαντητικῶς γράφουσα ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ πατριάρχου Κυρίλλου Δ'. πρὸς τοὺς Μακαριωτάτους Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ζητοῦντας συνοδικὸν Τόμον καὶ διορισμὸν συγκαταβάσεως τῆς νησταίας καὶ μάλιστα τῶν ἁγ. Ἀποστόλων, τοιαῦτα ἔλεγεν: ἡμεῖς νεωτερισμοὺς ἔξω τῶν ἐγγράφων νομικῶν διατάξεων καὶ τῆς φυλαττομένης παρὰ πᾶσιν Ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας καὶ τάξεως δὲν ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν (πρβλ. τὰ ἐν τοῖς Κωδ. πατριαρχ. ἀρχειοφ.

Σωζόμενα ἐπίσημα Ἐκκλησ. ἐγγραφα Συλλ. ὑπὸ ἀρχιμαν. Καλλ. Δελικάνη—Β΄. σ. 177).

Γενικὸν Συμπέρασμα.

***

Κατὰ τὰ προηγηθέντα βεβαίως ἠδύνατο ὁ Μίλας ἐν σελ. 819 τοῦ νεωστὶ ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Μ. Ἀποστολοπούλου μεταφρασθέντος Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου λόγον ποιούμενος περὶ τῶν νησιῶν νὰ εἴπῃ ὅτι καθωρίσθησαν διὰ τόμων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ συνεπῶς δέον νὰ τηρῶνται ὑπὸ πάντων· **ὁ μὴ τηρῶν αὐτὰς κληρικὸς καθαιρεῖται, ὁ δὲ λαϊκὸς ἀφορίζεται.** (69 ἀπ.κανὼν 56 στ΄. Οἰκ.Συν.). Ἀλλ' ὁποῖον τὸ κῦρος τῶν νόμων τούτων ἐν τῇ σήμερον αὐτῶν ἐφαρμογῇ κατάδηλον ἐντεῦθεν ὅτι οὐδὲν παράδειγμα ἔχομεν καθαιρέσεως κληρικοῦ ἢ ἀφορισμοῦ λαϊκοῦ, ἀλλὰ οὐδὲ ἐπιτιμίου ἢ κανόνος διὰ τοὺς παραβάτας αὐτῶν. Καίτοι, ὡς λέγει καὶ ὁ Ἰ. Φώτιος: ἡ τῶν ἀληθῶς κανόνων φυλακὴ σπουδαίῳ μὲν ἐποφείλεται παντί, πολὺ δὲ πλέον τοῖς ἐπευθύνειν τὰ τῶν ἄλλων ὑπὸ τῆς προνοίας ἠξιωμένοις, καὶ τούτων ἔτι μάλιστα τοῖς ἐν αὐτοῖς τούτοις πρωτεύειν λαχοῦσιν. Ὅσῳ γὰρ ὑπερέχουσι, τοσούτῳ νομοφυλακεῖν ὀφείλουσι· θᾶττόν τε γὰρ τὸ ἐκείνων ἐλάττωμα οἷα δὴ κειμένων ἐν ὕψει, εἰς πάντας περιαγγέλλεται, κἀκεῖθεν τοὺς ἄλλους δεήσει πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐπαναίρεσθαι ἢ πρὸς κακίαν ὑποσύρεσθαι». Ἡ τῶν κανόνων περιφρούρησις καὶ ἡ περὶ ταύτην πρόνοια τῶν ἁρμοδίων ἐπιβάλλεται τοσοῦτον πλεον ὅσον ἡ ἀδιαφορία ἀπέναντι φοβερᾶς παραβιάσεως ἢ καὶ ἀθετήσεως θείων καὶ ἱερῶν νόμων καὶ κανόνων ἀρχῆθεν παραδεδομένων καὶ ὑπὸ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας τεθεσπισμένων καὶ πεφυλαγμένων οὐχὶ μόνον ὡς ἔνοχος ἀνοχὴ ἢ συμμετοχὴ ἢ καὶ συνενοχὴ νὰ χαρακτηρισθῇ δύναται, ἀλλὰ καὶ ἔθος ἀντικανονικὸν νὰ δημιουργήσῃ, ὅπερ σὺν ἄλλοις φόβος μὴ τὸ ἐπὶ τῶν ἱ. κα-

νόνων πάντοτε στηριζόμενον Ἐκκλησιαστικὸν ἡμῶν σύστημα διασαλεύσῃ, καὶ τῆς πειθαρχίας καὶ ἐπικρατούσης συμπνοίας τὴν παράλυσιν ἐπιφέρει· καθόσον παρατετηρημένον ἤδη ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς ὅτι: ἡ τῶν ἐλαττόνων νόμων παράβασις πρὸς τὴν τῶν μειζόνων ἐπιτρίβει καταφρόνησιν..». Ἀλλ' ἄραγε καὶ ὡς ἔχουσιν νῦν αἱ περὶ νησιῶν διατάξεις δύναται πᾶσαι νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἢ πως νὰ μεταβληθῶσιν, καὶ δὴ κατὰ τρόπον σύμφωνον μὲν πρὸς τὰς περὶ νησιᾶς ἀρχαίας ἀποστολικὰς παραδόσεις καὶ διατάξεις τῆς οἰκουμενικῆς καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, δυνατὸν δὲ καὶ εἰς τὴν ὑπὸ πάντων τήρησιν ; Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον οὐδὲν ἔχω νὰ ἀπαντήσω πρὸς εἰδότας ποιούμενος τὸν λόγον καὶ ἔχοντας πεῖραν τῶν πραγμάτων. Ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, τὸ καὶ εἰς πολλοὺς εἰμὴ εἰς πάντας ἄγνωστον, πρὶν ἀπαντήσω ὀφείλω νὰ ὁδηγηθῶ εἰς τοῦτο ἐκ τῆς δι' ὀλίγων ἀνακεφαλαιώσεως τοῦ ὅλου περὶ νησιᾶς ζητήματος κατ' ἄμφω μελετηθέντος ὡς πρός τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν διατύπωσιν αὐτῆς. Καὶ πρῶτον, κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς θεωρουμένη ἡ νησιᾶ περιέχει ἠθικὴν ἅμα καὶ θρησκευτικὴν ἔννοιαν, ἰδίᾳ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ στενότατα συνδεομένη οὐ μόνον πρὸς τὴν θείαν τούτου λατρείαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς θεμελιώδεις ἀρχὰς ἠθικὰς μὲν, οἷον τῆς ἐγκρατείας καὶ ἀγάπης· δογματικὰς δέ, τῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος τῆς χριστιανικῆς, πρὸς τὸ δόγμα τουτέστι τῆς μελλούσης ζωῆς, τῆς πτώσεως, καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν ἠθικοῦ ἀγῶνος —πρὸς τὴν ὁμολογίαν τῶν σωτηρίων παθῶν, καὶ συνελόντι εἰπεῖν κατὰ τὴν περὶ αὐτῆς μυριόστομον τῶν ἁγ. Πατέρων ἔκφρασιν, εἶναι θεία ἐντολὴ ἔχουσα αἰώνιον ἐπαγγελίαν. Ὡς τοιαύτη ἡ νησιᾶ εἶναι ἀμετάβλητος οὐδὲ νὰ καταργηθῇ δύναται ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ τῇ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας διοικουμένῃ. Πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς κατάργησιν αὐτῆς σιρετηκίζουσα κατεδικάσθη πίλαι ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἀρχαίων

Γνωστικῶν, Μασσαλιανῶν, Ἀεριανῶν καὶ Εἰκονομάχων.

Ἀλλ' ἡ νηστεία εἶναι καὶ τύπος, καὶ δὴ τύπος τὸ μὲν κατ ἀρχαίαν ἀποστολικὴν παράδοσιν ἐν κανόνος τάξει ἰσχύουσαν ἐν τῇ πράξει τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας, κατοχυρωθεῖσαν δὲ ἐπισήμως ἐν συνόδοις τοπικαῖς τε καὶ οἰκουμενικαῖς καὶ καθορισθεῖσαν ὡς πρός τε τὸν χρόνον καὶ τὸν τρόπον—τὸ δὲ κατὰ συνήθειαν πρῶτον εἰσαχθεὶς κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους διαφόρως ἀναπτυχθεὶς καὶ διατυπωθεὶς μόλις κατὰ τὸν :γ' αἰῶνα προσέλαβεν ὁμοιόμορφον καὶ καθολικὸν χαρακτῆρα ἐν τῇ πράξει τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μετὰ τέσσαρας ἐκεῖθεν αἰῶνας ἔτυχεν ἐπισημοποιήσεώς τινος ἐν ταῖς ἡμιεπίσημον φερούσαις χαρακτῆρα ὁμολογίας τοῦ ιζ'. αἰῶνος. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος τύπος, ὅστις εἶναι τῆς τετραδοπαρασκευῆς καὶ τῆς τεσσαρακοστῆς τοῦ Πάσχα, φέρων τὸ κῦρος μεμαρτυρημένης ἀποστολικῆς παραδόσεως καὶ Οἰκουμενικῆς Συνόδου κατ' οἰδὲν δύναται νὰ διασαλευθῇ ἢ τροποποιηθῇ ὑπὸ Συνόδου μὴ Οἰκουμενικῆς, καὶ ἄνευ ἀντιφάσεως πρὸς ἀποφάσεις καὶ διατάξεις ἀρχαίας Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀκριβῶς ἐκείνας, αἵτινες κατεδίκαζον Λατίνους καὶ Ἀρμενίους διὰ τὰς αὐθαιρέτους αὐτῶν καὶ γνωστὰς περὶ νηστείας καινοτομίας. Ἀλλ' ὁ δεύτερος ὁ περιλαμβάνων τὰς οὕτω καλουμένας τεσσαρακοστὰς Χριστουγέννων, Θεομήτορος καὶ ἁγ· Ἀποστόλων, δύναται νὰ στενοχωρηθῇ, ἵνα κατὰ τὴν ἔκφρασιν εἶπω τοῦ Βαλσαμῶνος, ὅτι καὶ τοῦτο δέδοται ἐξ ἀγράφου ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως—τόσῳ δὲ μᾶλλον ὅσῳ δὲν φέρει τὸ κῦρος καὶ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ προηγουμένου, δὲν εἶναι δηλονότι οὔτε Ἀποστολικῆς παραδόσεως, οὔτε Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Συνεπῶς πολὺ μεταγενέστερον διατυπωθεὶς καὶ ἡμιεπισήμως διακανονισθεὶς δύναται πάλιν ἡμιεπισήμως κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφὴν νὰ ἁπλοποιηθῇ, μορφὴν, ἥτις ἄλλως ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πρώτης περιόδου καὶ ἀρχὰς

ἔτι τῆς δευτέρας περιόδου, ὅτε ἑπταήμεροι ἦσαν αἱ εἰς πάντας ἐπιβαλλόμεναι προεόρτιοι αὗται νηστείαι Αὐγούστου Δεκεμβρίου καὶ Ἰουνίου. Οὕτω δὲ σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ αὐτῶν ἁπλοποιούμεναι αἱ παρ' ἡμῖν νηστεῖαι δύνανται εὐχερέστερον καὶ προθυμότερον ὑπὸ παντὸς εὐσεβοῦς νὰ τηρῶνται – Ἀναστηλοῦνται μάλιστα καὶ αἱ περὶ νηστειῶν διατάξεις καὶ παραδόσεις τῆς ἀρχαίας οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας ἧς καυχώμεθα καὶ δικαίως ὅτι ἐσμὲν οἱ ἀκριβεῖς θεματοφύλακες – Ἐλαφρύνονται δὲ καὶ αἱ συνειδήσεις πάντων, ὅσοι βαρέως αἰσθανόμενοι τὰ ὑπὸ τῶν ἱ. κανόνων ὁριζόμενα ἐπιτίμια, καίπερ σχολάζοντα σήμερον ἐπιθυμοῦσι μὲν, ἀλλὰ δι' οἱουσδήποτε λόγους δὲν δύνανται νὰ τηρῶσιν ἅπαντα τὸν ἀριθμὸν τῶν νηστίμων ἡμερῶν—Καταργοῦνται δὲ καὶ αἱ ὅλως ἀδικαιολογήτως ἐπικρατήσασαι καταλύσεις Τετράδων καὶ Παρασκευῶν τῆς Προφωνησίμου (Ἀρτζιβουρίου), Προνηστίμου (τυρινῆς), δωδεκαημέρου, καὶ αἵτινες ἄλλαι παρεισφρύσασαι ἐν τοῖς Ὡρολογίοις καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἄλλως παρετήρησαν καὶ οἱ σχολιασταὶ τοῦ Πηδαλίου—Λίρονται δὲ ἐπὶ τέλους καὶ τὰ παρεμποδίζοντα τὴν ὅσον οἷόν τε συχνὴν, κατ' Ἀποστολικὴν καὶ Πατερικὴν σύστασιν, τῶν θείων μυστηρίων μετάληψιν, πρὸς τὴν τῆς ὁποίας προπαρασκευὴν ἀρκοῦσι, κατὰ τὸν ἱ. Χρυσόστομον, πενθήμεροι νηστεῖαι ἐν μετανοίᾳ, ἐξομολογήσει καὶ προσευχῇ, κατὰ δὲ Βολσαμῶνα ἑπταήμεροι. Χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ κωλύωνται οἱ τυχὸν δυνάμενοι καὶ βουλόμενοι ὡς καὶ ὑπὸ ἐπιτίμιον εὑρισκόμενοι ἁπάσας ὁμοῦ νὰ νηστεύωσιν ἢ καὶ πλείονας ἔτι νηστείας—«Τίς δοίη λέγει, καὶ ὁ ἱ. Δαμασκηνὸς, πάντα τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνον μίαν ἐπιτελεῖσθαι νηστείαν; Ἀλλ' ἕτερος ὁ τῆς παραινέσεως τρόπος, καὶ ἕτερος ὁ τῆς νομοθεσίας. Ἀρκείτω τὰ νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· νουθετείσθω δὲ ἡ προσθήκη τοῦ ἀγαθοῦ».

SISMANOGLIO MEGARO

Πηγαὶ καὶ βοηθήματα.

Α΄. Πηγαί: Ἐκτὸς τῆς Ἁγ. Γραφῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης. 1) οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ Κανόνες. Συντ. Ρ. καὶ Π. 2) Ἀποστ. Διαταγαί. 3) Διδαχὴ τῶν ΙΒ΄ Ἀποστόλων. 4) Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Κορινθ. Ἐπιστολὴ Κλήμεντος Ρώμης. 5) (Ἑρμᾶς Ποιμήν). 6) Εἰρηναῖος. 7) Κλημ. Ἀλεξανδρεύς. 8) Τερτυλλιανός. 9) Ὠριγένης. 10) Μ. Ἀθανάσιος. 11) Μ. Βασίλειος. 12) Γρηγόριος Θεολόγος. 13) Γρηγόριος Νύσσης. 14) Ἱεροσολύμων Κύριλλος. 15) Χρυσόστομος. 16) Ἐπιφάνιος. 17) Κύριλλος Ἀλεξανδρείας. 18) Ἀστέριος Ἀμάσειος. 19) Εὐσέβειος Καισαρείας. 20) Σωκράτης. 21) Σωζομενός. 22) (Ἱερώνυμος, Ἀμβρόσιος, Αὐγουστῖνος, Κασσιανός). 23) Δωρόθεος Ἀββᾶς. 24) Δσμασκηνός. 25) Φώτιος. 26) Eutychius Alexandrinus Patriarcha. 27) Τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα. 28) Τεμάχιον τυπικοῦ τῆς Μονῆς τῶν Στουδίου, Χρονικὴ Διδασκαλία Θ. Στουδίτου (;). 29) Τυπικὸν Πατριάρχ. Νικολάου Γραμματικοῦ. 30) Τυπικὸν τῆς Δουκαίνης. 31) Τὰ Ψευδαναστασιανὰ Κείμενα. 32) Ὑπόμνημα περὶ Νηστειῶν Θ. Βαλσαμῶνος. Ἀποκρ. πρὸς Μάρκον Ἀλεξανδρείας. Ἑρμηνεῖαι αὐτοῦ τε καὶ ἄλλων ἐπισήμων Ἑρμηνευτῶν τῶν Ἱ. Κανόνων. 33) Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης. 34) Ὁμολογία Μητρ. Κριτοπούλου καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ὁμολογία τοῦ 1642. 25) Πηδάλιον (ἔκδ. 1841).

Σημ. Ἐξ ὅλων τούτων μόνον τοὺς ἐν παρενθέσει συγγραφεῖς ἐμμέσως ἐγνωρίσαμεν δι' ὧν εἴχομεν ἐξῆς βοηθημάτων, ἅτινα εἶναι:

Β΄. 1) Real Encyklopædie, von Dr Hergog (t. 4 p. 321) das Fasten. 2) Αἱ παρὰ τῷ Migne ἁπαντῶσαι ἐν τοῖς Προλεγομένοις, Παραρτήμασιν, καὶ Ὑποσημειώμασι λατινιστὶ κριτικαὶ, ἱστορικαὶ σημειώσεις καὶ εἰδήσεις περὶ Νηστείας ἰδίως ἁπαντῶσαι εἰς τὰ συγγρ. Εἰρην. Κλημ. Ἀλεξανδρ.

Εὐσεβείου, Ἐπιφανίου καὶ Δαμασκηνοῦ. 3) Ἐπιστολιμ. Διατρ. περὶ Γνησιότητος τῶν Ἀποστ. Κανόνων Κ. Οἰκ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. 4) J. Zhisman, Das Eherecht der Orientalichen Kirche (III, 4 § 4). 5) Ἐκκλησ. Δίκαιον, Μίλας μεταφ. Μ. Ἀποστολοπούλου. 6) Κανον. Δικ. Μ. Σακελλαροπούλου, 7) Ἐκκλησ. Ἱστορία Α. Διομήδους Κυριακοῦ. 8) Ἐκκλησ. Ἱστορ. ἀρχιμ. Φ. Βαφείδου. 9) Eglise Byzantine, J. Pargoire. 10) Bibliothèque des Prédicateurs t. v. (J.). 11) Ἐκκλησ. Ἀλήθεια ἔτος Α΄, Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ, Σιών, Ἀνάπλασις, καὶ τελευταῖον μᾶλλον ὡς μέσον βοηθητικὸν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν Βυζαντινῆς ἐποχῆς πηγῶν ἐχρησίμευσεν ἡ πολλοῦ λόγου ἀξία Βυζαντ. Λογοτεχνία Κρουμβάχερ μεταφ. Γ. Σωτηριάδου, ὡς καὶ ἡ Biographie Universelle, Michaud.

Σημ. Ἐν τῇ περὶ νηστείας μελέτῃ ταύτῃ ὁμολογοῦμεν ὅτι οὐδεμίαν ἀπολύτως εἴχομεν αὐτοτελῆ τινα ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν ἢ μονογραφίαν ἐπὶ τοῦ θέματος ἡμῶν, δυστυχῶς οὐδὲ τὴν εἰς τοὺς «Καιροὺς» τοῦ ἀοιδίμου Ν. Δαμαλᾶ δημοσιευθεῖσαν διατριβὴν ἠδυνήθημεν νὰ γνωρίσωμεν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΝΗΣΤΕΙΑΣ ΛΟΓΟΣ Α'.

1. **Σαλπίσατε,** *φησίν,* **ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμῳ ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν** (1). Τοῦτο *πρόσταγμά ἐστι προφητικόν. Ἡμῖν δὲ πάσης σάλπιγγος μεγαλοφωνότερον, καὶ παντὸς ὀργάνου μουσικοῦ εὐσημότερον, τὴν προάγουσαν τῶν ἡμερῶν ἑορτὴν ὑποσημαίνει τὰ ἀναγνώσματα. Ἐγνωρίσαμεν γὰρ τῶν νηστειῶν τὴν χάριν τοῦ Ἡσαΐου, τὸν μὲν Ἰουδαϊκὸν τῆς νηστείας τρόπον παρωσαμένου, τὴν δὲ ἀληθινὴν νηστείαν ἡμῖν παραδείξαντος.* **Μὴ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας** (2). Καὶ ὁ Κύριος· **Μὴ γίνεσθε σκυθρωποί, ἀλλὰ νίψαι σου τὸ πρόσωπον καὶ ἄλειψαί σου τὴν κεφαλήν** (3). *Διατεθῶμεν τοίνυν, ὡς ἐδιδάχθημεν, μὴ κατασκυθρωπάζοντες ἐπὶ ταῖς προσιούσαις ἡμέραις, ἀλλὰ φαιδρῶς πρὸς αὐτάς, ὡς πρέπει ἁγίοις, διατιθέμενοι. Οὐδεὶς ἀθυμῶν στεφανοῦται· οὐδεὶς στυγνάζων τρόπαιον ἵστησι. Μὴ σκυθρωπάσῃς θεραπευόμενος. Ἄτοπον μὴ χαίρειν ἐπὶ ὑγιείᾳ ψυχῆς, ἀλλὰ λυπεῖσθαι ἐπὶ βρωμάτων ὑπαλλαγῇ, καὶ πλείονα χάριν φαίνεσθαι διδόντας ἡδονῇ γαστρὸς ἢ ἐπιμελείᾳ ψυχῆς. Κόρος μὲν εἰς γαστέρα τὴν χάριν ἵστησι· νηστεία δὲ πρὸς ψυχὴν ἀναβιβάζει τὸ κέρδος. Εὐθύμησον, ὅτι σοι δέδοται παρὰ τοῦ ἰατροῦ φάρμακον ἁμαρτίας ἀναι-*

(1) Ψαλμ. 80, 4.
(2) Ἡσ. 58, 4—6.
(3) Ματθ. 6, 16, 17.

ρετικόν. Ὥσπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῶν παίδων ζωογονούμενοι σκώληκες φαρμάκοις τισὶ δριμυτάτοις ἐξαφανίζονται, οὕτως ἁμαρτίαν, ὑποικουροῦσαν τῷ βάθει, ἐναποκτείνει τῇ ψυχῇ, ἐπεισελθοῦσα νηστεία, ἥ γε ὡς ἀληθῶς τῆς προσηγορίας ταύτης ἀξία.

2. **Ἄλειψαί σου τὴν κεφαλήν, καὶ νίψαι τὸ πρόσωπον** (1). *Ἐπὶ μυστήριά σε καλεῖ ὁ λόγος. Ὁ ἀλειψάμενος ἐχρίσατο· ὁ νιψάμενος ἀπεπλύνατο. Ἐπὶ τὰ ἔνδον λάμβανε τῶν μελῶν τὴν νομοθεσίαν. Ἀπόπλυνε τὴν ψυχὴν ἁμαρτημάτων. Χρῖσαι τὴν κεφαλὴν χρίσματι ἁγίῳ, ἵνα μέτοχος γένῃ Χριστοῦ, καὶ οὕτω πρόσελθε τῇ νηστείᾳ. Μὴ ἀφανίσῃς τὸ πρόσωπόν σου ὥσπερ οἱ ὑποκριταί. Ἀφανίζεται πρόσωπον, ὅταν ἡ ἔνδον διάθεσις ἐπιπλάστῳ σχήματι τῷ ἔξωθεν ἐπισκοτῆται, ὥσπερ ὑπὸ παραπετάσματι τῷ ψεύδει καλυπτομένη. Ὑποκριτής ἐστιν ὁ ἐν θεάτρῳ ἀλλότριον πρόσωπον ὑπελθών· δοῦλος ὤν, πολλάκις τὸ τοῦ δεσπότου, καὶ ἰδιώτης, τὸ τοῦ βασιλέως. Οὕτω καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ὥσπερ ἐπὶ ὀρχήστρας τῆς ἑαυτῶν ζωῆς οἱ πολλοὶ θεατρίζουσιν, ἄλλα μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ φέροντες· ἄλλα δὲ τῇ ἐπιφανείᾳ τοῖς ἀνθρώποις δεικνύοντες. Μὴ ἀφάνιζε οὖν τὸ πρόσωπον, Οἷος εἶ, τοιοῦτος φαίνου· μὴ κατασχηματίζου σεαυτὸν πρὸς τὸ σκυθρωπόν, τὴν ἐκ τοῦ δοκεῖν ἐγκρατὴς εἶναι δόξαν θηρώμενος. Οὔτε γὰρ εὐποιΐας σαλπιζομένης ὄφελος, καὶ νηστείας δημοσιευομένης κέρδος οὐδέν. Τὰ γὰρ ἐπιδεικτικῶς γιόμενα οὐ πρὸς τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα τὸν καρπὸν ἐκτείνει, ἀλλ' εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον καταστρέφει· πρόσδραμε τοίνυν φαιδρῶς τῇ δωρεᾷ τῆς νηστείας.*

Ἀρχαῖον δῶρον ἡ νηστεία· οὐ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἀλλ' ἀνανεούμενον ἀεί, καὶ εἰς ἀκμὴν ἐπανθοῦν.

3. *Οἴει με τὴν ἀρχαιογονίαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ νόμου τίθεσθαι; Καὶ νόμου πρεσβυτέρα νηστεία. Ἐὰν μικρὸν ἀνα-*

(1) Ματθ. 6 17.

μείης, εὑρίσκεις τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν. Μὴ οἷου τὴν ἡμέραν τοῦ ἱλασμοῦ, τὴν διατεταγμένην τῷ Ἰσραὴλ τῷ ἑβδόμῳ μηνί, τῇ δεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός(1), ταύτην εἶναι τῆς νηστείας τὴν ἀρχήν. Δεῦρο δὴ διὰ τῆς ἱστορίας βαδίζων, ἀνερεύνησον τὴν ἀρχαιογονίαν αὐτῆς. Οὐ γὰρ νεώτερον τὸ ἐφεύρημα· πατέρων ἐστὶ τὸ κειμήλιον. Πᾶν τὸ ἀρχαιότητι διαφέρον, αἰδέσιμον. Δυσωπήθητι τὴν πολιὰν τῆς νηστείας. Συνηλικιῶτίς ἐστι τῆς ἀνθρωπότητος· νηστεία ἐν τῷ παραδείσῳ ἐνομοθετήθη. Τὴν πρώτην ἐντολὴν ἔλαβεν Ἀδάμ. **Ἀπὸ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ φάγεσθε**(2). Τὸ δέ, οὐ φάγεσθε νηστείας ἐστὶ καὶ ἐγκρατείας νομοθεσία. Εἰ ἐνήστευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἡ Εὔα, οὐκ ἂν ταύτης νῦν ἐδεόμεθα τῆς νηστείας. «Οὐ γὰρ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες(3). Ἐκακώθημεν διὰ τῆς ἁμαρτίας· ἰαθῶμεν διὰ τῆς μετανοίας· μετάνοια δὲ χωρὶς νηστείας ἀργή. «Ἐπικατάρατος ἡ γῆ, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι(4). Στυγνάζειν προσετάχθης, μὴ γὰρ τρυφᾶν. Διὰ νηστείας ἀπολόγησαι τῷ Θεῷ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν παραδείσῳ διαγωγὴ νηστείας ἐστὶν εἰκών, οὐ μόνον καθότι τοῖς ἀγγέλοις ὁμοδίαιτος ὢν ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῆς ὀλιγαρκίας τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμοίωσιν κατώρθου, ἀλλ' ὅτι καὶ ὅσα ὕστερον ἡ ἐπίνοια τῶν ἀνθρώπων ἐξεῦρεν, οὕπω τοῖς ἐν τῷ παραδείσῳ διαιτωμένοις ἐπινενόητο· οὔπω ἡ οἰνοποσία, οὔπω ζωοθυσίαι, οὐχ ὅσα τὸν νοῦν ἐπιθυλοῖ τὸν ἀνθρώπινον.

4. Ἐπειδὴ οὐκ ἐνηστεύσομεν ἐξεπέσομεν τοῦ παραδείσου· νηστεύσωμεν τοίνυν, ἵνα πρὸς αὐτὸν ἐπανέλθωμεν. Οὐχ ὁρᾷς τὸν Λάζαρον, πῶς διὰ νηστείας εἰσῆλθεν εἰς τὸν παράδεισον(5); Μὴ μιμήσῃ τῆς Εὔας τὴν παρακοήν· μὴ πάλιν

(1) Λευῖτ. 16, 29. 23, 27.
(2) Γεν. 2,12.
(3) Ματθ. 9.12.
(4) Γεν. 3, 17, 18.
(5) Λουκ. 16, 20—31.

σύβουλον παραδέξῃ τὸν ὄφιν, φειδοῖ τῆς σαρκὸς τὴν βρῶσιν ὑποτεθέμενον. Μὴ προφασίζου ἀρρωστίαν σώματος καὶ ἀδυναμίαν. Οὐ γὰρ ἐμοὶ τὰς προφάσεις, ἀλλὰ τῷ εἰδότι λέγεις. Νηστεύειν οὐ δύνασαι (εἰπέ μοι); κορέννυσθαι δὲ διὰ βίου, καὶ συντρίβειν τὸ σῶμα τῷ βάρει τῶν ἐσθιομένων δύνασαι; Καὶ μὴν τοῖς ἀσθενοῦσιν οὐχὶ βρωμάτων ποικιλίαν, ἀλλ' ἀσιτίαν καὶ ἔνδειαν οἶδα τοὺς ἰατροὺς ἐπιτάττοντας. Πῶς οὖν ταῦτα ὁ δυνάμενος, ἐκεῖνα προφασίζῃ μὴ δύνασθαι; Τί εὐκοπώτερον τῇ γαστρί, λιτότητι διαίτης παρεγκεῖν τὴν νύκτα ἢ δαψιλείᾳ βρωμάτων βεβαρημένην κεῖσθαι; μᾶλλον δὲ μηδὲ κεῖσθαι, ἀλλὰ πυκνὰ μεταστρέφεσθαι διαρρηγνυμένην καὶ στένουσαν; εἰμὴ καὶ τοὺς κυβερνήτας φήσεις βαρυνομένην τοῖς ἀγωγίμοις ὀλκάδα εὐκολώτερον σάζειν τῆς εὐσταλεστέρας καὶ κοίφης. Τὴν μὲν γὰρ πεπιεσμένην τῷ πλήθει βραχεῖα κύματος ἐπανάστασις κατεβάπτισεν· ἡ δὲ συμμέτρως τῶν ἀγωγίμων ἔχουσα ῥᾳδίως ὑπεραίρει τοῦ κλύδωνος, οὐδενὸς ἐμποδίζοντος αὐτὴν ὑψηλοτέραν γενέσθαι. Καὶ τοίνυν τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα, συνεχεῖ μὲν τῷ κόρῳ καταβαρυνόμενα, εὐκόλως ὑποβρύχια ταῖς ἀρρωστίαις γίνεται· εὐσταλεῖ δὲ καὶ κούφῃ τῇ τροφῇ κεχρημένα, καὶ τὸ προσδοκώμενον ἐκ νόσου κακὸν ὥσπερ χειμῶνος ἐπαιάστασιν ὑπεξέφυγε, καὶ τὸ ἤδη παρὸν ὀχληρὸν ὥσπερ τινὰ σπιλάδος ἐπιδρομὴν διεκρούσατο. Ἢ που καὶ τὸ ἡσυχάζειν κατὰ σὲ τοῦ τρέχειν ἐπιπονώτερον, καὶ τοῦ παλαίειν τὸ ἡρεμεῖν. εἴπερ οὖν καὶ τὸ τρυφᾶν τοῦ λιτῶς διαιτᾶσθαι τοῖς ἀσθενοῦσι φῆς εἶναι καταλληλότερον. Ἡ γὰρ οἰκονομοῦσαι τὸ ζῶον δύναμις αὐτάρκειαν μὲν καὶ λιτότητα ῥᾳδίως κατειργάσατο, καὶ ᾠκείωσε τῷ τρεφομένῳ· πολυτέλειαν δὲ καὶ ποικιλίαν βρωμάτων παραλαβοῦσα, εἶτα ἀντισχεῖν πρὸς τὸ πέρας οὐκ ἐξαρκέσασα, τὰ ποικίλα γένη τῶν νοσημάτων ἐποίησεν.

5. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἱστορίαν βαδιζέτω ὁ λόγος, τὸ ἀρχαῖον τῆς νηστείας δεξιών· καὶ ὅπως πάντες οἱ ἅγιοι, ὥσπερ τινὰ

SISMANOGLIO MEGARO

κλῆρον πατρῶον διαδεξάμενοι οὕτω διεφύλαξαν, πατὴρ παιδὶ παραδιδόντες· ὅθεν καὶ εἰς ἡμᾶς ἀκολουθίᾳ διαδοχῆς διεσώθη τὸ κτῆμα. Οὐκ ἦν ἐν τῷ παραδείσῳ, οὔπω ζωοθυσίαι, οὔπω κρεωφαγίαι. Μετὰ τὸν κατακλυσμόν, **Φάγεσθε πάντα ὡς λάχανα χόρτου**(1). Ὅτε ἀπιγνώσθη ἡ τελείωσις, τότε συνεχωρήθη ἡ ἀπόλαυσις. Δεῖγμα δὲ τῆς τοῦ οἴνου ἀπειρίας Νῶε ἀγνοῶν τοῦ οἴνου τὴν χρῆσιν. Οὔπω γὰρ εἰς τὸν βίον παρεληλύθει, οὐδὲ ἐτέτριπτο ἐν τῇ συνηθείᾳ, τῇ τῶν ἀνθρώπων. Οὔτε οὖν ἄλλον τεθεαμένος, οὔτε αὐτὸς πειραθεὶς, τῇ ἀπ' αὐτοῦ βιάβῃ περιέπεσεν ἀφυλάκτως. Ἐφύτευσε γὰρ ἄμπελον Νῶε, καὶ ἔπιεν ἀπὸ τοῦ καρποῦ, καὶ ἐμεθύσθη(2)· οὐχὶ τῷ πάροινος εἶναι, ἀλλὰ τῷ ἄπειρος εἶναι τῶν μέτρων τῆς μεταλήψεως. Οὕτω νεαρώτερον παραδείσου τὸ εὕρημα τῆς οἰνοποσίας, καὶ οὕτως ἀρχαῖον τὸ τῆς νηστείας σεμνόν. Ἀλλὰ καὶ Μωϋσέα διὰ νηστείας ἔγνωμεν προσβαλόντα τῷ ὄρει(3). Οὐγὰρ ἂν κατετόλμησε καπνιζομένης τῆς κορυφῆς, οὐδ' ἐθάρσησεν εἰσελθεῖν εἰς τὸν γνόφον, εἰ μὴ νηστείᾳ καθώπλιστο. Διὰ νηστείας τὴν ἐντολὴν ὑπεδέξατο δακτύλῳ Θεοῦ γραφεῖσαν ἐν ταῖς Πλαξί. Καὶ ἄνω μὲν ἡ νηστεία νομοθεσίας πρόξενος ἦν, κάτω δὲ ἡ γαστριμαργία εἰς εἰδωλολατρίαν ἐξέμηνεν. **Ἐκάθισε γὰρ ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν**(4). Τεσσαρίκοντα ἡμερῶν προσεδρίαν νηστεύοντος καὶ δεομένου τοῦ θεράποντος ἄχρηστον ἀπέδειξεν οἰνοφλογία μία. Ὃς γὰρ ἡ νηστεία ἔλαβε πλάκας δακτύλῳ Θεοῦ γεγραμμένας ταύτας ἡ μέθη συνέτριψεν οὐκ ἄξιον κρίναντος τοῦ προφήτου μεθύοντα λαὸν νομοθετεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐν μιᾷ καιροῦ ροπῇ διὰ γαστριμαργίας ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὁ τὸν Θεὸν διὰ τῶν μεγίστων τεραστιῶν δεδιδαγμένος, εἰς τὴν Αἰγυπτίων εἰδωλομανίαν ἐξεκυλίσθη. Παράλληλα θὲς

(1) Γεν. 9, 3.
(2) Αὐτοθ. 20, 21.
(3) Ἔξοδ. 24, 18.
(4) Αὐτοθ. 32. 6.

ἀμφότερα· πῶς νηστεία Θεῷ προσάγει, καὶ πῶς τροφὴ τὴν σωτηρίαν προδίδωσι. Κατάβα ὁδῷ βαδίζων ἐπὶ τὰ κάτω.

6· Τί τὸν Ἡσαῦ ἐβεβήλωσε, καὶ δοῦλον ἐποίησε τοῦ ἀδελφοῦ; οὐ βρῶσις μία, δι' ἣν ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια(1). Τὸν δὲ Σαμουὴλ οὐχὶ ἡ μετὰ νηστείας προσευχὴ ἐχαρίσατο τῇ μητρί;(2) Τί τὸν μέγαν ἀριστέαν τὸν Σαμψὼν ἀκαταγώνιστον ἀπειργάσατο; οὐχ' ἡ νηστεία, μεθ' ἧς ἐν τῇ γαστρὶ τῆς μητρὸς συνελήφθη; νηστεία αὐτὸν ἐκύησε· νηστεία αὐτὸν ἐτιθηνήσατο· νηστεία αὐτὸν ἤνδρωσεν, ἣν ὁ ἄγγελος διετάξατο τῇ μητρί(3). **Ὅσα ἐκπορεύεται ἐξ ἀμπέλου, οὐ μὴ φάγῃ καὶ οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ πίῃ**(4). Νηστεία προφήτας γεννᾷ, δυνατοὺς ῥώννυσι· νηστεία νομοθέτας σοφίζει, ψυχῆς ἀγαθὸν φυλακτήριον, σώματι σύνοικος ἀσφαλής, ὅπλον ἀριστεύουσιν, ἀθληταῖς γυμνάσιον. Τοῦτο πειρασμοὺς ἀποκρούεται, τοῦτο ἀλείφει πρὸς εὐσέβειαν, νηψεως σύνοικος, σωφροσύνης δημιουργός. Ἐν πολέμοις ἀνδραγαθεῖ, ἐν εἰρήνῃ ἡσυχίαν διδάσκει. Τὸν Ναζιραῖον ἁγιάζει, τὸν ἱερέα τελειοῖ. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἄνευ νηστείας ἱερουργίας κατατολμῆσαι, οὐ μόνον ἐν τῇ μυστικῇ καὶ ἀληθινῇ λατρείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τυπικῇ τῇ κατὰ τὸν νόμον προσαγομένῃ. Αὕτη θεατὴν ἐποίησε τοῦ μεγάλου θεάματος τὸν Ἠλίαν· τεσσαράκοντα ἡμέρας νηστείᾳ τὴν ψυχὴν ἀποκαθάρας, οὕτως ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ ἐν Χωρήβ ἰδεῖν κατηξιώθη, ὡς δυνατόν ἐστιν ἰδεῖν ἀνθρώπῳ τὸν Κύριον(5) Νηστεύων ἀπέδωκε τῇ χήρᾳ τὸν παῖδα, ἰσχυρὸς φανεὶς κατὰ τοῦ θανάτου διὰ νηστείας· Ἀπὸ νηστεύοντος στόμα φωνὴ ἐξελθοῦσα ἀπέκλεισε τῷ παρανομοῦντι λαῷ τὸν οὐρανὸν τρία ἔτη καὶ μῆνας ἕξ. Ἵνα γὰρ μαλάξῃ τὴν ἀδάμαστον καρδίαν τῶν

(1) Γεν. 25, 30—34·
(2) Α. Βασ. 13—16.
(3) Κριτ. 13, 4.
(4) Αὐτοθ. 14.
(5) Γ. Βασ. 19 8—13.

SISMANOGLIO MEGARO

σκληροτραχήλων, εἴ λεγο καὶ ἑαυτὸν τῇ κακοπαθείᾳ συγκατα δικάσαι. διὰ τοῦτο, **Ζῇ Κύριος, ἔὸη, εἰ ἔσται ὗὦῳ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰμὴ διὰ στόματος μου**(1). Καὶ ἐπήγαγε παντὶ τῷ λαῷ νηστείαν διὰ τοῦ λιμοῦ, ὥστε τὴν ἐκ τῆς τροφῆς καὶ τοῦ ἀνειμένου βίου κακίαν ἐπανορθώσασθαι. Ἐλισσαίῳ δὲ ποταπὸς ὁ βίος ; πῶς μὲν παρὰ τῇ Σουναμήτιδι τῆς ξενίας ἀτέλαυσε; πῶς δὲ αὐτὸς τοῦς προφήτας ἐδεξιοῦτο; Οὐχὶ λάχάνα ἄγρια καὶ ἀλεύρου βραχὺ τὴν φιλοξενίαν ἐπλήρου;(2) Ὅτε καὶ τῆς τολύπης συμπαραληφθείσης κινδυνεύειν ἔμελλον οἱ ἀψάμενοι, εἰμὴ τῇ εὐχῇ τοῦ νηστευτοῦ ἠμαυρώθη τὸ δηλητήριον(3). Καὶ ἁπαξαπλῶς εὕροις ἂν τὴν νηστείαν πάντας τοὺς ἁγίους εἰς τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν χαραγωγήσασαν. Ἔστι τις φύσις σώματος, ἣν καλοῦσιν ἀμίαντον, ἀνάλωτος πυρί, ἥτις ἐν μὲν τῇ φλογὶ κειμένῃ, ἀπηνθρακῶσθαι δοκεῖ, ἐξαιρεθεῖσα δὲ τοῦ πυρός, ὡς ὕδατι λαμπρυνθεῖσα, καθαρωτέρα γίνεται. Τοιαῦτα τὰ τῶν τριῶν παίδων ἐκείνων σώματα ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας ἐκ τῆς νηστείας ἔχοντα τὸ ἀμίαντον(4). Ἐν γὰρ τῇ μεγάλῃ τῇ φλογὶ τῆς καμίνου, οἱονεὶ χρυσὸς τὴν φύσιν ὄντας, οὕτω κρείττους τῆς ἀπὸ τοῦ πυρὸς διεδείκνυντο βλάβης· Ὅπου καὶ χρυσοῦ δυνατώτεροι διεδείκνυντο· οὐ γὰρ ἐχώνευεν αὐτοὺς τὸ πῦρ· ἀλλ' ἐφύλασσεν ἀκεραίους. Καίτοι οὐδὲν ἂν ἐκείνην τότε τὴν φλόγα ὑπέστη, ἣν νάφθα καὶ πισσα καὶ κλιματίδες ἔτρεφον, καὶ ἐπὶ τεσσαρακονταεννέα πήχεις αὐτὴν διαχεῖσθαι, καὶ τὰ κύκλῳ αὐτῆς ἐπινεμομένην πολλοὺς τῶν Χαλδαίων ἐξαναλῶσαι. Ἐκείνην τοίνυν τὴν πυρκαϊὰν μετὰ νηστείας εἰσελθόντες κατεπάτουν οἱ παῖδες, λεπτὸν ἀέρα καὶ ἔνδροσον, ἐν οὔτῳ λάβρῳ πυρὶ ἀναπνέοντες. Οὐδὲ γὰρ τῶν τριχῶν τὸ πῦρ κατετόλμησε, διὰ τὸ ὑπὸ νηστείας αὐτὰς ἐκτραφῆναι(5).

(1) Γ' Βασ. 17, 1.
(2) Δ' Βασ. 4, 42—4.
(3) Αὐτ. 43, 9—41.
(4) Δαν. 1, 8—16.
(5) Αὐτ. 3, 24—50.

7. Δανιὴλ ὁ ἀνὴρ τῶν ἐπιθυμιῶν, ὁ τρεῖς ἑβδομάδας ἄρτον μὴ φαγών, καὶ ὕδωρ μὴ πιών(1), καὶ τοὺς λέοντας νηστεύειν ἐδίδαξε, κατελθὼν εἰς τὸν λάκκον(2). Ὥσπερ γὰρ ἐκ λίθου ἢ χαλκοῦ, ἢ ἄλλης τινος στερροτέρας τινὸς ὕλης συμπεπηγότι, ἐμβαλεῖν οὐκ εἶχον τοὺς ὀδόντας οἱ λέοντες. Οὕτως οἱονεὶ βαφὴ σιδήρου τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρὸς ἡ νηστεία στομώσασα, ἀδάμαστον ἐποίει τοῖς λέουσιν· οὐ γὰρ ἤνοιγον κατὰ τοῦ ἁγίου τὸ στόμα. Νηστεία ἔσβεσεν δύναμιν πυρός, ἔφραξε στόματα λεόντων. Νηστεία προσευχὴν εἰς οὐρανὸν ἀναπέμπει, οἱονεὶ πτερὸν αὐτῇ γινομένη πρὸς τὴν ἄνω πορείαν. Νηστεία, οἴκων αὔξησις, ὑγείας μήτηρ, νεότητος παιδαγωγὸς κόσμος πρεσβύταις, ἀγαθὴ συνέμπορος ὁδοιπόροις, ἀσφαλὴς ὁμόσκηνος τοῖς συνοίκοις. Οὐχ ὑποπτεύει γάμων ἐπιβουλὴν ὁ ἀνὴρ νηστείαις ὁρῶν τὴν γυναῖκα συζῶσαν. Οὐ τήκεται ζηλοτυπίαις γυνή, τὸν ἄνδρα βλέπουσα ἰηστείαν καταδεχόμενον. Τὶς τὸν ἑαυτοῦ οἶκον ἠλάττωσεν ἐν νηστείᾳ; Ἀρίθμησον σήμερον τὰ ἔνδον, καὶ ἀρίθμησον μετὰ ταῦτα· οὐδὲν διὰ τὴν νηστείαν λείψει τῶν ἐν τῷ οἴκῳ. Οὐδὲν ζῶον ὀδύρεται θάνατον, οὐδαμοῦ αἷμα, οὐδαμοῦ ἀπόφασις πυρὰ τῆς ἀπαραιτήτου γαστρὸς ἐκφερομένη κατὰ τῶν ζώων· πέπαυται μαγείρων ἡ μάχαιρα· ἡ τράπεζα ἀρκεῖται τοῖς αὐτομάτοις. Τὸ Σάββατον ἐδόθη, ἵνα ἀναπαύσηται, φησι, τὸ ὑποζύγιόν σου καὶ ὁ παῖς σου. Γενέσθω ἡ νηστεία ἀνάπαυσις ἐκ τῶν συνεχῶν πόνων τοῖς διὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ παντὸς ὑπηρετοῦσιν οἰκέταις. Ἀνάπαυσον σου τὸν μάγειρον, δὸς ἄδειαν τῷ τραπεζοποιῷ, στῆσον τὴν χεῖρα τῷ οἰνοχόῳ· παυσάσθω ποτὲ καὶ ὁ τὰς ποικιλίας τῶν πεμμάτων ἐπιτηδεύων. Ἡσυχασάτω ποτὲ καὶ ὁ οἶκος ἀπὸ τῶν μικρῶν θορύβων, καὶ τοῦ κάπνου καὶ τῆς κνίσσης, καὶ τῶν ἄνω καὶ κάτω διατρεχόντων, καὶ οἱονεὶ ἀπαραιτήτῳ δεσπούῃ γαστρὶ λει-

(1) Δανιὴλ 10,2.
(2) Αὐτ. 6, 16—12.

SISMANOGLIO MEGARO

τουργούντων· πάντως πότε καὶ οἱ φορολόγοι τοῖς ὑποχειρίοις ἐλευθεριάσαι μικρὸν ἐπιτρέπουσι. Δότω τινα ἐκεχειρίαν καὶ ἡγαστὴρ τῷ στόματι, σπεισάσθω ἡμῶν πενθημέρους σπονδίς· ἡ ἀεὶ ἀπαιτοῦσα καὶ οὐδέποτε λήγουσα, ἡ λαμβάνουσα σήμερον καὶ αὔριον ἐπιλανθανομένη. Ὅταν ἐμπλησθῇ, περὶ ἐγκρατείας φιλοσοφεῖ· ὅταν διαπνευσθῇ, ἐπιλαθάνεται τῶν διδαγμάτων.

8. Νηστεία δανείου φύσιν οὐκ οἶδεν, οὐκ ὄζει τόκῳ τράπεζαν τοῦ νηστεύοντος· οὐκ ἄγχουσιν ὀρφανὸν νηστευτοῦ παῖδα τόκοι πατρῷοι, ὥσπερ ὄφεις περιπλεκόμενοι. Καὶ ἄλλως δὲ ἀφορμὴ εἰς εὐφροσύνην ἐστὶ τὸ νηστεύειν. Ὡς γὰρ ἡ δίψα ἡδὺ τὸ ποτὸν εὐτρεπίζει, καὶ λιμὸς ἡγησάμενος ἡδεῖαν παρασκευάζει τὴν τράπεζαν· οὕτω καὶ τὴν τῶν βρωμάτων ἀπόλαυσιν νηστεία φαιδρύνει. Μέσην γὰρ ἑαυτὴν παρενθεῖσα, καὶ τὸ συνεχὲς τῆς τρυφῆς διακόψασα, ποθεινήν σοι τὴν μετάληψιν φανῆναι ποιήσει ὥσπερ ἀπόδημον. Ὥστε, εἰ βούλει σεαυτῷ ἐπιθυμητὴν κατασκευάσαι τὴν τράπεζαν, δέξαι τὴν ἐκ τῆς νηστείας μεταβολήν. Σὺ δέ, ὑπὸ τοῦ σφόδρα τῆς τρυφῆς περιέχεσθαι, λέληθας σεαυτῷ ἀμαυρῶν τὴν τρυφήν, καὶ ὑπὸ τῆς φιληδονίας τὴν ἡδονὴν ἀφανίζων. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ἐπιθυμητόν, ὡς μὴ τῇ συνεχείᾳ τῆς ἀπολαύσεως εὐκαταφρόνητον γίνεσθαι, ὧν δὲ σπανία ἡ κτῆσις, τούτων περισπούδαστος ἡ ἀπόλαυσις. Οὕτω καὶ ὁ κτίσας ἡμᾶς διὰ τῆς κατὰ τὸν βίον ἐναλλαγῆς παραμένειν ἡμῖν τὴν χάριν τῶν δεδομένων ἐμηχανήσατο. Οὐχ ὁρᾷς ὅτι καὶ ἥλιος φαιδρότερος μετὰ τὴν νύκτα; καὶ ἐγρήγορσις ἡδίων μετὰ τὸν ὕπνον; καὶ ὑγεία ποθεινοτέρα μετὰ τὴν πεῖραν τῶν ἐναντίων; Καὶ τράπεζα τοίνυν χαριεστέρα μετὰ τὴν νηστείαν· ὁμοίως μὲν πλουσίοις καὶ εὐτραπέζοις, ὁμοίως δὲ τοῖς λιτοῖς καὶ αὐτοσχεδίοις τὴν δίαιταν.

9. Φοβήθητι τὸ ὑπόδειγμα τοῦ πλουσίου. Ἐκεῖνον παρέδωκε τῷ πυρὶ ἡ διὰ βίου τρυφή. Οὐ γὰρ ἀδικίαν, ἀλλὰ τὸ

ἀβροδίαιτον ἐγκληθεὶς ἀπετηγανίζετο ἐν τῇ φλογὶ τῆς καμίνου. Ἵνα τοίνυν σβέσωμέν ἐκεῖνο τὸ πῦρ ὕδατος χρεία. Καὶ οὐ πρὸς τὰ μέλλοντα μόνον ὠφέλιμος ἡ νηστεία, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ σαρκὶ λυσιτελεστέρα. Αἱ γὰρ εἰς ἄκρον εὐεξίαι ὑποστροφὰς ἔχουσι καὶ μεταπτώσεις ὀκλαζούσης τῆς φύσεως, καὶ ἀναφέρειν τὸ βάρος τῆς εὐεξίας ἀδυνατούσης. Ὅρα μὴ νῦν διαπτύων τὸ ὕδωρ, ὕστερον ρανίδος ἐπιθυμήσεις(1), ὡς καὶ ὁ πλούσιος. Οὐδεὶς ἐκραιπάλησεν ἀπὸ ὕδατος. Οὐδενὸς κεφαλὴ ὠδυνήθη ποτὲ ὕδατι βιρηθεῖσα. Οὐδεὶς ἀλλοτρίων ποδῶν ἐδεήθη ὑδροποσία συζῶν. Οὐδενὸς ἐδέθησαν πόδες, οὐδενὸς χεῖρες ἀπηχρειώθησαν, ὕδατι καταρδόμεναι. Τὸ γὰρ περὶ τὴν πέμψιν πλημμελές, ὃ τοῖς τρυφῶσιν ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ, τοῦτο τὰ σφοδρὰ νοσήματα τοῖς σώμασιν ἐνεργάζεται. Νηστεύοντος σεμνὸν τὸ χρῶμα, οὐκ εἰς ἐρύθημα ἀναιδὲς ἐξανθοῦν, ἀλλ' ὠχρότητι σώφρονι κεκοσμημένον· ὀφθαλμὸς πραΰς, κατεσταλμένον βάδισμα, πρόσωπον σύννουν, ἀκολάστῳ γέλωτι μὴ καθυβριζόμενον, συμμετρία λόγου, καθαρότης καρδίας. Μνήσθητι τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων, **ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, οἱ περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι**(2)· ἐκείνων μίμησαι τὴν ἀναστροφὴν εἴπερ ἐπιζητεῖς αὐτῶν τὴν μερίδα. Τί τὸν Λάζαρον ἐπανέπαυσε τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ;(3) Οὐχὶ ἡ νηστεία; Ἰωάννου δὲ ὁ βίος μία νηστεία ἦν(4), ὃς οὐ κλίνην εἶχεν, οὐ τράπεζαν, οὐ γῆν ἀροσίμην, οὐκ ἀροτῆρα βοῦν, οὐ σῖτον, οὐ σιτοποιόν, οὐκ ἄλλο τι τῶν κατὰ τὸν βίον. Διὰ τοῦτο μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐκ ἀνέστη Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ(5). Παῦλον μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἡ νηστεία, ἣν ἐν τοῖς ὑπὲρ τῶν

(1). Λουκ. 16, 24.
(2) Ἑβρ. 11, 36, 37.
(3) Λουκ. 16, 23.
(4) Ματθ. 3, 4.
(5) Αὐτ. 11, 11.

SISMANOGLIO MEGARO

θλίψεων καυχήμασιν ἀπηριθμήσατο, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε(1). Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ὁ Κύριος ἡμῶν νηστείᾳ τὴν σάρκα, ἣν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβεν, ὀχυρώσας, οὕτως ἐν αὐτῇ τοῦ διαβόλου τὰς προσβολὰς ὑπεδέξατο(2), ἡμᾶς τε παιδεύειν νηστείαις ἀλείφειν καὶ παιδοτριβεῖν ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἀγῶνας, καὶ τῷ ἀντιπάλῳ διὰ τῆς ἐνδείας οἷον λαβὴν ἐνδιδούς. Ἀπρόσιτος γοῦν ἦν αὐτῷ διὰ τὸ ὕψος τῆς θεότητος, εἰ μὴ διὰ τῆς ἐνδείας ὑπέβη πρὸς τὸ ἀνθρώπινον. Ἐπανιὼν μέντοι εἰς οὐρανοὺς τροφῆς ἥψατο, τὴν φύσιν τοῦ σώματος τοῦ ἀναστάντος πιστούμενος(3). Σὺ δὲ ὑπερπιαίνων μὲν σεαυτὸν καὶ κατασαρκῶν οὐκ ἀνίης ; ἐκτήκων δὲ τὸν νοῦν ἐν ἀτροφίᾳ, τῶν σωτηρίων καὶ ζωοποιῶν διδαγμάτων οὐδένα λόγον ποιῇ ; Ἢ ἀγνοεῖς, ὅτι, ὥσπερ ἐπὶ παρατάξεως ἡ τοῦ ἑτέρου συμμαχία ἧττον ποιεῖ τοῦ ἑτέρου, οὕτως ὁ τῇ σαρκὶ προσθέμενος τὸ πνεῦμα καταγωνίζεται, καὶ ὁ πρὸς τὸ πνεῦμα μεταταξόμενος καταδουλοῦται τὴν σάρκα ; Ταῦτα γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκειται(4), ὥστε εἰ βούλει ἰσχυρὸν ποιῆσαι τὸν νοῦν δάμασαι τὴν σάρκα διὰ νηστείας. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ὅσον **ὁ ἔξωθεν ἄνθρωπος διαφθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται**(5) καὶ τό· **ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι**(6). Οὐ καταφρονήσεις τῶν φθειρομένων βρωμάτων ; οὐκ ἐπιθυμίαν λήψῃ τῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ τραπέζης, ἣν πάντως ἡ ἐνθάδε νηστεία προευτρεπίσει ; Ἀγνοεῖς τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ κόρου παχὺν σεαυτῷ τὸν βασανιστὴν κατασκευάζων σκώληκα ; Τίς γὰρ ἐν τροφῇ δαψιλεῖ καὶ τρυφῇ διηνεκεῖ ἐδέξατό τινα κοινωνίαν χαρίσματος πνευματικοῦ ; Μωϋσῆς δευτέραν λαμβάνων

(1) Β' Κορινθ. 11. 27. 12, 2.
(2) Ματθ. 4, 2.
(3) Λουκ· 24, 43.
(4) Γαλατ. 5 17.
(5) Β' Κορινθ· 4 16
(6) Αὐτ· 12,10·

νομοθεσίαν δευτέρας νηστείας προσεδεήθη· Νινευῖται εἰ μὴ καὶ τὰ ἄλογα συνενήστευσαν, οὐκ ἂν διέφυγον τὴν ἀπειλὴν τῆς καταστροφῆς(1). Τίνων ἔπεσε τὰ κῶλα ἐν τῇ ἐρήμῳ;(2) Οὐ τῶν κρεωφαγίαν ἐπιζητούντων ; Ἐκεῖνοι ἕως μὲν ἠρκοῦντο τῇ μάννᾳ καὶ τῷ ἐκ τῆς πέτρας ὕδατι, Αἰγυπτίους Ἐνίκων, διὰ θαλάσσης ὥδευον. Οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν(3). Ἐπειδὴ δὲ ἐμνήσθησαν τῶν κρεῶν τῶν λεβήτων(4), καὶ ἐστράφησαν ταῖς ἐπιθυμίαις εἰς Αἴγυπτον, οὐκ εἶδον τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Οὐ φοβῇ τὸ ὑπόδειγμα ; οὐ φρίσσεις τὴν ἀδηφαγίαν, μήπου σε τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν ἀποκλείσῃ ; Ἀλλ' οὐδ' ἂν ὁ σοφὸς Δανιὴλ τὰς ὀπτασίας εἶδεν, εἰ μὴ νηστείᾳ διαυγεστέραν ἐποίησε τὴν ψυχήν. Ἐκ γὰρ τῆς παχείας τροφῆς οἷον αἰθαλώδεις ἀναθυμιάσεις ἀναπεμπόμεναι νεφέλης δίκην πυκνῆς, τὰς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγγινομένας ἐλλάμψεις ἐπὶ τὸν νοῦν διακόπτουσιν. Εἰ δὲ καὶ ἀγγέλων ἐστί τις τροφή, ἄρτος ἐστίν, ὥς φησιν ὁ προφήτης: **Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος**(5)· οὐ κρέα, οὐδὲ οἶνος, οὐδὲ ὅσα τοῖς δούλοις τῆς γαστρὸς διεσπούδασται.Νηστεία ὅπλον ἐστὶ πρὸς τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων στρατιάν. **Τοῦτο γὰρ τὸ γένος οὐκ ἐξέρχεται εἰμὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ**(6). Καὶ τὰ μὲν ἐκ τῆς νηστείας ἀγαθὰ τοσαῦτα· ὁ δὲ κόρος ὕβρεων ἀρχή· Εὐθὺς γὰρ συνεισπίπτει τῇ τρυφῇ καὶ τῇ μέθῃ καὶ ταῖς παντοδαπαῖς καρυκείαις πᾶν εἶδος ἀκολασίας βοσκηματώδους. Ἔνθεν ἵπποι θηλυμανεῖς οἱ ἄνθρωποι(7) διὰ τὸν ἐκ τῆς τρυφῆς οἶστρον ἐγγινόμενον τῇ ψυχῇ· Παρὰ τῶν μεθυόντων αἱ τῆς φύσεως ἐναλλαγαί, ἐν ἄρρενι μὲν τὸ θῆλυ, ἐν δὲ τῷ θήλυ τὸ ἄρρεν

(1) Ιων. 3,4—10
(2) Ἑβρ· 3, 17
(3) Ψαλμ· 104, 37
(4) Ἐξοδ. 16, 3
(5) Ψαλμ. 77,25.
(6) Μάρκ. 9,28·
(7) Ἱερεμ. 5,8·

ἐπιζητούντων. Νηστεία δὲ καὶ γαμικῶν ἔργων μέτρα γνωρίζει, καὶ τῶν ἐκ νόμου συγκεχωρημένων τὴν ἀμετρίαν κολάζουσα, σύμφωνον σχολὴν ἐμποιεῖ, ἵνα παραμείνωσι τῇ προσευχῇ(1).

10. Μὴ μέντοι ἐν τῇ ἀποχῇ μόνον τῶν βρωμάτων τὸ ἐκ τῆς νηστείας ἀγαθὸν ὁρίζου. Νηστεία γὰρ ἀληθὴς ἡ τῶν κακῶν ἀλλοτρίωσις, **Λύε παντα σύνδεσμον ἀδικίας**(2), ἄφες τῷ πλησίον τὴν λύπην· ἄφες αὐτῷ τὰ ὀφλήματα. **Μὴ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε**(3). Κρεῶν οὐκ ἐσθίεις, ἀλλ' ἐσθίεις τὸν ἀδελφόν. Οἴνου ἀπέχῃ, ἀλλ' ὕβρεων οὐ κρατεῖς. Τὴν ἑσπέραν ἀναμένεις εἰς μετάληψιν, ἀλλὰ δαπανᾷς τὴν ἡμέραν εἰς δικαστήρια. **Οὐαὶ οἱ μεθύοντες, οὐκ ἀπὸ οἴνου**(4). Θυμὸς μέθη ἐστὶ τῆς ψυχῆς, ἔκφρονα αὐτὴν ποιῶν ὡς ὁ οἶνος. Λύπη μέθη ἐστὶ καὶ αὐτή, καταβιβάζουσα τὴν διάνοιαν. Φόβος ἑτέρα μέθη, ὅταν ἐφ' ἃ μὴ δεῖ γένηται. **Ἀπὸ φόβου γάρ,** φησὶν, **ἐχθροῦ ἐξελοῦ τὴν ψυχήν μου**(5). Καὶ ὅλως ἕκαστον τῶν παθημάτων ἐκστατικὸν διανοίας ὑπάρχον, μέθη ἂν δικαίως προσαγορεύοιτο. Ἐννόησόν μοι τὸν ὀργιζόμενον ὅπως μεθύει τῷ πάθει. Οὐκ ἔστιν αὐτὸς ἑαυτοῦ κύριος, ἀγνοεῖ ἑαυτόν, ἀγνοεῖ τοὺς παρόντας· ὥσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ πάντων ἅπτεται, πᾶσι προσπταίει· ἀταμίευτα φθέγγεται, δυσκάθεκτος ἐστι, λοιδορεῖται, τύπτει, ἀπειλεῖ, διόμνυται, βοᾷ διαρρήγνυται. Φύγε ταύτην τὴν μέθην, μηδὲ τὴν διὰ τοῦ οἴνου προσδέξῃ. Μὴ προλάβῃς πολυποσίᾳ τὴν ὑδροποσίαν. Μὴ μυσταγωγείτω σε ἐπὶ νηστείαν ἡ μέθη. Οὐκ ἔστι διὰ μέθης εἴσοδος εἰς τὴν νηστείαν· οὐδὲ γὰρ διὰ πλεονεξίας εἰς δικαιοσύνην, οὐδὲ δι' ἀκολασίας εἰς σωφροσύνην οὐδὲ συλλήβδην εἰπεῖν, διὰ τῆς κακίας εἰς ἀρετήν. Ἄλλη

(1). Α' Κορινθ. 7, 5
(2) Ἡσ. 63, 6.
(3) Αὐτ. 63, 4.
(4) Αὐτ. 11, 21.
(5) Ψαλμ. 63, 2.

θύρα ἐπὶ νηστείαν. Μέθη εἰς ἀκολασίαν εἰσάγει, ἐπὶ νηστείαν αὐτάρκεια. Ὁ ἀθλῶν προγυμνάζεται· ὁ νηστεύων προεγκρατεύεται. Μὴ ὡς ἀμυνόμενος τὰς ἡμέρας, μὴ ὡς κατασοφιζόμενος τὸν νομοθέτην, τῶν πέντε ἡμερῶν τὴν κραιπάλην προαποτίθεσο. Καὶ γὰρ ἀνόνητα πονεῖς, τὸ μὲν σῶμα συντρίβων, μὴ παραμυθούμενος δὲ τὴν ἔνδειαν. Ἄπιστόν ἐστι τὸ ταμεῖον, εἰς τετρημένον πύθον ἀντλεῖς. Ὁ μὲν γὰρ οἶνος διαρρέει, τὴν ἰδίαν ὁδὸν ἀποτρέχων· ἡ δὲ ἁμαρτία ἐναπομένει· οἰκέτης δραπετεύει δεσπότην τύπτοντα· σὺ δὲ παραμένεις τῷ οἴνῳ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν κεφαλήν σου τύπτοντι; Μέτρον ἄριστον τῆς τοῦ οἴνου χρήσεως ἡ χρεία τοῦ σώματος. Ἐὰν δὲ ἔξω τῶν ὅρων γένῃ, αὔριον ἤξεις καρηβαρῶν, χασμώμενος, ἰλιγγιῶν, σεσηπότος οἴνου ἀπόζων· πάντα σοι περιφέρεσθαι, πάντα δονεῖσθαι δόξει. Μέθη γὰρ ὕπνον μὲν ἐπάγει ἀδελφὸν θανάτου, ἐγρήγορσιν δὲ ὀνείρους προσεοικυῖαν.

11. Ἆρα οἶδας τίς ἐστιν ὃν ὑποδέχεσθαι μέλλεις; Ὁ ἐπαγγειλάμενος ἡμῖν, ὅτι **ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν**(1). Τί οὖν προλαμβάνεις τῇ μέθῃ, καὶ ἀποκλείεις τῷ Δεσπότῃ τὴν εἴσοδον; τί προτρέπῃ τὸν ἐχθρὸν προκατασχεῖν σου τὰ ὀχυρώματα; Μέθη Κύριον οὐχ ὑπεδέχεται· μέθη πνεῦμα ἅγιον ἀποδιώκει. Καπνὸς μὲν γὰρ ἀποδιώκει μελίσσας, χαρίσματα δὲ πνευματικὰ ἀποδιώκει κραιπάλη. Νηστεία πόλεως εὐσχημασύνη, ἀγορᾶς εὐστάθεια, οἴκων εἰρήνη, σωτηρία τῶν ὑπαρχόντων. Βούλει αὐτῆς ἰδεῖν τὴν σεμνότητα; Σύγκρινον μοι τὴν σήμερον ἑσπέραν τῇ αὔριον, καὶ ὄψει τὴν πόλιν ἐκ ταραχῆς καὶ ζάλης εἰς γαλήνην βαθεῖαν μεταβαλοῦσαν. Εὔχομαι δὲ καὶ τὴν σήμερον τῇ αὔριον ἐοικέναι κατὰ τὴν σεμνότητα· καὶ τὴν αὔριον μηδὲν φαιδρότητι τῆς σήμερον ἀπολείπεσθαι· ὁ δὲ ἀγαγὼν ἡμᾶς εἰς τὴν περίοδον τοῦ χρόνου Κύριος παράσχοι ἡμῖν, οἷον ἀγωνισταῖς, εἰς τοὺς προαγῶνας τούτους

(1) Ἰωάνν. 14, 23.

SISMANOGLIO MEGARO

τὸ στερρὸν καὶ ἔντοιον τῆς καρδίας ἐπιδειξαμένους, φθάσοι καὶ ἐπὶ τὴν κυρίαν τῶν στεφάνων ἡμέραν· νῦν μὲν τῆς ἀναμνήσεως τοῦ σωτηρίου πάθους, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι τῆς ἀνταποδόσεως τῶν βεβιωμένων ἡμῖν ἐν τῇ δικαιοκρισίᾳ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ὅτι Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

SISMANOGLIO MEGARO

ΚΑΤΑΚΛΕΙΣ

Κατακλείοντες τὸ ὅλον ἔργον ἐπιλέγομεν καὶ περὶ τῆς κοινωνικῆς ἐπιδράσεως τοῦ θέματος ἡμῶν τὰ ὀλίγα ἑπόμενα ταῦτα:

Ἐὰν θέλῃ τις νὰ ἐκφαυλίσῃ ἢ ἐκφυλίσῃ ἔθνος τι ἢ κοινωνίαν δὲν ἔχει ἢ νὰ ἄρξηται κηρύττων κατὰ τὸ ἐπικουρικὸν: Φάγωμεν, πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν», εἴτε κατὰ τὸ ἀρχαῖον λατινικόν· «ede, bibe. lude», εἴτε κατὰ τὸ νεώτερον γαλλικὸν τοῦ ἀρνησιθέου Renan: La vie est bonne. Amusez-vous tant que vous pouvez. Vive l'amour!

Τί οὗτοι διαφέρουσι τοῦ θνητοψύχου Σαρδαναπάλου, οὗ τὸν βίον δηλοῖ τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα:

«Εἰ εἰδὼς ὅτι θνητὸς ἔφυς, τὸν θυμὸν ἄεξε
»Τερπόμενος θαλίησι· θανόντι σοι οὔ τις ὄνησις
»Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι· Νίνου μεγάλης βασιλεύσας
»Τερπν' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια 'κεῖνα λέλειπται
»Ταῦτ' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον καὶ μετ' ἔρωτος».

Τίνας δὲ ὀλεθριωτάτας συνεπείας ἔσχον ἢ ἔχουσι καὶ ἔξουσι τὰ πολυτελῆ ταῦτα καὶ εὔθυμα κηρύγματα παρὰ τὰ νομιζόμενα πένθιμα καὶ εὐτελῆ, ἀλλὰ σωτήρια πάντοτε διδάγματα τῆς προφητείας ἢ τῆς σοβαρᾶς φιλοσοφίας, μάρτυς ἡ ἱστορία συμμαρτυροῦσα τῷ περιωνύμῳ τῆς ἀρχαίας καὶ Μεγάλης Ἑλλάδος φιλοσόφῳ Πυθαγόρᾳ εἰπόντι: «Εἰσιέναι εἰς τὰς πόλεις πρῶτον τρυφὴν ἔπειτα κόρον, εἶτα ὕβριν, μετὰ δὲ ταῦτα ὄλεθρον (Στοβ. 45, 79). Διττὴν γὰρ ἔλεγεν εἶναι διαφορὰν τῶν ἡδονῶν· τὴν μὲν ἐν γαστρὶ καὶ ἀφροδισίοις (διὰ πολυτελείας κεχωρισμένην) ἀπείκαζε ταῖς ἀνδροφόνοις Σειρήνων ᾠδαῖς· τὴν δ' ἐπὶ καλοῖς καὶ δικαίοις τοῖς πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίοις, ὁμοίως καὶ παραχρῆμα ἡδεῖαν καὶ εἰς τὸ ἐπιὸν ἀμεταμέλητον, ἣν ἔφασκεν ἐοικέναι μουσῶν τινι ἁρμονίᾳ» (Βίος Πυθαγ. παρὰ Πορφυρ.).

Δεινόν, δεινόν, λέγει πού τις τῶν ἀρχαίων, εἰ οἱ μὲν ἀθληταὶ καὶ οἱ κιθαρῳδοὶ γαστρὸς καὶ ἡδονῶν κρατοῦσιν, οἱ μὲν τῆς φωνῆς χάριν, οἱ δὲ τοῦ σώματος· σωφροσύνης δ' ἕνεκα οὐδεὶς τούτων καταφρονήσει».

Καὶ ἕτερός που πάλιν παραινεῖ·

«Τῶν δὲ κράτει· ψυχῆς ἤθει ἀγαλλομένη

»Οὔθ' ὑπὸ χρυσίων δουλομένη, οὔθ' ὑπὸ ἐρώτων

»Τηξιπόθων . . . .

Καὶ τὸ ὅλον ἐπιλέγει :

»Ἡδονῇ τ' ἀνδραποδώδει ἀδούλωτοι καὶ ἄκναπτοι

»Ἀθάνατον βασιλείαν, ἐλευθερίαν τ' ἀγαπῶσιν».

Καθόλου δὲ εἰπεῖν κατὰ Φίλωνα· «ἡ φιλοσοφία ἐγκράτειαν μὲν γαστρὸς, ἐγκράτειαν δὲ τῶν μετὰ γαστέρα ἀναδιδάσκει. Καὶ ταῦτα λέγεται εἶναι δι' αὐτὰ αἱρετά, σεμνότερα δὲ φαίνοιτο, εἰ Θεοῦ τιμῆς καὶ ἀρεσκείας ἐπιτηδεύοιτο».

Ὅθεν καὶ ἡ προφητεία τοῦ Θεοῦ ἐντέλλεται : Ἁγιάσατε νηστείαν· κηρύξατε θεραπείαν».

Κατὰ ταῦτα ἀνάγκη δυοῖν θάτερον, ἢ ὁ ἐμπαθὴς αἰὼν οὗτος νὰ ἐξυψωθῇ καὶ θεραπευθῇ· ἢ τέλεον ἐξασθενήσας νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν φθορὰν καὶ ἀπωλεσθῇ.

Ἐὰν κατὰ τὴν πρώτην ὑπόθεσιν ὁ κόσμος ὁσημέραι ἐπιστημονικῶς προαγόμενος ἤθελε παραλλήλως προαχθῇ καὶ ἠθικῶς βελτιούμενος κατὰ τὰς ἁγίας ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου οἷον περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀγάπης, ἐπιτύχῃ τὴν ἁρμονίαν τοῦ ἀληθοῦς καὶ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, καὶ τὴν ἐν παντὶ ἑνότητα ἔν τε τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ πίστει καὶ τῇ πολιτικῇ—ἐλπὶς τότε νὰ συναντηθῶσιν εἰς ἓν ὁμοῦ πάντων τὰ ἰδεώδη καὶ οἱ εὐγενεῖς πόθοι καὶ σκοποί, καὶ ἑνούμενοι νὰ ἀποτελέσωσι μίαν βασιλείαν, τὴν παγκόσμιον καθολικὴν εἰρήνην καὶ ἁρμονίαν· ἐλπὶς νὰ ἐκπληρωθῇ καὶ ἡ εὐαγγελικὴ ἐκείνη ἐπαγγελία περὶ μιᾶς ποίμνης, ἧς ποιμὴν ἔσται ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας, ὁ Πατὴρ τῆς ἀγάπης καὶ Κύριος τῆς δόξης. Ἐλπὶς νὰ ἰσοπεδωθῶσι τότε τὰ πάντα κατὰ τό, «πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας». Ἐλπὶς νὰ ἀνακαινισθῇ καὶ τὸ ὁσημέραι ἐπαχθὲς ὁλονὲν ἀνισόρροπον ἅμα καὶ ἑτοιμόρροπον γιγνόμενον κοινωνικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα, ἀφ' οὗ μεθ' ὅλων τῶν εἰδώλων αὐτοῦ καταπέσῃ, τῶν εἴτε κοινωνικῶν, εἴτε πολιτικῶν ἢ φυλετικῶν καὶ παντὸς ἄλλου εἴδους προλήψεων καὶ καταχρήσεων, τῶν εἰς βάρος ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος καταδυναστευόντων.

Τὰ εἴδωλα ταῦτα ἐν πρώτοις εἶναι τοῦ αἱμοχαροῦς καὶ ἀκορέστου Μολὸχ, τὸν ὁποῖον εἰσέτι δὲν ἐκόρεσαν αἱ ἀπὸ τοσούτων αἰώνων ἀνθρωποθυσίαι καὶ ἑκατόμβαι αἱμάτων, οἱ σήμερον κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν βαρύτατοι ὁπλισμοί, οἵτινες ἴσως δὲν θὰ βραδύνωσι νὰ ἀναφλεχθῶσιν εἰς παγκόσμιον πύρωσιν, καὶ οἱ ἀνυπολόγιστοι τῶν ὁποίων προϋπολογισμοὶ εἰς ἑκατομμύρια ἐπὶ ἑκατομμύρια ἀνερχόμενοι ἐὰν διετίθεντο πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ βάρους τῶν πολλαπλῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν εἴτε πρὸς θεραπείαν τῶν ἀπείρων πληγῶν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος, ἀλλοίαν ὄψιν θὰ παρεῖχε σήμερον ὁ κόσμος οὐ πολὺ ἀπέχουσαν τῆς τοῦ παραδείσου. Τὸ δὲ μέγα οἰκονομικὸν ζήτημα, τὸ ζήτημα τοῦ ἄρτου, τὸ ζήτημα τῶν κοινωνιστῶν, τὸ ὁποῖον μέλλει ποτὲ νὰ ταράξῃ σύμπαντα τὸν κόσμον, δὲν θὰ ἐγεννᾶτο, εἰ καὶ ἐγεννᾶτο δὲν θὰ εἶχε τόσους κινδύνους.

Καὶ ὅμως . . .

« Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ποιῆσαι τὴν γνώμην » αὐτοῦ, καὶ ποιῆσι μίαν γνώμην» (Αποκ. 18, 17).

Ἔπειτα εἶναι τοῦ ἀπλήστου, ἀδυσωπήτου καὶ ἰδιοτελοῦς Μαμωνᾶ, Μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, εἰς ὃν ἀργυρώνυνται σχεδὸν πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὡς εἵλωτες δουλεύουσιν ἀντὶ ἐπιουσίου ἄρτου, ὃν κἂν νὰ ἐξασφαλίσωσι πολλάκις δύνανται οἱ περισσότεροι—εἰς ὃν ἔτι δὲν ἤρκεσαν οἱ ἀεννάως καὶ ὡσεὶ αἵματος θρόμβοι ἐκχυνόμενοι ἱδρῶτες ἑκατομμυρίων λιμοκτονούντων Παρίων καὶ οἱ στεναγμοὶ τόσων ἄλλων εἴτε ἀποκλήρων τῆς τύχης εἴτε συντριμμάτων· δι' ὃν τὰ πάντα ἀσυνειδήτως ἐκμεταλλεύονται ὅσιά τε καὶ δίκαια, θεῖα καὶ ἀνθρώπινα, ἐξαγοράζονται, πωλοῦνται, ἐξαχρειοῦνται. Καίτοι κατηγορηματικώτατα ἀπεφάνθη ὁ εἰπών :

« Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ Μαμωνᾷ» (Ματθ. 6, 15).

Καὶ τὸ ἕτερον πάλιν εἶναι τῆς φιλαρέσκου Βάαλ, εἰς τὴν λατρείαν τῆς ὁποίας σχεδὸν εἶναι ἀφιερωμέναι πᾶσαι αἱ πολυτελεῖς τέχναι καὶ ἐπίνοιαι· καὶ ἡ ὁποία δι' ὧν παρ' αὐταῖς κοσμεῖται φίλτρων σύρει αἰχμάλωτον τὴν ἄπειρον νεότητα ὄπισθεν τοῦ ἀνδροφόνου αὐτῆς ἅρματος, συλεῖ τὰς περιουσίας ὅλων καὶ σβέννυσιν ἑστίας οἰκογενειῶν.

Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν, ἐὰν ὁ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ταῖς τοῦ βίου ἀπάταις συμφθειρόμενος, πλανῶν καὶ πλανώμενος καὶ ἐκβακχευόμενος αἰῶν ἡμῶν ἐνασμενίζεται καὶ ἀδιαφορεῖ βλέπων ἑαυτὸν κα-

ταδεδικασμένον ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ αἰσχρᾷ δουλείᾳ τῶν εἰδώλων τούτων—οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἀνίατα νοσῶν μοιραίως θὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ ἐν τῇ κσθολικῇ διαφθορᾷ, ἧς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πρόοδον ἀχαλινώτως καλπάζουσαν ἀδύνατον μακρὰν τοῦ Θεοῦ νὰ ἀνακόψῃ ἡ σήμερον γαυριῶσα πολυώνυμος καὶ πολυειδὴς Ἐπιστήμη καὶ πολυτελὴς τέχνη ..... «Καὶ τὸ μυστήριον, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, μόνον ὁ κατέχων (καὶ οὗτός ἐστιν ὁ χριστιανισμὸς ὁ διὰ τῆς ἁγίας αὐτοῦ πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης κατέχων τὴν πρόοδον αὐτῆς), ἕως ἐκ μέσου γένηται: ἐκλείψῃ δηλονότι πᾶσα εἰς Χριστὸν πίστις καὶ ψυγῇ ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν, καὶ ἐπέλθῃ ἡ καθολικὴ ἀποστασία—ὅτε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε ἑαυτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός· οὗ ἐστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς· καὶ διὰ τοῦτο πέμψει ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει· ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ (Β' Θεσσ. 3—12.) Κεφάλαιον ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, **ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ Πνεῦμα λέγει ταῖς Ἐκκλησίαις: Ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι, καὶ ὁ ρυπῶν ρυπωσάτω ἔτι· καὶ ὁ δίκαιος δικαιωθήτω ἔτι· καὶ ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι· ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος ἥξει καὶ οὐ χρονιεῖ** (Ἀποκ. 22, 11. Ἑβρ. 10, 37) **ὁ μέλλων κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς·**

ΟΥ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΟΥΚ ΕΣΤΑΙ ΤΕΛΟΣ

SISMANOGLIO MEGARO

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

ΕΚ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΝΗΣΤΕΙΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Κλήμης ὁ Ρώμης: Κρείσσων νηστεία προσευχῆς (Β' Κορινθ· κ. 16)

Κλημ. Ἀλεξανδρεὺς: Κρατεῖν ἡδονῶν, γαστρός τε ἔτι καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα δεσπόζειν ἀρχικώτατον. (Παιδαγ. II, 10).

Αὐτ: Ἐγκράτεια θεμέλιος γνώσεως καὶ προεισαγωγή τις ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ ἐπὶ τὸ τέλειον ὁρμή. (Στρωμ· VII, 12)

Ὠριγένης—Κάλυμμα τῆς ψυχῆς ἡ νηστεία κρύπτουσα τὰ πάθη αὐτῆς, τοὐτέστιν ἐπιθυμίαν αἰσχρὰν, θυμὸν ἄλογον. Ὁτοίνυν μὴ νηστεύων γεγύμνωται ἀσχημονῶν. (Ἑρμην. ψαλμ. 68, 11).

Αὐτ.—Οὐδὲν οὕτω ταπεινοῖ τὴν ψυχὴν ὡς νηστεία. (Ἑρμην. ψαλμ. 34, 13)

Χρυσόστομος—Ὁ νηστεύων μετὰ νήψεως εὔχεται καὶ τὰς ἐπιθυμίας σβέννυσιν τὰ πονηρὰς καὶ ἐξιλεοῦται τὸν Θεὸν καὶ ταπεινοῖ τὴν ψυχὴν ἐπαιρομένην . . . Καὶ γὰρ φιλοσοφίαν πολλὴν ἐντίθησιν καὶ ἄγγελον ἐξ ἀνθρώπων κατασκευάζει (Ὁμιλ 57 εἰς Ματθ).

Ἰωαν. Κλιμ.—Ὁ τὴν ἑαυτοῦ θεραπεύων γαστέρα καὶ πνεῖμα πορνείας νικῆσαι βουλόμενος, ὅμοιός ἐστι τῷ μετ' ἐλαίῳ σβεννύοντι ἐμπρησμόν. Θλιβομένης κοιλίας ταπεινοῦται καρδία· θεραπευομένης ταύτης γαυριᾷ λογισμός· (λόγ· 14).

Γρηγ. Θεολ.—Ἀρχαία ἡ ἐντολὴ καὶ ἡμῖν ὁμόχρονος ψυχῆς τε οὖσα παιδαγωγία καὶ τροφῆς σωφρόνισμα ἣν ἐπετάχθημεν εἰκότος ἵν' ὃ μὴ φυλάξαντες ἀποβεβλήκαμεν, φυλάξαντες ἀπολάβωμεν (λογ. 45 εἰς τὸ ἅγ. Πάσχα).

Γρηγόρ Σιναΐτης—Ἐν δυσὶν ἐντολαῖς οἱ ἀγωνισταὶ πάλιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα ἔρχονται δι' ὑπακοῆς καὶ νηστείας· ἐκ γὰρ τῶν ἐναντίων τούτων ἡ καλία πᾶσα τῷ γένει τῶν βροτῶν ὑπεισῆλθεν. (περὶ ἐντολῶν).

Μ. Βασίλειος—Ἵνα πάντα συνελὼν εἴπω· εἰ κρατήσεις γαστρὸς, οἰκήσεις παράδεισον εἰ δὲ οὐ κρατήσεις γέγονας θανάτου παρανάλωμα. Τὸ γὰρ τῆς γαστριμαργίας πάθος οὐκ ἐν πλήθει βρωμάτων τὴν ἰδίαν ἰσχὺν ἐπιδείκνυσθαι πέφυκεν ἀλλ' ἐπιθυμίᾳ καὶ μικρᾶς γεύσεως. (περὶ ἀποταγῆς)

Αὐτόθι—Νηστείας καιρὸς οὐ τὸ θέλημα ἑκάστου, ἀλλ' ἡ χρεία τῶν εἰς θεοσέβειαν ἠκόντων. Πᾶσα κρίσις ἰδίου θελήματος ἐπισφαλής (137 ἀποκρ. πρβλ. 129).

Αὐτ.—Γαστρὸς παιδαγωγία παθῶν ἐστι κένωσις· παθῶν δὲ κένωσις ἀταραξία καὶ γαλήνη ψυχῆς· γαλήνη δὲ ψυχῆς ἀρετῶν γονιμωτάτη πηγή. Ἐγκράτεια δὲ γαστρὸς ἀρίστη ἡ ἑκάστῳ μετρουμένη πρὸς τὴν του σώματος δύναμιν. Ἐνίοις μὲν γὰρ ἡ ἐπιτεταγμένη κακοπάθεια ὄλυπος ὤφθη καὶ ἄνεσις μᾶλλον ἢ πόνος ἔδοξε διὰ τὸ στερρὸν καὶ ἀνένδοτον τῆς τοῦ σώματος κατασκευῆς καὶ δυνάμεως· τὸ δὲ τοίτοις ἀνεκτὸν ἑτέροις κινδύνων ὑπόθεσις γέγονε. Σωμάτων γὰρ πρὸς σώματα τοιαύτην ἄν τις εὕροι διαφοράν, ὅσην χαλκοῦ καὶ σιδήρου πρὸς τὰ φρυγανώδη τῶν ξύλων.

Ὥστε ἐγκράτειαν αἱρεῖσθαι πρὸς τὸν λόγον τῆς ὑπαρχούσης δυνάμεως. Ἀρεταὶ μὲν

γὰρ ἐν μόνῃ τῇ ψυχῇ κατορθούμεναι πᾶσαι ὁμοίως ταχθήσονται οἷον πραότης, ἐπιείκεια, ταπεινοφροσύνη, ἀγαθωσύνη, φιλαδελφια, τὸ ἄδολον, τὸ φιλάληθες, τὸ συμπαθὲς, τὸ ἥμερον, τὸ φιλάνθρωπον· ταύτας γὰρ ἐξαιρέτους φαμὲν ἀρετὰς, ἐπείπερ εἰς τὴν αὐτῶν κτῆσίν τε καὶ κατόρθωσιν οὐδὲν πλέον τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ συνεισφέρει ἢ τὸ βουλευτήριον αὐτῇ γενέσθαι τῆς περὶ αὐτῶν διασκέψεως Ἐγκράτειαν δὲ ἑκάστῳ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ σώματος ὁρισθήσεται, ὥστε μὴ ἔλαττον τῆς ὑπαρχούσης δυνάμεως διελθεῖν, μήτε τοῖς ὑπὲρ τὴν δύναμιν ἐπεκτείνεσθαι. Καὶ τοῦτο γὰρ οἶμαι, προσήκει σκοπεῖν. ὅπως ἄν, μὴ τῇ ἀμετρίᾳ τῆς ἐγκρατείας τὴν δύναμιν τοῦ σώματος καταλύσαντες, ἀργὸν αὐτὸ καὶ ἄπρακτον πρὸς τὰ σπουδαῖα τῶν πράξεων ἀποφήνωμεν. Οὐ γὰρ δὴ ποιῶν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἀργὸν καὶ ἀκίνητον αὐτὸν εἶναι βεβούληται, ἀλλ' ἐνεργὸν ὑπάρχειν πρὸς τὰ καθήκοντα, ἐν μὲν τῷ παραδείσῳ κελεύσας τὸν Ἀδὰμ ἐργάζεσθαι. . . Τὰ δὲ πρὸς τὸν Ἀδὰμ εἰρημένα, πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτοῦ γεγενημένοις εἴρηται . . . προσήκει τοίνυν μηδὲν καινοτομεῖν παρὰ τὴν φύσιν καὶ τοὺς ὅρους τοῦ εὐεργέτου τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐμμένοντας τούτοις ἐμπράκτως ἔχειν τὸ σῶμα μηδαμοῦ ταῖς ἀμετρίαις παραλυόμενον, τοῦτο γὰρ, οἶμαι, ἀρίστης οἰκονομίας ἐστί, τὸ τοῖς κειμένοις κατακολουθεῖν ὅροις» (Κεφάλαια διατάξεων, δ')

Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης — Σύμμετρος ἔστω τῆς ἀρετῆς ὁ πόνος, ἵνα μὴ ἄμετρος γένηται τῆς μεταβολῆς ὁ τρόπος.

Μ. Ἀθανασ· — Κόρος τῇ σαρκὶ σκιρτήματα ἐμποιεῖ καὶ φρυάγματα· ἐγκράτεια δὲ αὐτὴν ὑποπιάζει καὶ δουλαγωγεῖ·

Γρηλ. Θεολ. — Κόρος πατὴρ ὕβρεως.

Κλημ. Ἀλεξ· — Ὕβρις δὲ ἡ πολυώνυμος καὶ πολυειδὴς ἐπειδὰν ἑκτραπῇ κατὰ τοῦτο τῆς ἀταξίας τὸ μέρος, τὸ κατὰ τὴν ἀφροδίτην λαγνεία κέκληται, τὸ λαγνικὸν καὶ δημῶδες· ἐξ ὧν αὐξηθέντων τὸ πολὺ τῶν νοσημάτων πλῆθος ἐπισυμβαίνει, φιλοψία, φιλοινία, φιλογυνία καὶ δὴ καὶ ἀσωτία καὶ φιληδονία πᾶσα. ὧν τυραννεύει ἐπιθυμία· μυρία δὲ τούτοις συναύξεται ἀδελφὰ παθήματα, ἐξ ὧν τὸ ἀκόλαστον ἦθος. Λέγει δὲ ἡ γραφὴ «Ἑτοιμάζονται ἀκολάστοις μάστιγες καὶ τιμωρίαι ὤμοις ἀφρόνων (Παροιμ. 19, 29) τὴν ἰσχύν, τῆς ἀκολασίας καὶ τὴν ἔντονον ὑπομονὴν, ὤμους ἀφρόνων καλοῦσα. Διὰ τοῦτο τοι «Ἀπόστησον ἐλπίδας κενὰς καὶ ἐπιθυμίας, φησιν, ἀπρεπεῖς ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ. Κοιλίας δὲ ὄρεξις καὶ συνουσιασμὸς μὴ καταλαβέτωσάν με (Ἐκκλησιασ. 23,4—6). (Παιδαγ· II, 10).

Μ· Βασ· Περὶ ἀποταγῆς· Σχόλιον — Πολλοὺς εἶδον πάθεσι κρατηθέντας ἐν ὑγείᾳ γενομένους· ἕνα δὲ ἐκ πάντων λαθροφάγον ἢ γαστρίμαργον οὐκ εἶδον. ἀλλ' ἢ ἀποραγέντας τοῦ ἐγκρατοῦς βίου· ἢ τῷ κόσμῳ συνδιαφθαρέντας ἢ τοῖς ἐγκρατέσιν ἐναποκρίπτεσθαι πειρωμένους· ψεῦσται γὰρ εἰσὶν οὗτοι· πολύορκοι, ἀντιστάται, ἀντιπλῆκται, ἀνακράται, ἀρπησίφαγοι, ἀνελεύθεροι ἀβροδίαιτοι, μεμψίμοιροι, ἐρευνηταὶ, σκοτινοχάρεις, πάσης τῆς ἐναρέτου πολιτείας ἀντεργάται ἐκούσιοι. Ἵνα διὰ τῆς γαστριμαργίας πάθος σκεπάσωσι τῷ ἐσμῷ τῶν κακῶν περιπίπτωσιν. Οἵτινες τῷ μὲν σχήματι εἰσιν ἐν τοῖς ἐργαζομένοις, τῷ δὲ πράγματι εἰσὶ κατακεκριμένοι.

Νεῖλος — Ἀρχὴ καρποφορίας ἄνθος καὶ ἀρχὴ πρακτικῆς ἐγκράτεια· ὁ κρατῶν γαστρὸς ἐλαττοῖ πάθη, ἠττώμενος δὲ βρώμασιν αὔξει τὰς ἡδονάς. Ἀρχὴ ἐθνῶν Ἀμαλὴκ, καὶ ἀρχὴ παθῶν γαστριμαργία. Ὕλη πυρὸς ξύλα ὕλη δὲ γαστρὸς βρώματα· ξύλα πολλὰ μεγάλην ἐγείρει φλόγα. πλῆθος δὲ βρωμάτων τρέφει ἐπιθυμίαν. Φλὸξ ἀμαυροῦται ἐπιλειπούσης ὕλης, καὶ βρωμάτων ἔνδεια μαραίνει ἐπιθυμίαν . . . Ἐπιθυμία βρώσεως ἔτεκε παρακοὴν καὶ γεῦσις ἡδεῖα ἐξέβαλε παραδείσου, πολυτέλεια βρωμάτων τέρπει λαιμὸν, τρέφει δὲ σκώληκα ἀκολασίας ἀκοίμητον. Ἐνδεὴς γαστὴρ ἐν προσευχῇ ἀγρυπνεῖν παρασκευάζει· ἡ δὲ πεπληρωμένη ὕπνον ἐπάγει πολύν. Νηφάλιον φρόνημα ἐν ξηροτάτῃ διαίτῃ, ὑγρὸς δὲ βίος βαπτίζει νοῦν εἰς βυθὸν. Νηστεύοντος προσευχὴ νεοσσὸς ἀετοῦ ἀνιπτάμενος, ἡ δὲ τοῦ κραιπαλοῦντος βαρυνομένη τῷ κόρῳ, καθέλκεται. Νηστεύοντος νοῦς, ἀστὴρ ἐν αἰθρίᾳ λαμπρός, ὁ δὲ τοῦ κραιπαλοῦντος ἐν σκοτομήνῃ καλύπτεται· Ὁμίχλη καλύπτει ἡλιακὰς ἀκτῖνας καὶ

νοῦν σκοτίζει παχεῖα βρωμάτων ἀνάδοσις. Κεφ. α' Migne t 79 σ. 1146. Χερσωθεῖσα γῆ ἀκάνθας τίκτει, καὶ νοῦς γαστριμάργου βλαστάνει λογισμοὺς αἰσχροὺς. Οὐκ ἔστιν ἐν βορβόρῳ εὑρεῖν ἀρώματα, οὐδὲ ἐν γαστριμάργῳ θεωρίας εὐωδίαν. Μνήμας μαρτύρων ἀριθμεῖ ψυχὴ γαστριμάργου, ἡ δὲ τοῦ ἐγκρατοῦς μ.μεῖται βίους αὐτῶν. Δειλὸς στρατιώτης φρίσσει σάλπιγγα σημαίνουσαν πόλεμον καὶ γαστρίμαργος κηρυττομένην ἐγκράτειαν· κεφ. β'. Ἵππος εὐήνιος ἐνδελὲς σῶμα καὶ οὐ μὴ καταβαλεῖ τὸν ἀναβάτην ποτέ, ὁ μὲν γὰρ εἴκει ἀγχόμενος χαλινῷ καὶ τῇ χειρὶ πείθεται τοῦ ἡνιόχου, σῶμα δὲ δαμάζεται ἐν λιμῷ καὶ ἀγρυπνίᾳ καὶ οὐκ ἀποσκιρτᾷ τοῦ ἐπιβατοῦντος λογισμοῦ, οὐδὲ χρεμετίσει κινούμενον ὑπὸ ὁρμῆς ἐμπαθοῦς κεφ. γ'.

Κεφ. δ'. — Ὁ πληρῶν γαστέρα καὶ ἐπαγγελόμενος σωφρονεῖν ὅμοιός ἐστι τῷ λέγοντι χαλινοῦν πυρὸς ἐνέργειαν ἐν καλάμῃ· ὃν τρόπον γὰρ πυρὸς ροπὴν ἐν καλάμῃ τρέχουσαν ἀδύνατον ἐπισχεῖν, οὕτως ὁρμὴν ἀκόλαστον φλεγομένην ἐν κόρῳ παῦσαι ἀδύνατον. στῦλος ἐπερείδεται βάσει καὶ πορνείας πάθος ἐπαναπαύεται κόρῳ· εἰς λιμένα ἐπείγεται χειμαζομένη ναῦς καὶ ψυχὴ σώφρονος ἐπιζητεῖ ἐρημίαν· φεύγει ἡ μὲν κύματα θαλάσσης ἀπειλοῦντα κίνδυνον, ἡ δὲ μορφὰς γυναικῶν ὀδυνούσας ὕλεθρον. Μορφὴ κεκαλωπισμένη κύματος χεῖρον βυθίζει· τοῦ μὲν γὰρ ἔστι διανήξασθαι, πόθῳ ζωῆς, μορφὴ δὲ γυναικὸς ἀπατήσασα καταφρονεῖν πείθει καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Χρυσόστομου: — Καλὸν ἐνταῦθα στενάξαι μέγα καὶ ἀνοιμῶξαι πικρὸν οὐ γὰρ μόνον τοὺς ὑποκριτὰς μιμούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους παρεληλύθαμεν. Οἶδα γὰρ οἶδα, πολλοὺς οὐχὶ νηστεύοντας καὶ ἐπιδεικνυμένους μόνον ἀλλὰ καὶ μὴ νηστεύοντας καὶ τὰ τῶν νηστευόντων προσωπεῖα περικειμένους, καὶ ἀπολογίαν χείρονα τῆς ἁμαρτίας προβαλλομένους.

Ἵνα γὰρ μὴ σκανδαλίσω, φησὶ τοὺς πολλοὺς τοῦτο ποιῶ. Τί λέγεις; Νόμος ἐστὶ θεῖος ὁ ταῦτα κελεύων καὶ σκανδάλου μέμνησαι; καὶ φυλάττων μὲν αὐτὸν σκανδαλίζειν νομίζεις, παραβαίνων δὲ, ἀπαλάττειν σκανδάλου; Καὶ τί ταύτης τῆς ἀλογίας χεῖρον γένοιτ' ἄν; οὐ παύσῃ καὶ τῶν ὑποκριτῶν χείρων γινόμενος καὶ διπλῆν τὴν ὑπόκρισιν ἐργαζόμενος; καὶ πολλὴν τῆς κακίας ταύτης τὴν ὑπερβολὴν ἐννοῶν οὐκ αἰσχυνθήσῃ τῆς λέξεως ταύτης τὴν ἔμφασιν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ὑποκρίνονται ἁπλῶς, ἀλλὰ καθάψασθαι μειζόνως βουλόμενος φησὶν· ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν τοὐτέστι, διαφθείρουσιν, ἀπόλλυσιν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀφανισμὸς προσώπου, τὸ πρὸς κενοδοξίαν ὠχρὸν φαίνεσθαι, τί ἂν εἴπομεν περὶ τῶν ἐπιτρίμμασι καὶ ὑπογραφαῖς διαφθειρουσῶν τὰ πρόσωπα γυναικῶν ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀκολάστων νέων· Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἑαυτοὺς βλάπτουσι μόνον· αὗται δὲ καὶ ἑαυτὰς καὶ τοὺς ὁρῶντας. Διὸ χρὴ καὶ ταύτην κἀκείνην φεύγειν τὴν λύμην ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος· (20 Ὁμ. εἰς τὸν Ματθαῖον)

Αὐτ. — Φιλῶ τὴν νηστείαν ὅτι μήτηρ σωφροσύνης ἐστὶν καὶ πηγὴ φιλοσοφίας (Λογ. στ'. εἰς τὴν Γένεσ.). Νηστεία γαρ ἔστω ἡ γαλήνη τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ἡ τῶν γεγηρακότων εὐκοσμία, ἡ τῶν νέων παιδαγωγὸς ἡ τῶν σωφρονούντων διδάσκαλος ἡ πᾶσαν ἡλικίαν καὶ φύσην καθάπερ διαδήματι κατακοσμοῦσα· (οὐδαμοῦ σήμερον θόρυβος, οὐδὲ κραυγή, οὐδὲ κρεῶν κατακοπή, οὐδὲ μαγείρων δρόμος· ἀλλὰ πάντα ἐκεῖνα ἀπελήλαται καὶ εὐσχήμονα τινὰ καὶ κοσμίαν καὶ σώφρονα ἐλευθέραν ἡ πόλις ἡμῶν μιμεῖται νῦν. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω τὴν ἀθρόαν μεταβολὴν τὴν σήμερον γεγενημένην καὶ λογίσωμαι τῆς χθεσινῆς ἡμέρας τὴν ἀκαταστασίαν θαυμάζω καὶ ἐκπλήττομαι τῆς νηστείας τὴν ἰσχὺν, ὅπως εἰς τὴν ἑκάστου συνείδησιν εἰσελθοῦσα μετέπλασε τὸν λογισμὸν, ἐξεκάθηρε τὴν διάνοιαν οὐκ ἀρχόντων μόνον ἀλλὰ καὶ ἰδιωτῶν· οὐκ ἐλευθέρων ἀλλὰ καὶ δούλων· οὐκ ἀνδρῶν ἀλλὰ καὶ γυναικῶν, οὐ πλουσίων ἀλλὰ καὶ πενήτων· οὐ τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν πεπαιδευμένων ἀλλὰ καὶ βαρβάρων. Καὶ τί λέγω ἀρχόντων καὶ ἰδιωτῶν; καὶ αὐτοῦ τὸ διάδημα περικειμένου τὸ συνειδὸς ὁμοίως τοῖς λοιποῖς πρὸς τὴν ταύτης ὑπακοὴν μετέστησε. Καὶ οὐκ ἔστι σήμερον διαφορὰν ἰδεῖν τῆς τοῦ πλουσίου τραπέζης καὶ τῆς τοῦ πένητος· ἀλλὰ πανταχοῦ λιτὴ ἡ δίαιτα, ἀπηλλαγμέ-

νη κόμπου καὶ φαντασίας καὶ μετὰ πλείονος τῆς ἡδονῆς σήμερον τῇ εὐτελείᾳ τῆς τραπέζης προσέρχονται ἢ ὅτε πολλὰ αὐτοῖς τὰ καρυκεύματα παρέκειτο καὶ πολὺς ἄκρατος. Εἴδετε, ἀγαπητοί, ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων τῆς νηστείας τὴν ἰσχύν. Πολλὴν εὐεργεσίαν, ἀπολαύομεν ἐκ τῆς νηστείας· νοῦν ἀτάραχον λογισμῶν γαληνότητα καρδίαν πραεῖαν, κεφαλὴν ἀνάλγητον, πόδας ὀρθοὺς κ. τ. λ. (Ὁμιλ. β′ εἰς τὴν Γενεσ.).

Χρυσ. Ὁμ. α′ εἰς Γεν. Εἰδότες αὐτῆς τὸ κέρδος μὴ διὰ ραθυμίαν ἀπώσασθαι τὴν ἐκ ταύτης ὠφέλειαν μηδὲ δυσχεραίνειν πρὸς τὴν ταύτης παρουσίαν ἀλλὰ χαίρειν καὶ ἀγάλλεσθαι κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον· ὅσῳ γὰρ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, τοσοῦτῳ ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται. Νηστεία γαρ τῆς ψυχῆς ἐστὶ τροφή, καὶ καθάπερ αὕτη ἡ σωματικὴ τροφὴ πιαίνει τὸ σῶμα οὕτῳ καὶ ἡ νηστεία τὴν ψυχὴν ἐντονωτέραν ἐργάζεται, κοῦφον αὐτῇ τὸ πτερὸν κατασκευάζει, μετάρσιον αὐτὴν ποιεῖ τὰ ἄνω φαντάζεσθαι προξενεῖ ἀνωτέραν αὐτὴν τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἡδέων τοῦ παρόντος βίου ἀπεργαζομένη. Καὶ καθάπερ τὰ κοῦφα τῶν πλοίων ὀξύτερον τὰ πελάγη διαπερᾷ, τὰ δὲ τῷ πολλῷ φόρτῳ ὑποβρύχια γίνεται. Οὕτως ἡ μὲν νηστεία κουφότερον ἐργαζομένη τὸν λογισμὸν παρασκευάζει μετ' εὐκολίας τὸ πέλαγος τοῦ παρόντος βίου διαπερᾶν καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐπτοῆσθαι καὶ μηδὲν ἡγεῖσθαι τὰ παρόντα ἀλλὰ σκιᾶς καὶ ὀνειράτων οὐδαμινώτερον αὐτὰ παρατρέχειν. ἡ δὲ μέθη καὶ ἡ τροφὴ καὶ ἡ ἀδηφαγία βαρύνουσα τὸν λογισμὸν καὶ πιαίνουσα τὴν σάρκα, αἰχμάλωτον τὴν ψυχὴν πανταχόθεν πολιορκοῦσα καὶ οὐκ ἀφιεῖσα τοῦ λογισμοῦ τὸ κριτήριον ἐρρωμένον ἔχειν κατὰ κρημνῶν φέρεσθαι παρασκευάζει καὶ κατὰ τῆς οἰκείας σωτηρίας ἅπαντα ἐργάζεσθαι. Μὴ δὴ ραθύμως οἰκονομῶμεν, ἀγαπητοί, τὰ κατὰ τὸν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν, ἀλλ' εἰδότες ὅσα κακὰ ἐντεῦθεν τίκτεται, φεύγωμεν τὴν ἐξ αὐτῆς βλάβην. οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ καινῇ μόνον ἔνθα πλείων ἡ ἐπίτασις τῆς φιλοσοφίας καὶ μείζονα τὰ σκίμματα καὶ μεγάλοι οἱ ἱδρῶτες καὶ πολλὰ τὰ βραβεῖα καὶ ἄφατοι οἱ στέφανοι, τὰ τῆς τρυφῆς ἀπηγόρευται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς, ἡνικ' ἄν ἔτι τῇ σκιᾷ παρεκάθητο καὶ τῷ λύχνῳ ἦσαν προσηλωμένοι, οὐδὲ τότε ἠδύναντο τρυφᾶν. Καὶ ἵνα μὴ νομίσητε ἁπλῶς ἡμᾶς κατηγορεῖντας τῆς τρυφῆς ταῦτα λέγω ἀκούσατε τοῦ προφήτου λέγοντος· Καὶ οἱ ἐρχόμενοι εἰς ἡμέραν κακὴν, οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων καὶ κατασπαταλῶντες ἐπὶ τοῖς αὐτῶν· οἱ ἐσθίοντες ἐρίφους ἐκ ποιμνίων καὶ μοσχαρίων ἐκ μέσου βουκολίων γαλαθηνά. οἱ πίνοντες τὸν δυϊλισμένον οἶνον καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριόμενοι, ὡς ἑστῶτα ἐλογίσαντο οὐχ ὡς φεύγοντα (Ἀμὼς 6, 5).

Ὁμιλ. ι′ εἰς Γεν.—Εἰσὶ γαρ εἰσὶν ὁδοὶ πολλῷ μείζονες φῆς ἀποχῆς τῶν βρωμάτων, αἱ δυνάμεναι τὰς θύρας ἡμῶν ἀνοίγειν τῆς παρρησίας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν. Ὁ τροφῆς τοίνυν μεταλαμβάνων καὶ νηστεύειν μὴ δυνάμενος δαψιλωτέραν τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιδεικνύσθω, εὐχὰς ἐκτενεῖς, τὴν προθυμίαν ἐπιτεταμένην ἐχέτω περὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων λογίων· Ἐνταῦθα οὐδὲν ἡ τοῦ σώματος ἀσθένεια ἐμπόδιον ἡμῖν γίνεται· τοῖς ἐχθροῖς καταλλαττέσθω, πᾶσαν μνησικακίαν ἐξοριζέτω τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς. Ἂν ταῦτα καταρθοῦν βούλεται, τὴν ἀληθῆ νηστείαν ἐπεδείξατο, καὶ ἣν μάλιστα πάντων ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν ὁ δεσπότης, ἐπεὶ καὶ ταύτην τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων διὰ τοῦτο κελεύει γίνεσθαι, ἵνα χαλινοῦντες τὰ σκιρτήματα τῆς σαρκὸς, εὐήνιον αὐτὴν ἐργαζώμεθα πρὸς τὴν τῶν ἐντολῶν ἐκπλήρωσιν. Εἰδὲ μέλλοιμεν μηδὲ τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας ὠφέλειαν ἑαυτοῖς προσάγειν διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν καὶ πλείονα τὴν ραθυμίαν ἐπιδείκνυσθαι, λανθάνομεν ἑαυτοὺς τὰ μέγιστα ζημιούμενοι. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ νηστείας ἡ τῶν προειρημένων κατορθωμάτων ἔλλειψις οὐδὲν ἡμᾶς ὀνίνησι, πολλῷ μᾶλλον εἰ μηδὲ τῷ φαρμάκῳ τῆς νηστείας χρήσασθαι δυνάμενοι . . . Ταῦτα δὴ μαθόντες παρ' ἡμῶν παρακαλῶ, οἱ νηστεύειν δυνάμενοι, αὐτοί τε καθ' ὅσα οἷόν τε ἐπιτείνετε ὑμῶν τὴν καλὴν ταύτην καὶ ἐπαινετὴν προθυμίαν· ὅσῳ γὰρ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται. (2 Κορ. 14, 6) ἡ γὰρ νηστεία τὸ μὲν σῶμα κατατείνει καὶ χαλινοῖ τὰ ἄτακτα σκιρτήματα τὴν δὲ ψυχὴν διανυγεστέραν ἐργάζεται καὶ πτεροῖ καὶ μετάρσιον καὶ κοῦφον ποιεῖ.

Ὁμ. γ′ εἰς Ἀνδριαντ. —Πάντων δὲ ὑπόθεσις ἡμῖν ἡ νηστεία καὶ διδάσκαλος ἔσται, νηστεία δὲ οὐ ταύτην λέγω τὴν τῶν πολλῶν, ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ νηστείαν οὐ τὴν τῶν βρωμάτων ἀποχὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τῆς νηστείας ἡ φύσις ἐξελέσθαι τοὺς μετιόντας, ἐὰν μὴ μετὰ τοῦ προσήκοντος γένηται νόμου. Καὶ γὰρ ἀθλητὴς, φησὶν, οὐ στεφανοῦται ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. Ἵνα οὖν μὴ πόνον ὑπομείναντες νηστείας ἐκπέσωμεν τοῦ στεφάνου τῆς νηστείας μάθωμεν πῶς καὶ τίνα τρόπον τὸ πρᾶγμα μετιέναι χρή· Ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισσαῖος ἐκεῖνος ἐνήστευσεν, ἀλλὰ μετὰ τὴν νηστείαν ἐκείνην κατῆλθεν ἔρημος καὶ κενὸς τῶν ἀπό τῆς νηστείας καρπῶν· ὁ τελώνης οὐκ ἐνήστευσε, καὶ ἔμπροσθεν γέγονεν ἐκείνου τοῦ νηστεύσαντος ὁ μὴ νηστεύσας, ἵνα μάθῃς ὅτι νηστείας ὄφελος οὐδὲν ἄν μὴ καὶ τὰ λοιπὰ ἕπηται πάντα.

Ἐνήστευον οἱ Νινευῖται, καὶ ἐπεσπάσαντο τὴν τοῦ Θεοῦ εὔνοιαν· ἐνήστευσαν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ πλέον οὐδὲν ἔπραξαν, ἀλλὰ κατηγορηθέντες ἀπῆλθον. Ἐπεὶ οὖν τοσοῦτος ὁ κίνδυνος τῆς νηστείας τοῖς οὐκ εἰδόσιν ὅπως χρὴ νηστεύειν, μάθωμεν τῆς νηστείας τοὺς νόμους, ἵνα μὴ τρέχωμεν ἀδήλως, μηδὲ ἀέρα δέρωμεν, μηδὲ σκιαμαχῶμεν πυκτεύοντες· Φάρμακον ἔστω ἡ νηστεία, ἀλλὰ τὸ φάρμακον κἂν μυριάκις ὠφέλιμον ᾖ πολλάκις ἄχρηστον γίνεται διὰ τὴν ἀπειρίαν τοῦ χρωμένου . . . .

—Καὶ εἶδε τὰ ἔργα αὐτῶν ὁ Θεός (Ἰωνᾶ 3, 10), ἔργα ποῖα; ὅτι ἐνήστευσαν; ὅτι σάκκον περιεβάλλοντο; οὐδὲν τούτων ἀλλὰ ταῦτα πάντα σιγήσας ἐπήγαγεν· Ὅτι ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν καὶ μετενόησεν ἐπὶ τῇ κακίᾳ, ᾗ ἐλάλησε ποιῆσαι αὐτοῖς ὁ Κύριος. Ὁρᾷς ὅτι οὐχ ἡ νηστεία ἀφῆρπασε τοῦ κινδύνου, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ τοῦ βίου τὸν Θεὸν κατέστησε ἵλεως τοῖς βαρβάροις καὶ εὐμενῆ·

Ταῦτα εἶπον, οὐχ ἵνα νηστείαν ἀτιμάζωμεν. ἀλλ' ἵνα νηστείαν τιμῶμεν· τιμὴ γὰρ νηστείας οὐχὶ σιτίων ἀποχὴ ἀλλ' ἁμαρτημάτων ἀναχώρησις. Ὡς ὅ γε τῇ των βρωμάτων ἀποχῇ μόνον ὁρίζων τὴν νηστείαν, οὗτός ἐστιν ὁ μάλιστα ἀτιμάζων αὐτήν. Νηστεύεις; δεῖξόν μοι διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν. Ποίων ἔργων, φησὶν ; Ἐὰν ἴδῃς πένητα ἐλέησον· ἐὰν ἴδῃς ἐχθρὸν καταλλάγηθι· ἐὰν ἴδῃς φίλον εὐδοκιμοῦντα μὴ βασκάνῃς. Ἐὰν ἴδῃς γυναῖκα εὔμορφον (κάλλος) ὑπέρβηθι. Μὴ γὰρ δὴ στόμα νηστευέτω μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμός, καὶ ἀκοή, καὶ πόδες, καὶ χεῖρες, καὶ πάντα τὰ τοῦ σώματος ἡμῶν μέλη· νηστευέτωσαν χεῖρες, ἁρπαγῆς καὶ πλεονεξίας καθαρεύουσαι· νηστευέτωσαν πόδες, δρόμον τῶν ἐπὶ τὰ παράνομα θέατρα ἀφιστάμενοι· νηστευέτωσαν ὀφθαλμοὶ παιδευόμενοι μηδέποτε ὄψεσιν εὐμόρφοις ἐπιπηδᾶν, μηδὲ ἀλλότρια περιεργάζεσθαι κάλλη. Τροφὴ γαρ ὀφθαλμῶν θεωρία· ἀλλ' ἂν μὲν παράνομος ᾖ καὶ κεκωλυμένη, λυμαίνεται τῇ νηστείᾳ, καὶ πᾶσαν ἀνατρέπει τῆς ψυχῆς τὴν σωτηρίαν. ἂν δὲ ἔννομος καὶ ἀσφαλὴς κοσμεῖ τὴν νηστείαν.

Καὶ γὰρ τῶν ἀτοπωτάτων ἄν εἴη ἐπὶ μὲν βρωμάτων καὶ τῆς συγκεχωρημένης ἀφίστασθαι τροφῆς διὰ τὴν νηστείαν, ἐπὶ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς κεκωλυμένης ἅπτεσθαι. Οὐκ ἐσθίεις κρέα; μὴ φάγῃς ἀκολασίαν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν. Νηστευέτω δὲ καὶ ἡ ἀκοὴ· νηστεία δὲ ἀκοῆς μὴ δέχησθαι κατηγορίας καὶ διαβολὰς. Ἀκοὴν γὰρ ματαίαν μὴ παραδέξει, φησὶ (ἐξοδ. 23, 1)

Νηστευέτω καὶ στόμα ἀπὸ ρημάτων αἰσχρῶν καὶ λοιδορίας. Τί γὰρ ὄφελος ὅταν μὲν ὀρνίθων καὶ ἰχθύων ἀπεχώμεθα, τοὺς δὲ ἀδελφοὺς δάκνωμεν καὶ κατεσθίωμεν; Ὁ κατηγορῶν ἀδελφικὰ κρέα ἔφαγεν, τὴν σάρκα τοῦ πλησίον ἔδακε. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἐφόβησεν εἰπών. Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε· Βλέπετε μὴ ὑπ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε (Γαλ. 5, 15) Οὐκ ἐνέπηξας τῇ σαρκὶ τοὺς ὀδόντας ἀλλ' ἐνέπηξας τῇ ψυχῇ τὴν κατηγορίαν τὴν πονηρὰν ὑπόληψιν ἔτρωσας, μυρία εἰργάσω κακὰ καὶ σαυτὸν καὶ ἐκεῖνον καὶ ἑτέρους πλείονας». . .

Αὐτ. Ὁ γὰρ νηστεύων καὶ μὴ μεταδιδοὺς ἄρτον πένητι ματαία ἡ νηστεία αὐτοῦ ἔσται. Πολλοὶ οὖν νηστεύοντες μετὰ σάκκου καὶ σποδοῦ καὶ πολλῶν δακρύων καὶ τῷ πένητι μὴ

μεταδιδόντες ὀβολὸν ἕνα ἄμισθον ποιοῦνται τὴν νηστείαν αὐτῶν, ἣν ὁ Θεὸς οὐ προσδέχεται. (Ὁμιλ. εἰς τὸν Ἡσ.)

Ὡριγ. Beatus qui etiam jejunat pro eo ut alat pauperem. Hujus jejunium valde acceptum est apud Deum et revera digne satis. imi tatur enim qui animam suam posuit pro fratribus suis. (Λευτ. ὁμ. X.)

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 5	στιχ. 22	τὸν μετὰ τὰ γαστέρα	γράφε τῶν μετὰ γαστέρα
7	» 5	τιμωροῦνμαι	» τιμωροῦνται
	» »	ἅπαντα	» ἅπαντα
» »	Ἐν ὑποσημ. (4)	Εὐσεβ.	» Εὐσεβ.
» »	» »	Καβύλας	» Βαβύλας
» 8	στίχ. 17	συμφορᾶς	» συμφορὰς
» »	» 20	εἰλικρηνοῦς	» εἰλικρινοῦς
» 10	» 19	ὄρους	» Ὄρους
» »	Ἐν ὑποσημ. (1)	Ἀπνκρ.	» Ἀποκρ.
» 14	στίχ. 4	Ἀποσούλων	» Ἀποστόλων
» »	» 5	Κορινθίους	» Κορινθίοις
» »	» 14	Θεοφόουυ	» Θεοφόρου
» 15	Ἐν ὑποσημ. (1)	εἶδος	» εἶδος
» »	» (2)	ἀπεχόμενα	» ἀπεχόμενοι
» »	» »	πνευμαπικῆς	» πνευματικῆς
» »	» (3)	οἶσθα	» οἶσθα
» 16	στίχ. 2	ὥς	» ὡς
» »	» 4	οἱ	» οἱ
» »	» 5	προσαγωγὴ	» προεισαγωγὴ
» 17	» 6	ἀναπείθονται	» ἀναπείθοντος
» »	» »	ἀνακόπτενν	» ἀνακόπτειν
» »	» 18	βιάζονται	» βιάζονται
» »	» 23	ἁπαντᾷ	» ἀπαντᾷ
» »	» 27	κοὶ	» καὶ
» 18	» 12	οὖν	» οὖν
» »	» 21	ὁμαλογήσῃ	» ὁμολογήτῃ
» »	Ἐν ὑποσημ. (1)	συγγραφέος	» συγγραφέως
» 19	στίχ. 11	τυρανούσης	» τυραννούσης
» »	» 12	ζωὴν τοῦ κράτους	» ζωὴν ἐλευθέραν τοῦ κράτους
» »	Ἐν ὑποσημ. (1)	ταπεινοῦται καρδίαι	» ταπεινοῦται καρδία
» 20	στίχ. 1	ἐλατηρίων	» ἐλατηρίων
» »	» 12	Τοιούτη	» Τοιαύτη
» 27	» 27	καὶ γνωστὸς	» καὶ ὁ γνωστὸς
» 29	» 4	ποοστιθέντες	» προστιθέντες
» »	» 8	toto omno	» toto anno
» »	» 8	passe sint	» passi sint
» 30	» 11	ἔξ διεκρίθη	» ἔξ, διεκρίθη
» 31	» 30	: προσετέθη	» : προσετέθη
» 32	» 1	ἦν	» ἦν
» »	» 7	παρατηρήσεως	» παραδόσεως
» 33	» 4	ἐν τύπος	» ἐν τίποις

SISMANOGLIO MEGARON

Σελ. 33		στίχ.	6	Ἀντιοχέας	Ἀντιοχείας
» »		»	29	εἶχον ποτε	εἶχόν ποτε
» 34		»	14	Ὁμολογιτοῦ	Ὁμολογητοῦ
» 36	II.	»	1	ἐν	ἐν
» 38	Ἐν ὑποσημ.	(1)		Πεντηκοστὴ ἡμέρα ἡ ἑβδομὰς	Πεντηκοστὴ ἡμέρα ἡ ἑβδομὰς
» 40		στίχ.	3	Hergog	Herzog
» »		»	21	τῆς τῶν πτηνῶν	τῆς τῶν πτηνῶν κρεωφαγίας
» 42		»	14	αἱ ἐν ἀσιτίᾳ τελούμενοι	. . . τελούμεναι
» 47		»	10	ὁ κατὰ τὸν 18 αἰῶνα	ὁ κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα
» 48		»	10	ὁμοιόμορφος	ὁμοιόμορφοι
» 49		»	5	ἐμπολιτευμένας	ἐμπολιτευομένας
» 56	Ἐν ὑποσημ.	(1)		τεσσαρακοστῆς	τεσσαρακοστῆς
» »		»		ποῦ μεν, . . ποῦ δε	ποῦ μὲν . . . ποῦ δὲ
» »		»		περὶ τὸν . . . κανόνων	περὶ τῶν . . . κανόνων
» 61		στίχ.	8	(Das Eherectt	(Das Eherecht
» »		»	31	παρετηρήσαν	παρετήρησαν
» 63		»	27	ἐξέσται ἰχθυοφαγεῖν	οὐκ ἐξέσται ἰχθυοφαγεῖν
» 64		»	1	καθ' ὃν	καθ' ὃν
» 67		»	32	αἱρετικήζουσα	αἱρετικίζουσα
» 68		»	13	Ὁμολογιας	Ὁμολογίαις
» 70		»	27	Hergog	Herzog
» 78		»	2	Κυρίος	Κύριος
» »		»	7	τοῦς	τοὺς
» 81		»	7	μὴ ἐπιθυμήσεις	μὴ ἐπιθυμήσῃς
» 87		»	10	«Εἰ εἰδὼς	Εὖ εἰδὼς
» 93	Παραρτ.	»	18	Χρυσόστομου	Χρυσόστομος
» »	»	»	35	Νηστεία γαρ ἔστω	Νηστεία γάρ ἐστιν
» 95	»	»	40	ὄφελος	ὄφελος

Εἰ καί που εὑρίσκονται ἕτερα μὴ σημειωθέντα ἢ καὶ παραλειφθέντα ὡς εὐτύχημα, ἀξιοῦμεν τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνωστῶν.

Ἡ τιμὴ διὰ τοὺς δενδρομπτὰς Γρ. 10

» » διὰ τοὺς μὴ » » 12

SMANGLIS
EGARO